

E-ISSN: 2645-9132

مجلد

DİNÎ TETKİKLER DERGİSİ
JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES

مجلة الدراسات الدينية

DOĞAL AFETLER ve DİN

Özel Sayısı

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

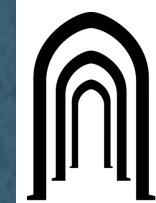
İslami İlimler Fakültesi

مجلد

DİNÎ TETKİKLER DERGİSİ
JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES
مجلة الدراسات الدينية

DOĞAL AFETLER ve DİN
Özel Sayısı

E-ISSN 2645-9132

Dini Tetkikler Dergisi | Journal of Religious Inquiries

Cilt -Volume 6 | Sayı -Issue Special | Yıl-Year 2023

Dergi Hakkında

Dergi Adı	ULUM
Diğer Adı (Çevirisi)	ULUM
e-ISSN	2645-9132
Yayın Aralığı	Yılda 2 Sayı (Temmuz & Aralık)
Dergi Web Sitesi	https://dergipark.org.tr/tr/pub/ulum
Yayına Başlangıç	31.07.2018
Baş Editör	Dr. Halil İbrahim Doğan
Yayıncı	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
İmtiyaz Sahibi	Prof. Dr. Murat Demirkol
Yayımlandığı Ülke	Türkiye
Yayın Modeli	Açık Erişim
Yayın İçeriği	ULUM Dini Tetkikler Dergisi, Dinî Araştırmalar adı altında Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları alanlarında ve alt dallarında hazırlanan çok yönlü özgün çalışmaları kapsar.
Okur Kitleleri	ULUM Dini Tetkikler Dergisi'nin hedef kitleleri, İslami ilimler alanında araştırmalarını sürdüren profesyoneller ile bu alana ilgi duyan öğrenciler, okurlar ve kurumlardır.
Yayın Dili	Türkçe- İngilizce- Arapça
	ULUM Dinî Tetkikler Dergisi, Sosyal ve Beşerî Bilimler/Din alanlarıyla (İslâm, din, etik, tarih, hukuk, dil bilim, felsefe,

Hakkında

psikoloji, sosyoloji, eğitim) alakalı konuları kapsamaktadır. ULUM Dinî Tetkikler Dergisi, İslâmî ilimlerde alana katkı sağlayacak çalışmaları Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde yayımlayarak bu alandaki bilginin ulusal ve uluslararası düzeyde artmasını ve paylaşımını amaçlamaktadır. ULUM Dinî Tetkikler Dergisi'nin hedef kitlesini akademisyenler, araştırmacılar, lisansüstü öğrenciler ve ilgili akademik kurum ve kuruluşlar oluşturmaktadır. ULUM Dinî Tetkikler Dergisi, 31 Temmuz ve 31 Aralık tarihlerinde olmak üzere yılda iki kez elektronik ortamda yayımlanan ve açık erişimli bir dergidir. ULUM Dinî Tetkikler Dergisi, 2018 yılında yayın hayatına başlamış, 2020'de ULUM İslami İlimler Eğitim ve Araştırma Merkezi'ne devredilmiş, 2022'de ise Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Yayınları adı altında yayımlanmaya devam etmektedir. ULUM Dinî Tetkikler Dergisi'ne gönderilen çalışmalar, çift taraflı kör hakemlik sisteminin hassasiyetle işletildiği hakem sürecine tabi tutulmaktadır. Ayrıca tüm makaleler yayın etiği ihlallerini engellemek amacıyla intihal taramasından geçirilir ve benzerlik oranının %20'si geçmemesi ön şart olarak aranmaktadır.

ULUM Dinî Tetkikler Dergisi, Index Islamicus, Directory of Open Access Journals (DOAJ) ve EBSCO-Central& Eastern European Academic Source (CEEAS) tarafından taranmakta olup "uluslararası alan indeksli" bir dergidir.

Ücret Politikası

ULUM dergisinin tüm giderleri yayıncı tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için hiçbir ad altında işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz. ULUM dergisi yayın politikaları gereği sponsorluk ve reklam da kabul etmemektedir.

Arşiv Politikası

1. Yayıncı, yazarlara, bir makalenin kendi kendine arşivleme (yazarın kişisel web sitesi) ve/veya yayımlandıktan sonra kurumsal bir havuzda arşivleme için bir makalenin (yayıncı pdf) nihai yayınlanmış sürümünün kullanılmasına izin verir.
2. Yazarlar, makalelerini halka açık ve/veya ticari konu tabanlı arşivlerde kendi kendilerine arşivleyebilirler. Ambargo süresi yoktur ancak yayınlanan kaynak belirtilmeli ve dergi ana sayfasına veya makalelerin DOI'sine bir bağlantı ayarlanmalıdır.

3. Yazarlar makalenin çıktısını PDF belgesi olarak indirebilirler. Yazarlar makalenin kopyalarını meslektaşlarına herhangi bir ambargo olmaksızın gönderebilir.

4. Yayıncı, makalelerin tüm sürümlerine izin verir (Gönderilen sürüm, kabul edilmiş versiyon, yayınlanmış versiyon) ambargo olmaksızın yazarın tercih ettiği bir kurumsal veya başka bir arşivde saklanacaktır.

Hakemlik Türü

Çift Taraflı Kör Hakemlik

İncelemede Geçen Süre

Ortalama 3 ay

İntihal Kontrolü

Turnitin

Yayın ve Danışman Kurulu | Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. İsmail Çalışkan

Ankara University | Faculty of Divinity
Department of Basic Islamic Studies
duralaroltu@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2899-9111

Prof. Dr. Ali Osman Kurt

Social Sciences University of Ankara |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
alosman66@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1459-7832

Prof. Dr. Zeki Salih Zengin

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
zszengin@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2354-8899

Prof. Dr. Ali Avcu

Social Sciences University of Ankara |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
aliavcu01@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8416-4066

Prof. Dr. Bülent Akot

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
bulentakot@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9418-3140

Prof. Dr. Yaşar Yiğit

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
dryasar66@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-2152-524X

Prof. Dr. Ahmet Yıldırım

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
ayildirim2000@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-0856-9678

Prof. Dr. Muhammet Tarakçı

Bursa Uludağ University | Faculty of
Divinity
Department of Philosophy and Religion
mtarakci@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9547-7535

Prof. Dr. Özcan Güngör

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
ozcangungor@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-0775-023X

Prof. Dr. Ali Karataş

Sakarya University | Faculty of Divinity
Department of Basic Islamic Studies
karatasali5@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3365-0627

Prof. Dr. Cenksu Üçer

Ankara Yıldırım Beyazıt University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
hcenksuucer@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-9874-2990

Prof. Dr. Mehmet Kalaycı

Ankara University | Faculty of Divinity
Department of Basic Islamic Studies
mehkala@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9016-3123

Assoc. Prof. Özcan Akdağ

Erciyes University | Faculty Of Divinity
Department of Philosophy and Religion
ozcanakdag@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7156-401X

Assoc. Prof. Ferhat Gökçe

Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
ferhatgokce@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8181-1088

Assoc. Prof. Mehmet Akif Ceyhan

Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
eylul980@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-8709-3833

Assoc. Prof. Yüksel Salman

Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
ysalman@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5747-9639

Dr. Abdulhekim Ağırbaş

Çankırı Karatekin University | Faculty of
Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
aagirbas@karatekin.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3420-674

Assoc. Prof. Kadir Gömbeyaz

Kocaeli University | Faculty of Divinity
Department of Basic Islamic Studies
kgombeyaz@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-5204-5564

Assoc. Prof. Orkhan Musakhanov

Afyon Kocatepe University | Faculty of
Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
omusakhanov@aku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9081-3771

Assoc. Prof. M. Mücahit Asutay

Ankara Yildirim Beyazit University
|Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
masutay@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3200-4666

Assoc. Prof. Fatma Bayraktar Karahan

Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
hfzbayraktar@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1624-9623

Editörler | Editorial Board

Baş Editör | Editor in Chief

Dr. Halil İbrahim Doğan
Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
ibrahimseyh60@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9644-5498

Etik Editörü | Ethics Editor

Dr. Abdullah Demir
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
abdemir@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7825-6573

İndeks ve İstatistik Editörü | Index and Statistics Editor

Res. Asst. Aygün Yılmaz
Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of History and Arts of
Islam
aygnylmz94@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3347-0776

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Res. Asst. Musa Eşit
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
musaesit1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7100-2084

Dil Editörleri | Language Editor

İngilizce | English

Nur Efeoğlu
University of Exeter | Collage of Social
Sciences and International Studies
Department of Arab and Islamic Studies
n.efeoglu@exeter.ac.uk
ORCID: 0000-0002-5392-0172

Arapça | Arabic

Res. Asst. Mehmet Candan
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
m.candan766@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0154-8655

Alan Editörleri | Field Editors

Kapsam: Arap Dili ve Belâgatı**Scope: Arabic Language and Rhetoric**

Res. Asst. Hatice Keskinoglu
Ankara Yildirim Beyazit University |
Faculty of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
hozipek@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9508-6326

Kapsam: Hadis**Scope: Hadith**

Dr. Abdulalim Demir
Muş Alparslan University | Faculty of Islamic
Sciences
Department of Basic Islamic Studies
abdulalim.demir@alparslan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6815-7739

Kapsam: Tefsir**Scope: Construction**

Dr. Ayşe Uzun
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies, Ankara,
Turkey
a.uzun@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5359-6827

Kapsam: Tasavvuf**Scope: Islamic Mysticism**

Res. Asst. Büşra Betül Pınar
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
busrabetulpinar@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0217-8163

Kapsam: Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi**Scope: The History of Kalam and Islamic Sects**

Dr. Kamile Akbal
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
kakbal@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1497-1513

Kapsam: Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kırâat İlmi**Scope: Reading the Qur'an and the Science of Recitation**

Res. Asst. Sümeyye Aysu
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
sumeyyeaysu1995@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4786-0203

Kapsam: İslam Hukuku**Scope: Islam law**

Res. Asst. Hasan Selek
Ankara Yildirim Beyazit University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Basic Islamic Studies
hsnslk03@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2843-6714

Kapsam: Din Sosyolojisi**Scope: Sociology of Religion**

Ayşegül Kip
Ankara Yildirim Beyazit University |
Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religion
aysegulkip94@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5061-3724

Kapsam: İslam Felsefesi

Scope: Islamic Philosophy

Res. Asst. Bilge Sever Kıyak
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
severbilge@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5593-7675

Kapsam: Dinler Tarihi

Scope: History of Religions

Res. Asst. Hayriye Özlem Süreer
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
hayriyeilahiyat57@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1945-3937

Kapsam: Din Eğitimi

Scope: Religious Education

Res. Asst. Mehmet Enis Serinsu
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
enisserinsu9307@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2510-7886

Kapsam: Din Psikolojisi

Scope: Psychology of Religion

Res. Asst. Hümevra Ahsen Doğan
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of Philosophy and Religion
humevraahsenn@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3813-8470

Kapsam: İslam Tarihi

Scope: Islamic History

Res. Asst. Muhsin Düğeroğlu
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of History and Arts of Islam,
Ankara, Turkey
muhsin_gfb_06@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-3975-6230

**Kapsam: Osmanlı Türkçesi ve Türk İslam
Edebiyatı**

**Scope: Ottoman Turkish and Turkish-Islamic
Literature**

Dr. Hüseyin Şıra
Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty
of Islamic Sciences
Department of History and Arts of Islam
tosyevi@mynet.com

İletişim

Bize Ulaşın

Bizimle iletişime geçmenin en iyi yolu e-postadır.

Tüm editörlerin bireysel iletişim bilgileri mevcuttur ve Editor Kadrosu bulunabilir.

Editöryal Yetkili

Ad Soyad: Dr. Halil İbrahim Doğan

ORCID: 0000-0002-9644-5498

E-posta: ibrahimseyh60@gmail.com

Telefon: 03129061605

Adres: Ankara Yıldırım Beyazıt University Faculty of Islamic Sciences

Esenboga C- 319

Şehir: Ankara

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 06760

Etik Editörü

Etik Editörü

Dr. Abdullah Demir

Ankara Yıldırım Beyazıt University | Faculty of Islamic Sciences

Department of Basic Islamic Studies

abdemir@ybu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-7825-6573

Yayınevi

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

ROR ID: <https://ror.org/05ryem72>

ISNI: 0000 0004 0454 9762

Crossref: 501100014801

E-posta: islamiilimler@aybu.edu.tr

Telefon: 03469061599

Adres: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, C Blok, Dumlupınar

Mahallesi 06760 Çubuk / ANKARA

Şehir: Ankara

Ülke: Türkiye

Posta Kodu: 06760

İtiraz

Bilimsel içeriğini yanlış anladığımız için makalenizi reddettiğimizi düşünüyorsanız, lütfen ulumdergisi@gmail.com adresinden editör ekibimize bir itiraz mesajı gönderin.

Şikâyet

Şikâyetler doğrudan ulumdergisi@gmail.com adresine e-posta ile gönderilmelidir.

E-ISSN 2645-9132

Dini Tetkikler Dergisi | Journal of Religious Inquiries

Cilt -Volume 6 | Sayı -Issue Special | Yıl-Year 2023

İçindekiler | Contents

Halil İbrahim Doğan
Editörden | *From the Editor*

I-IV

Araştırma Makaleleri | Research Articles

Hamza Sadan-Mahmut Gurbet-Arslan Karaoğlan
Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı
Tutum ve Davranışlar
*Some Attitudes and Behaviors to be Adopted Against Natural Disasters in the Context
of the Quran and Sunnah*

1-38

Yusuf Ağkuş
Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı
(*Te'vîlâtü'l-Kur'ân* Özelinde)

39-78

*Mâtürîdî's Approach to the Verses Calling Disasters as Punishment (In the Specific of
Ta'vîlât al-Qur'ân)*

Faruk Görgülü

Musibetlere Bir Yaklaşım Biçimi Olarak İstirca Âyetine (Bakara Sûresi 156)
Getirilen Bazı İşârî Yorumlar

*Some Ishârî Interpretations of the Verse of Istirjâ (Surah Al-Baqarah 156) As a Way of
Approaching to the Calamities*

79-116

Fatih Çelikel

Said Nursî'nin Zelzele Risâlesi Bağlamında Doğal Afetlerin İnsan
Davranışlarıyla İlişkisi

*Evaluation of al-Fâđil Ibn 'Āshūr's Work Named al-Tafsîr wa Rijāluhu in terms of
Historiography of Tafsîr*

117-155

Süleyman Doğanay

Depremzedelerin Hayatı Anlamlandırma ve Yas Süreçlerinde Dinin Rolü: Nitel
Bir Araştırma

*The Role of Religion in The Meaning of Life and Mourning Processes of Earthquake
Victims: A Qualitative Study*

157-190

E-ISSN 2645-9132

Dinî Tetkikler Dergisi | Journal of Religious Inquiries

Cilt -Volume 6 | Sayı -Issue Özel | Yıl-Year 2023

Editörden

Değerli Okurlar!

Ülkemizde 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli 11 ilimizi etkileyen büyük bir deprem meydana gelmiştir. Bu deprem sonrası yaşanan doğal afetle ilgili çeşitli açılardan çalışmalar yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Nitekim bu kapsamda *Ulum Dinî Tetkikler Dergisi* editör ekibi olarak Doğal Afetler ve Din konulu özel bir sayı çıkarmaya karar verdik ve çeşitli yollarla duyurular yaptık. Bu kapsamda konuyla alakalı dergimize gelen makaleler, benzerlik oranı, İSNAD atıf sistemine, yazım ve yayın ilkelerine uygunluğu gibi açılarından ön incelemeden geçmiş, sonrasında ilgili alan editörleri tarafından incelenmiş ve akabinde çift taraflı kör hakemlik modeli uygulanmıştır. Değerlendirmeler sonucunda bu sayımızda beş makaleye yer verilmiştir. Bu çerçevede yazarlarımızı tebrik ediyor, yeni çalışmalarında başarılar diliyorum. Özellikle bu makalelerin yayınlanmasına vesile olan ve görüşleriyle katkılarda bulunan hakemlerimizin her birine teşekkür ediyorum.

Bu sayımızın yayımlanmasında katkı veren alan editörlerimizden Dr. Ayşe Uzun, Dr. Abdulalim Demir, Arş. Gör. Hümeysra Ahsen Doğan ve İngilizce dil editörümüz Nur Efeoğlu olmak üzere bütün editöryal ekibe, yayın ve danışma kurullarında yer alan kıymetli hocalarımıza, dergimizin daha iyi bir hale gelmesi için desteklerini

esirgemeyen Etik editörümüz Dr. Abdullah Demir'e, son olarak bizlere her daim yardımcı olan dekanımız Prof. Dr. Murat Demirkol'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ulum Dinî Tetkikler Dergisi'nin Aralık sayısı için makale gönderiminin son tarihinin 10 Kasım olduğunu hatırlatarak yeni sayı/larda görüşmek ümidiyle ....

Baş Editör

Dr. Halil İbrahim DOĞAN

ORCID: 0000-0002-9644-5498 | hidogan@aybu.edu.tr

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara/Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

Dinî Tetkikler Dergisi | Journal of Religious Inquiries
Cilt -Volume 6 | Sayı-Issue Special | Yıl-Year 2023

From the Editor

Dear Readers!

A major earthquake occurred in our country on February 6, 2023, centered in Kahramanmaraş and affecting 11 provinces. After this earthquake, studies have been conducted and continue to be conducted in various aspects related to the natural disaster. In this context, as the editorial team of Ulum Journal of Religious Studies, we decided to publish a special issue on Natural Disasters and Religion and made announcements in various ways. In this context, the articles that came to our journal on the subject were pre-reviewed in terms of similarity rate, compliance with the ISNAD citation system, spelling and publication principles, and then reviewed by the relevant field editors, and then the double blind refereeing model was applied. As a result of the evaluations, five articles were included in this issue. In this context, I congratulate our authors and wish them success in their new endeavors. I would especially like to thank each and every one of our referees who contributed to the publication of these articles and contributed with their opinions.

Our field editors who contributed to the publication of this issue are Dr. Ayşe Uzun, Dr. Abdulalim Demir, Assoc. Assist. Hümeysra Ahsen Doğan and our English language editor Nur Efeoğlu, to the whole editorial team, to our esteemed professors in the editorial and advisory boards, to our Ethics editor Dr. Abdullah Demir for his support to make our journal better, and finally, I would like to thank our dean Prof. Dr. Murat Demirkol for always helping us.

We remind you that the deadline for article submission for the December issue of Ulum Journal of Religious Studies is November 10 and hope to see you in the new issues ....

Chief Editor

Dr. Halil İbrahim DOĞAN

ORCID: 0000-0002-9644-5498 | hidogan@aybu.edu.tr

Ankara Yildirim Beyazit University, Ankara/Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05ryemn72>

E-ISSN 2645-9132

Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı Tutum ve Davranışlar

Hamza SADAN | ORCID: 0000-0002-3448-3691 | hsadan@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Mahmut GURBET | ORCID: 0000-0001-7136-7123 | mahmutgurbet@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Hadis Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Arslan KARAOĞLAN | ORCID: 0000-0003-0411-3750 | karaoglanarslan@hotmail.com

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Öz

İnsanlık tarihi boyunca tabii afetler insanları zorlayan bir dizi olumsuzlukların tezahür ettiği olaylar olmuştur. Her daim deprem, sel, kasırga ve yangın gibi doğa hadiseleri meydana gelmekte ve bunların bir kısmı afete dönüşebilmektedir. Afet, sözlükte “musibet, belâ, hastalık, kusur, dokunduğu şeyi yararlı olmaktan çıkararak durum” gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavram Kur’ân’da geçmemektedir. Hadislerde ise “ölüm, bir kabiliyet veya hasletin fayda ve değerini ortadan kaldıran ârizî hal” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Doğal afetler

konusunda toplumda yaygın olan yanlış inanç ve yorumlar bu tür çalışmaların yapılması zarureti doğurmuştur. Müslüman bireyin Kur'an ve sünnete göre doğal afetler karşısında takınması gereken tavrın mahiyetini konu edinen bu çalışma, olağanüstü durumları anlamada dini metinlerden doğru istifade etme noktasında katkı sunmayı amaçlamaktadır. Kur'an ve sünnetin olağandışı hadiselerle doğru ve tutarlı bir şekilde ilişkilendirilmesi, nasların doğru okunması ve anlaşılması yönünden değerlidir. Yüce Allah, "Kimin amelinin daha güzel olduğunu imtihanla ortaya çıkarmak için hayatı ve ölümü yarattığını" ve "Kullarını biraz korku, açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmeler ile mutlaka imtihan edeceğini" bildirmektedir. Doğal afetlerin sebepleri belli olup bu durum bilimin konusudur. Bu nedenlerin gerisinde bu sebepleri yaratan vardır; böyle şeyler olduğunda bunu unutmamak, bunların ikaz mı, ceza mı yoksa mükâfatın artması mı olduğuna da bakmak gerekmektedir. Bu tür olayları salt bir ceza ve azap olarak değerlendirmenin Allah adına karar vermek olduğu düşünülürse burada ölen birey ve toplumlar hakkında da haksız ve yersiz değerlendirmelere yol açacağına dikkat çekilmektedir. Hz. Peygamber, "*Belaların en büyüğü peygamberlere, sonra evliyaya, sonra diğer has kullara gelir.*" demektedir. Demek ki bazı musibetlerde mutlaka bir ceza aramak doğru değildir. Aksine bunların bir kısmında nice rahmet tecellileri saklıdır. Müslümanın başına gelen sıkıntılar, onun günahlarının silinmesine, gelecek dert ve musibetlere engel olmasına, ilahi bir ikaza ve uyarıya vesile olmaktadır. Bu afetler, Müslümanın manevî derecesinin artması için de bir deneme olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmayı farklı kılan husus, ilgili nasların tematik okuma esaslı ele alınması ve mevzunun mantıkî ve akli verilerle desteklenmiş olmasıdır. Nasların analizine dayanan bu çalışmada doğal afetler noktasında Allah'ın rahmetine sığınmak, tedbir almak, sabırlı olmak, tevekkül etmek ve istircada bulunmak gibi hususlara değinilmiştir. Netice itibarıyla bütün bu hususların afetlerin insan üzerindeki maddi ve manevi yıkımının etkisini azaltan ve minimize eden hususlar olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Hadis, Afet, Musibet, Deprem.

Atıf Bilgisi

Sadan, Hamza vd. "Kur'an ve Sünnet Bağlamında Doğal Afetlere Karşı Takınılması Gereken Bazı Tutum ve Davranışlar". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 1-38.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347103>

Geliş Tarihi	21.08.2023
Kabul Tarihi	26.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme Bu makale, 21 Mayıs 2023 tarihinde gerçekleştirilen “Academy 1. Uluslararası Deprem Çalışmaları Kongresi”nde “Kur’an’a ve Sünnete Göre Doğal Afetlere Karşı Tutum ve Davranışların Değerlendirilmesi” başlığıyla sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Çalışmanın Tasarlanması: HS (%30), MG (%30), AK (%40) Veri Toplanması: HS (%35), MG (%35), AK (%30)
Yazar Katkıları	Veri Analizi: HS (%40), MG (%30), AK (%30) Makalenin Yazımı: HS (%35), MG (%35), AK (%30) Makale Gönderimi ve Revizyonu: HS (%35), MG (%35), AK (%30)
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Some Attitudes and Behaviors to be Adopted Against Natural Disasters in the Context of the Quran and Sunnah

Hamza SADAN | ORCID: 0000-0002-3448-3691 | hsadan@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Tafsir, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Mahmut GURBET | ORCID: 0000-0001-7136-7123 | mahmutgurbet@ohu.edu.tr

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Arslan KARAOĞLAN | ORCID: 0000-0003-0411-3750 | karaoglanarslan@hotmail.com

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Tafsir, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Abstract

Throughout history, natural disasters have manifested a series of negativities that forced people. Natural events such as earthquakes, floods, hurricanes and fires occur all the time, and some of them can turn into disasters. Disaster: In the dictionary, it means "calamity, trouble, disease, defect, a situation that makes the thing it touches no longer useful". This concept does not appear in the Quran. In the hadiths, it is used in meanings such as "death, an incidental state

that eliminates the benefit and value of a talent or trait." False beliefs and interpretations that are widespread in society about natural disasters have created the necessity of conducting such studies. This study, which deals with the nature of the attitude that a Muslim individual should take in the face of natural disasters according to the Quran and Sunnah, aims to contribute to the correct use of religious texts in understanding extraordinary situations. Correctly and consistently associating the Quran and the Sunnah with extraordinary events is valuable in terms of accurate reading and understanding of the texts. Almighty Allah says, "He created life and death to test whose deeds are better" and "He created some fear and hunger for His servants. He states that he will definitely be tested with some loss of goods, lives and products. The causes of natural disasters are clear, and this is the subject of science. Behind these causes is the creator of these causes. When such things happen, it is necessary not to forget this and to consider whether they are a warning, a punishment or an increase in reward. Considering that evaluating such events as pure punishment and torment means deciding on the name of God, it is pointed out that it will lead to unfair and unwarranted evaluations of deceased individuals and societies. The Prophet said, "The greatest troubles come to prophets, then to saints, then to other special servants". This means that it is wrong to look for a punishment for some calamities. On the contrary, many manifestations of mercy are hidden in some of them. The troubles that occur to a Muslim are a means of erasing his sins, preventing future troubles and disasters, and providing a divine warning and warning. These disasters can also be considered as a test to increase the spiritual level of Muslims. What makes this study different is that the relevant texts are handled based on thematic reading, and the subject is supported by logical and rational data. In this study, based on the analysis of the verses, issues such as taking refuge in God's mercy, taking precautions, being patient, trusting and seeking refuge in natural disasters are touched upon. As a result, it can be said that all these issues reduce and minimize the impact of material and moral destruction of disasters on people.

Keywords

Tafsir, Hadith, Disaster, Calamity, Earthquake.

Citation

Sadan, Hamza vd. "Some Attitudes and Behaviors to be Adopted Against Natural Disasters in the Context of the Quran and Sunnah". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 1-38.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347103>

Date of Submission	21.08.2023
Date of Acceptance	26.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External

This article is a revised and expanded version of the paper titled "Evaluation of Attitudes and Behaviors Towards Natural Disasters According to the Qur'an and Sunnah" presented at the "Academy 1st International Earthquake Studies Congress" held on May 21, 2023.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Conceiving the Study: HS (%30), MG (%30), AK (%40)

Data Collection: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Author Contribution

Data Analysis: HS (%40), MG (%30), AK (%30)

Writing up: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Submission and Revision: HS (%35), MG (%35), AK (%30)

Plagiarism Checks

Yes - Turnitin

Conflicts of Interest

The author(s) has no conflict of interest to declare.

Complaints

ulundergisi@gmail.com

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Doğal afetler, insanın istemi ve gücü dışında tezahür eden ve zaman zaman geniş ölçekli yıkımlara neden olan sel, deprem ve dolu gibi musibetlerdir. Tabii afetler, bir toplumun veya topluluğun maddî zenginliklerine büyük zarar verdiği gibi can kaybına ve yaralanmalara yol açmakta, insanların ruh dünyasını da derinden etkilemektedir. Bir başka deyişle tabii afetler, toplumun ictimâi, ekonomik ve kültürel hayatını negatif yönde etkileyen hadiselerdir.¹ Böylesi afet zamanlarında toplumun problemleri daha çabuk aşmasında ortak inançlar, dinî değerler ve ilkeler büyük işlev görür. Dini değerlerimizin temel kaynağı Kur'an bireyin maddi ve manevi sıkıntılara uğramasına mani olmak için gönderilmiş ilahi kitaptır. Konuyu biraz genelleştirerek izah etmemiz gerekirse âyette "Ey Âdemoğulları! İçinizden âyetlerimi size anlatacak peygamberler gelir de (onları dinleyerek) kim kötülükten sakınıp kendini islah ederse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."² buyrulmaktadır. Aslında dünya çeşitli dertlerin sıkıntılarının ve zorlukların yaşandığı bir sahadır. Dolayısıyla zaman, mekân ve ortam farklı olsa da insanoğlu bu olumsuzlukları az ya da çok er ya da geç yaşamaktadır.³ Korku ve hüznün olmadığı yerde güven ve emniyet vardır. Buna insanoğlu çokça ihtiyaç duyar. Birey ve toplumlar ara sıra karşılaştığı musibetlerin üstesinden gelemeyeceğini zanneder. Bu durum kendilerini içinden çıkılmaz bir hale sokar. Bu çerçevede insanın maruz kaldığı problemleri iyiliğe yahut şerre yorması bilişsel; Allah'a kızması veya ona dayanması duygusal; sıkıntılara göğüs germede duaya veya ibadete kanalize olması fiili faaliyetler olarak değerlendirilebilir. Bu dünyada bazı insanlar fakir, bazıları zengin; kimi mutlu, kimi üzüntülü; kimi sağlıklı, kimi de hastadır.⁴ Bütün bu

---

¹ Cemalettin Şahin-Şengün Sipahioğlu, *Doğal Afetler ve Türkiye* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yay., 2003), 6.

² el-A'râf 7/35.

³ Mustafa Akman, "Kelâm'da İvaz Tartışması ve İvaz Bağlamında Devvânî'nin Mu'tezile Eleştirisi", *I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (USBK-2022) Tam Metinler Kitabı*, ed. Yücel Özden vd. (Bitlis: Nobel, 2022), 257-296.

⁴ el-Bakara 2/214.

yaşananlarla insanlar imtihan edilmektedir.⁵ Sınavın merkezinde olan insanoğlu bu kürede inişli çıkışlı bir sürecin içerisinde git-geli çok yaşar. Toplum, yaşadığı zorlu hallerde kendilerini ümitsiz hissettiklerinde⁶ özellikle bu istenmeyen ortamdan sıyrılmak için aşkın bir varlığa sığınma gereksinimi duymakta,⁷ inkârcılar ise yaşanan bu olumsuzlukları provoke edip inanç sahibi insanları daha da çıkmaza sokma pozisyonu alabilmektedir.⁸ Sonraki süreçte de müminler bu olumsuz durumu anlamlandırmak ve onun etkilerini azaltıp yok etmek için dine yönelmektedir.⁹ Yaşamı zorlaştıran ve beşeri sıkıntıya sokan doğal afetleri, sel felaketlerini, salgın hastalıkları ve kavimlerin helakini ele alan kitap,¹⁰ makale,¹¹ doktora tezi¹² ve yüksek

---

⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001), 3/219.

⁶ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2012), 42.

⁷ el-Bakara 2/214. “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, “İman ettik” demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Andolsun ki biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğru olanları ortaya çıkaracaktır; kezâ O, yalancılara da mutlaka ortaya çıkaracaktır.” el-Ankebût 29/2-3.

⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdi Basellüm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 2/110.

⁹ Bünyamin Açıklalın, “Suriyeli Mültecilerin Kur'an-ı Kerim ile İlgilerinin Moral ve Motivasyonlarına Etkisi -Kilis Örneği-”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (2017), 250-272.

¹⁰ Örneğin editörlüğünün Teceli Karasu-Mahsum Aytepe tarafından yapıldığı şu eser bunlardan biridir: *Dini İlimler Bağlamında Deprem* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023). Bunun dışında şu eserleri de görmekteyiz: Ali Köse-Talip Küçükcan, *Doğal Afetler ve Din* (İstanbul: İsam Yayınları, 2000); Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003); Yakup Ahıska *Kavimlerin Helakı* (İstanbul: Nebevi Hayat Yayınları,2016); Recep Ardoğan, *Güzel Düşün Güzel Gör -Hayatın Renklerindeki Hikmet-* (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2018).

¹¹ Ejder Okumuş, “Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği-”, *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 90-117; Selim Özarslan, “Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet hizmetleri”, *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri* (Ankara: y.y., 2009), 468-490; Orhan Aktepe, “Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü”, *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)*, 1 (2016), 221-228; Muhammet Karaosman, “Kur'ân'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 3/4 (2020), 98-120; Mehmet Müftüoğlu, “Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi”, *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.

¹² Cemalettin Sancar, *Kur'ân'da Helak Olan Kavimler* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996).

lisans tezleri¹³ bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda yaşanan bu dramatik olaylara Müslümanca bakış açısının nasıl olması gerektiğine ve nebevî bir tutumun örneğine yeterince vurgu yapılmamıştır. İşte bu çalışmada gerek âyetler gerekse hadisler tematik okuma kapsamında ele alınmış, bağlam bütünlüğüne riâyet edilerek ortaya konan tutum ve davranışlar tahlil edilmiştir. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla bu eserlerde müstakil olarak değerlendirmeye tabi tutulmamış olan ve önemli olduğunu düşündüğümüz “istircâ” kavramına yer verilmiştir.

Çalışmamızda afetlere karşı gösterilmesi gereken tutum ve davranışların tamamını ele almamız mevzunun hacmini aşacağından bunların bazılarını değindik. Bunlar Allah'ın rahmetine sığınmak, sabırlı olmak, tevekkül etmek, istircada bulunmak, uygun tedbir almak ve pozitif olmak gibi konulardan oluşmaktadır. Şimdi bunları başlıklar altında inceleyelim.

1. Allah'ın Rahmetine Sığınmak

İnsan dünya hayatında zaman zaman farklı afet ve musibetlere maruz kalmaktadır. Bu musibetler için Kur'an'da sınanma imtihan, bela, musibet ve fitne gibi kavramlar kullanılmaktadır.¹⁴ İnsanın maruz kaldığı musibetlerden biri doğal afetlerdir. Nitekim Kur'an'da doğal afetlerin birey ve toplumlarda günah/isyana,¹⁵ imtihana ve insanların yaptıklarına bağlı olarak meydana geldiğini söylemek mümkündür.¹⁶ Tabii afetler her ne sebeple meydana gelirse gelsin birey ve cemiyet olarak yapılması gereken ilk şeylerden biri Allah'ın rahmetine sığınmaktır.

Başta gelen musibetlerde toplumun sorumluluğuna vurgu yapan âyetler bulunmaktadır. Kur'an'a bakıldığında zaman zaman birey ve toplumların yok olmasının

---

¹³ Yunus Akça, *Kur'an'da Mühlet Helâk İlişkisi* (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001); Şükrü Ulutaş, *Kur'an-ı Kerim'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri* (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

¹⁴ Cahit Karaalp, “Kur'an'da Sınanma ve Sınanmayı İfade Eden Kavramlar”, *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 118-127.

¹⁵ Recep Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (2014), 29-74.

¹⁶ Afetlerin sebepleri ve çeşitleri için bk. Mehmet Salmazzem, “Kur'an Perspektifinden Dünyevî Afetler ve Deprem”, *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 88-93.

çekememezlik, öfke, kin, benmerkezcilik, hırs, adam öldürme, haddi aşma, cinsel sapkınlık gibi birçok nedeni bulunmaktadır. İnsanoğlunun, dünyevî nimetlerin helal olanlarıyla yetinmesi, nizama ve ahlâkî değerlere saygı duyması ve onları yok saymaması elzemdir. Nitekim birey ve toplumların yaptığı yanlışlar sünnetullahın vaki olmasıyla neticelenebilir.¹⁷ Kur'an'da yaşanan bazı dramatik olayların sebepleri arasında insanların yaptıkları hatalar olduğu görülmektedir. Bu durum ilâhî bir ikaz ve ibret vesilesidir. Bir toplum hak dinden sapar, sahip olduğu nimetlerden dolayı kibirlenir zulmü ve ahlaksızlığı bir yaşam şekline dönüştürürse işte bu durumda, karşılaştıkları tabii afetler kendilerinin ne kadar yetersiz ve aciz olduklarını ihsas ettirir.¹⁸ Âyette “Onlar, yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, kendilerinden öncekilerin âkıbetinin nasıl olduğunu görsünler! Onlar, kuvvet ve yeryüzündeki eserleri yönünden bunlardan daha da üstündüler. Böyleyken Allah onları günahları yüzünden yakaladı. Onları Allah'ın gazabından koruyan da olmadı.”¹⁹

Dertlerin ve tabii afetlerin sürecini doğru analiz etmek adına şu kıssaya yer vermek mümkündür: Hz. Mûsâ (a.s), İsrailoğulları'ndan 72 kişiyi yanına alarak kavminin yaptığı sanal buzağıya tapmalarından dolayı Allah'tan af dilemek için Tûr-i Sînâ'ya gitmiştir. Bu durum âyette şöyle ifade edilmektedir: “Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin. Sen bizim velîmizsin. Artık bizi başışla ve bize acı! Sen başışlayanların en iyisisin.”²⁰ Bu âyette azabın ifade edilmesinde recfe kelimesi kullanılmıştır. Recfe, “dehşet verici, şiddetli herhangi bir gürültü ya da sarsıntı”yı ifade etmektedir. Bu kavram, deprem için de

---

¹⁷ Mehmet Halit Ateş, “Kur'an'da Toplumsal Anomiye Götüren Sebepler” *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 116-161; Erdoğan Pazarbaşı, *Kur'an Ve Medeniyet (Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü)* (İstanbul: Pınar Yayınları, 1996), 318.

¹⁸ Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşlılığına İlişkin İzahlar”, 55; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî, *el-Keşf ve'l-beyan*, thk. Salah Osman Hasan Gazali ve Emin Paşa (Cidde: Dârü't-Tefsir, 2015), 23/196.

¹⁹ el-Mü'min 40/21. Benzer âyet için bk. 34/16-17.

²⁰ el-Araf 7/155.

kullanılmaktadır. Naziât sûresinin 6. âyetinde kıyamet günü kâinatın nasıl sarsılacağı anlatılırken, bu kelime hem fiil ve hem de özne olarak geçmektedir.²¹

Yaşanan sarsıntının verdiği şok kaçınılmazdır. Bu çerçevede Râzî (öl. 606/1210) Müslüman birey ve toplumların sıkıntılarla başa çıkmasını Â'raf sûresi 155. âyette geçen velî kavramını öne çıkararak açıklar ve velîden iki şey bekleneceğini söyler: Birisi zararı gidermek, diğeri de fayda temin etmektir. Zararı gidermek faydayı temin etmekten daha önce gelmektedir.²² Bundan dolayı Hz. Mûsâ yüce Allah'tan bağışlamasını ve merhamet etmesini dileyerek zararı ortadan kaldırma duasını yapmıştır.²³ Ardından dünya ve âhîret hayatı için iyilik ve güzellik istemiştir.²⁴ Râzî, neden zararın kaldırılmasının faydanın temininden önce geldiğine açıklık getirmemektedir. Bize göre zararı gidermenin fayda temininden önce gelmesinin sebebi şudur: Zarar içinde olan insana fayda temin etmek neye yarayacaktır? Paslı bir demire pasını gidermeden boya sürmenin ne anlamı vardır? İyi bir boyama demirin zımparalanıp pasının giderilmesiyle mümkün olur. Velî merhamet eder ve sürekli iyilik üretir. Bundan dolayı deprem ve helak kavramlarının bulunduğu şartlar altında Hz. Mûsâ, bu ilâhî sığına sığınmaktadır. Bakara sûresinin 200. âyetinde sadece dünya için iyilik istemenin doğru olmadığı ve bu istekte bulunanın âhîretten hiç nasibi olmayacağı vurgulanmıştır. Bu âyetin hemen sonrasında ise dünya ve âhîret için iyiliğin istenmesi önerilmektedir. Onun içindir ki Hz. Mûsâ hem dünya hem de âhîret için iyilik istemektedir.²⁵ Dolayısıyla doğal afetler ve sıkıntılı süreçte Allah'ın rahmetine ve veliliğine sığınmak, mümin birey ve toplumların göstereceği erdemli bir davranıştır.

Allah'ın emrine tabi olmamanın ve isyankârlığın sonunda doğal afetlerin verileceğinin en açık örneği, Şuayb'ın (a.s) kavmi içinde iman etmeyenlere

---

²¹ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007), 7/320-324. Bk. el-A'raf 7/73, 193-205; el-A'raf 7/90, 155.

²² Fahrüddin Muhammed b. Ömer er-Razi, et-*Tefsîrül-kebir (Mefatihül-gayb)* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 15/378.

²³ Burhânuddîn İbrahim b. Ömer el- Bikâî, *Nazmü'd durer fi tenasübi'l-âyâti ve's- süver* (Kahire: Darü'l Kitabi'l-İslami, 1431), 8/103.

²⁴ Fahrüddin er-Râzî, et-*Tefsîrül-kebir*, 15/378.

²⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/324-329.

gönderilen afettir. Kur'an'da bu durum şöyle ifade edilmektedir: “Emrimiz geldiğinde Şuayb'ı ve onunla beraber iman edenleri bizden gelen bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise korkunç bir gürlüğe yakaladı da yurtlarında çöke kaldılar.”²⁶ Nitekim Medyen'deki halk tevhide unutmuş, putperestlik kök salmış, iktisâdî ve iş hayatında yozlaşma hâkim olmuş, bundan dolayı insan haklarına dikkat edilmez olmuş ve böylece ticarete ahlâkî erozyon yaygınlaşmıştır. Ancak bu coğrafyada yaşanan gerçek olayı doğal ceza/afet ve isyan penceresinden bakmayıp seküler açıdan bakan bir yaklaşımda bulunmaktadır. Örneğin Seyyid Ahmed Han bunlardan biridir. Ona göre İncil'de de yer aldığı gibi Kur'an'da zikredilen tabii afetlerle isyan eden toplum özelinde ilahi cezanın verilmesine yönelik işaretler ve bunun üzerinden yapılan göndermelerin kökleri popüler hurafelerde vardır. Bu kıssaların tarihsel gerçekliği yoktur. Popüler kıssalar kapsamında ödünç alınmış etik motiflerdir.²⁷ Seyyid Ahmed Han bu kıssaların gerçekliği yansıtmadığını iddia etse de tarihi bilgiler bu olayların yaşandığına işaret etmektedir. Nitekim ahlakî yozlaşmanın olduğu bir bölgeye doğal bir afet gelmiştir. Bu durumda yapılacak en doğru tutum Allah'ın rahmetine sığınmaktır. Bu zorluk ve sıkıntı anında Allah'ın rahmetine sığınmak nebilerin ahlakıdır. Daha önce de kısmen değinilen rahmet kelimesi yufkalığı, kalp inceliğini ve acımayı ifade eden duygu yüklü bir kavramdır. Dolayısıyla rahmet içi boşaltılmış bir kelime olmayıp tam tersine acıyı ve afeti törpüleyen onların yerine sevinci ve nimeti koyan bir iyilik duygusunu zihne getirmektedir.²⁸ Nitekim bu duygu beraberinde nimet ve rızık gibi lütufların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede Cürçânî (öl. 471/1078) rahmeti hayra erdirme iradesini ortaya koyma olarak tarif etmektedir. Kur'an'da türevleriyle birlikte 326 yerde geçen rahmet kelimesi eylem olarak geldiği durumda fail Allah'tır.²⁹ Rahmeti öne çıkaran âyetler,

---

²⁶ Hûd 10/94.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ramazan Altıntaş, Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 76.

²⁸ Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Halil Aytânî (Beirut: Dârü'l-Marife, 2005)198; Mukatil b. Süleyman el-Belhî, *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şahhâne (Beirut: Dârü İhyâi't-Türas, 1423/2002), 1/36.

²⁹ Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 20/66 (2016), 129-142

hata ve günahıyla beraber kulun Allah'ın rahmetine mazhar olacağına vurgu yapmaktadır. Yüce Allah'ın rahmetinin izharının belli göstergeleri vardır. Sözelimi Allah'ın rahmân ve rahîm isimlerinin içeriğine yönelik şu değerlendirmeler dikkat çekicidir: Kur'an-ı Kerim'de rahmân Allah'a özgüdür, başka hiçbir varlığa bu isim verilmez. Bütün mahlûkata sınırsız ve sonsuz ikramı ve nimeti veren anlamına gelen rahman ismi, layık olan olmayan herkesi kuşatmaktadır. Rahîm ise çok merhametli, rahmeti bol anlamına gelmekte ve kullar bu sıfatla nitelenebilir. Dolayısıyla Allah'ın rahîm sıfatı gelecekte kullarının layık oldukları sınırsız rahmetini, ikramını ve merhametini ifade etmektedir.³⁰

Allah, rahmetinin kapsayıcı ama azabının hak eden bazılarına isabet edici olduğunu beyan ederek cezalandırmadan yana olmadığına dikkat çekmektedir. Nitekim âyette *"Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı."*³¹ ilkesi vardır. Ama hiçbir âyette azabı kendisine yazdığını bulmak mümkün değildir. Günah işleyip tövbe etmeyen azabı kendisine yazdırır, ama Allah rahmeti kendine yazmıştır. Rahmet, Allah'ın zâtının gereği olmasına rağmen azap Allah'ın zâtının değil, kulun amelinin gereği olmaktadır. Rahmet asıl, azap ise ayrıntıdan ibarettir.³² Bu durumu şu hadis teyit etmektedir: Muâz b. Cebel'in dediğine göre *"Merkeb üzerinde Resûlullah'ın (s.a.v) terkisinde idim. Hz. Peygamber "Ey Muâz! Allah'ın kullar üzerinde, kulların da Allah üzerinde ne hakkı vardır, bilir misin?" buyurdu. Ben "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedim. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) "Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, onların sadece Allah'a kulluk etmeleri ve hiçbir şeyi O'na ortak tutmamalarıdır. Kulların da Allah üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak tutmayan(lar)a azâb etmemesidir."* buyurdu.³³

Hz. Musa'nın problemlili ve zorlu dönemlerde Allah'ın rahmetine sığındığını söylemek mümkündür: Nitekim âyette *"Bizi rahmetine sok! Zira sen merhamet edenlerin*

---

³⁰ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2004), 1/6-8.

³¹ el-En'âm 6/54.

³² Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/324-329. Ayrıca bk. Mahsum Aytepe, "Deprem-Kader İlişkisi", *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 81-84.

³³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buḥârî, *Şaḥîḥu'l-Buḥârî* (Dimaşk: Dâru İbn Keşîr-Dâru'l-Yemâme, 1414/1993.), "Rikâk" 37.

en çok merhamet edenisin."³⁴ buyrulmaktadır. Onun bu arzusu af ile merhametin arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Yüce Allah'ın rahîm, yani merhamet etme sıfatına sığınmak, onu harekete geçirmek, dileğin merkezî noktasını oluşturmaktadır. "Yüce Allah merhamet edenlerin en merhametlisidir." ifadesinden de başka merhamet edenlerin olduğunu çıkarıyoruz. Demek ki yüce Allah, rahîm denen merhamet etme sıfatından insanlara da vermiştir. Başkasına merhametli davranan kişiler, Allah'ın sıfatını yeryüzüne indirme eylemini gerçekleştirmişlerdir. Acıma duygusu insanda doğuştan vardır, ama bu duyguyu merhamet haline getirmek eğitimle olur. Çünkü merhamette sadece acıma değil sevgi, saygı, bağlılık, sıcaklık vardır. Diyebiliriz ki manevî eğitim, acıma duygusunu merhamete çeviren bir faaliyeti gerçekleştirmektir. Hz. Musa'nın yaptığı yakarış, af dilemenin yolunu çizmekte ve başışlanmanın formülünün temeli merhamete sığınmada yatmaktadır. Hz. Musa'nın dua ile kızgınlığını ve öfkesini kontrol altına almaktadır. Siniri ve kızgınlığı ilâhî merhameti ortadan kaldırmaktadır.³⁵ Âyette yer alan rahmet, acıyan kişiye iyilik etmeyi belirgin hale getiren acıma duygusu şeklinde tarif edilir. Bu bağlamda rahmet kelimesi acıma, iyilik ve ihsanda bulunma anlamlarını kapsamaktadır. Aslında rahmet ve merhamet Allah'ın sıfatı olup insanoğlu ve diğer canlılardaki merhamet duygusu da Allah'ın rahmetinin veya merhametinin bir tezahürüdür. Dolayısıyla yüce Allah'ın rahmân ve rahîm ismi de rahmet kelimesinden türetildiğinden bütün varlıklara hitap eden bir yapıya sahiptir. Konu bağlamında Râğıb el-İsfahânî (öl. 502/1109), âyetteki "... rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır"³⁶ ifadesinden rahmetin dünyada bütün insanlığı kuşattığını, âhirette ise yalnızca müminleri içine alacağını ifade eder.³⁷ İnsan da dâhil olmak üzere her varlık, varoluşlarını rahmete borçludur. Ancak insanoğlu, özgür ve ahlâkî yapısı gereği inanç ve fiillerinin kıymetine göre cezayı ve mükâfatı hak eder. Nitekim Hz. Mûsâ'nın (a.s) "*Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz.*"³⁸

---

³⁴ el-A'râf 7/151.

³⁵ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 7/313-315.

³⁶ el-A'râf 7/156.

³⁷ İsfahânî, *el-Müfredât*, 198.

³⁸ el-A'râf 7/156.

yakarışına yüce Allah “Azabıma dilediğimi uğrattırım, rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır.”³⁹ cevabıyla muhataplarına geniş bir rahmet ümidi verdiği anlaşılabilir. Ayrıca bu azaba ve rahmete vurgu yapılarak bir anlamda kullar açısından denge unsurunu gözetmek gerektiği vurgulanmaktadır. Âyetin devamında azaptan uzaklaştıran rahmete yol aldırان iyi hallere birkaç örnek olmak üzere takvalı olmak, zekâtı vermek gibi konulara dikkat çekilmektedir.⁴⁰

Allah’ın rahîm sıfatının kendisinde tezahür ettiği şahsiyetlerden biri Eyyûb’dur (a.s). Nitekim âyette “Eyyûb’u da an. Hani Rabbine ‘Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün’ diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile-i efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik.”⁴¹ Musibetlerin ve problemlerin giderildiğini Hz. Eyyûb’a vahyedildiği⁴² ve onun hidâyete erdirildiği⁴³ şeklinde bildirilmektedir. Bu âyette ifade buyrulduğu üzere Hz. Eyyûb, ağır bir hastalığa yakalanmış ve hastalıktan kurtulmak için Allah’ın merhametine sığınarak O’ndan şifa dilemiştir.⁴⁴ O, bütün dertler karşısında Allah’ın merhametine “Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.” diyerek sığınmaktadır.

Bazen insanoğlu elindekinin kıymetini acıyı ve üzüntüyü yaşayınca anlamaktadır. Bu bağlamda bilgi ve fikirlerde aynı şekilde sorunlar ve gereksinimlerle gelişmektedir. Tüm bu yaşanan tabii afetler ve hastalıklar karşısında birey ve toplumlar, bunların sebeplerini ve bunlara karşı tedbirleri araştırmaya yönelmektedir. Böylelikle insanoğlu hem tedbiri hem de yetersizliği çok iyi öğrenmektedir. Bilgiye gereksinim duymakta birçok pozitif bilimler bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Bu gereksinim duygusu meydana gelmeseydi bu bilimler

---

³⁹ el-A’râf 7/156.

⁴⁰ Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 2/469-471.

⁴¹ el-Enbiyâ 21/83-84.

⁴² en-Nisâ 4/163

⁴³ el-En’âm 6/84

⁴⁴ Ebü’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Maverdî, *en-Nüket ve’l-uyun* (Beyrut: Dâri’l-kütübi’l-ilmiyye, 2007), 3/461; Zeynep Atalay, “Kur’an’da Zorluklar Karşısında Toplumların Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları”, *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 226-248.

bu kadar gelişmezdi. İlim (bilme ve bilgi), kelimcılara göre kemal'dir, değer yükseltici bir niteliktir. Cehalet ise eksiklik ve kusur oluşturan, değer düşürücü bir durumdur.⁴⁵ Örneğin, İmam Şâfiî insanların gereksinim duyduğu ilim ve mesleklerin öğrenilmesinin topluma farz olduğunu ifade etmiş⁴⁶ ayrıca ilim ve amel bütünlüğünü savunmuş, ilmi “hıfzedilen değil fayda veren” olarak tarif etmiştir.⁴⁷ Evreni ve insanı yaratan Yüce Allah, insana aklı ve ilim potansiyelini vermiş, mutlak ve her şeyi kuşatan ilminden⁴⁸ ona başışta bulunmuştur.⁴⁹ Bu bağlamda imtihandaki amaç, zorluklardan etkilenen bireyin veya toplumun sabredip Allah'ın rahmetine sığınarak bu denenmeyi ruhsal bir gelişme ve arınma fırsatı olarak görüp göremeyeceğini ölçmeyi hedeflemektedir.⁵⁰

Doğal afetler sonucunda insanın maruz kaldığı bazı sıkıntılar, acılar ve musibetler onların Allah'a yönelmesine böylelikle ebedî büyük musibetlerden kurtulmalarına vesile olabilir. Dolayısıyla kimi sıkıntılar insanlara ahiret azabını hatırlatma ve günahlardan uzaklaşmalarına katkı sunmaktadır.⁵¹ Bir başka deyişle doğal afetler, isyan eden bazı topluluklar için -yukarıda anlatıldığı gibi- ceza iken iman edenler için mükâfat vesilesi olabilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de “herhangi bir günahın ve suçun cezası olmaksızın sırf inananların imanının derecisini, sabrını, şükrünü denemek için, imtihan için takdir edilen” musibetlerin var olduğundan bahsedilmektedir. Nitekim âyette “İnsanlar, denenip sınavdan geçirilmeden, sadece

---

⁴⁵ Seyyid Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcâni, *Şerhu'l-mevakif*, thk. Mahmud Ömer Dimyati (Lübnan: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 8/202; Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Mensûr fi'l-kavâidi'l-fikhiyye*, thk. Fâik Ahmed Mahmûd (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf, 1985), 2/12-16.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Şemseddîn İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Turukü'l-hükmiyye fi siyâseti's-şer'iyye* (Mısır: y.y., 1317), 226-227.

⁴⁷ Ebû Nu'aym Ahmed b. Abdullah el-isfehânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 1394/1974), 9/123.

⁴⁸ er-Rahman 55/1-4; el-Alak 96/3-5.

⁴⁹ Ardoğan, “Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin ilahî Adalet ile Bağdaşırılığın İlişkin İzahlar”, 60.

⁵⁰ Süleyman Doğanay, *Psikolojik Açından Hayatın Zorlukları Karşısında Dini İnanç ve Sabır: Nitel Bir Araştırma* (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi), 2019), 47.

⁵¹ Ebu'l-Huseyn Abdurrahim b. Muhammed el-Hayyât, *Kitâbü'l-intisâr ve'r-redd alâ ibni'r-Ravendî el-mülhûd*, thk. Alber N. Nader (Beyrut: y.y., 1957), 65; Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî, *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Usman (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988), 507.

'iman ettik' demekle bırakılacaklarını mı sanıyorlar."⁵² buyurulmaktadır. Bu âyet imtihana delalet etmektedir. Konu bağlamında İbn Atıyye (öl. 541/1147) bu âyetlerin evrensel mesajlar taşıdığını insanlığın hastalık, savaş ve yoksulluk gibi problemlerle karşılaşabileceğini ve böyle bir durumda ödev ve sorumlukları yerine getirmeye vurgu yaptığını dile getirmektedir.⁵³ Hayatın bir gerçeği olarak kullar musibetlerle sınanır ve sırandığı bu süreci sağlıklı ve suhuletle yürütmesi için Yüce Allah kullarına dua, zikir, tevekkül ve manevi değerleri öne çıkararak destek verdiği anlaşılmaktadır. Bu emre muhatap olanlar emrin gereğini yerine getirdiklerinden maneviyatının güçlendiğini ve hayata bağlandığını hisseder.⁵⁴ Dolayısıyla insan bazen nimetle, bazen de sıkıntıyla denenir. Âyette "İnsan, her ne zaman Rabbi onu imtihan edip de ona ikram eyler, ona nimetler verirse o vakit Rabbim bana ikram etti der. Ama her ne zaman imtihan edip rızkını daraltırsa o vakit de rabbim bana ihanet etti."⁵⁵ buyrulur. Yüce Allah'ın, hikmeti gereği farklı kabiliyet ve nimetlerle onurlandırdığı kulları bütün bunları verenin Allah olduğunu düşünerek şükretmesi gerekirken bolluğun ve bereketin kaynağını kendisinde aramaktadır. Mutlu olmasına vesilen olan nimetleri paylaşarak başkasının mutlu olmasına katkı sağlamadığı gibi böyle bir çabanın içine de girmez. Lakin aynı insanoğlu nimet azalmasıyla sırandığında bunun bir hikmeti olacağını düşünmeden sebeplerini öncelikle kendinde aramadan bütün sorumluluğu Allah'a yükler ve isyan eder, hayıflanır ve sızlanır.⁵⁶

Yaşadığımız evren Allah'ın hepimize bir emanetidir. Ancak bireye ve toplumlar, süreç içerisinde bu emanete bazen sahip çıkılmış, bazen de buna dikkat etmemiştir. Çağlar boyunca insanoğlu bir yandan dünyayı imar ederken bir yandan da doğanın dengesini bozmuş ve bir önceki kuşağın yaptığı yanlışların ve tahribatların cezasını bir sonraki nesil çekmiştir. İlmin ve tekniğin ilerlemesiyle bu tahribat daha da

---

⁵² el-Ankebut 29/2.

⁵³ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atıyye, el-Muharrerü'l-veciz (Beirut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 4/305.

⁵⁴ Müftüoğlu, "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi", 8-28.

⁵⁵ el-Fecr 89/14-15.

⁵⁶ Karaman vd., Kuran Yolu, 5/553-554; Râzi, Mefatihü'l-gayb, 31/170.

çoğalmış ve çoğalmaya devam da etmektedir.⁵⁷ Dolayısıyla insanların evrene karşı bilinçsiz tutum ve davranışları açlık, sel felaketi, kuraklık ve deprem gibi doğal afetlerin meydana gelmesini tetiklemiştir. Böyle bir sorunlu ve sıkıntılı süreçte kendimizle yüzleşmek ve Allah'ın rahmetine sığınarak mezkûr afetlerden kurtulmaya çalışmak gerekir. Bu tutum ve davranış erdemli mümin birey ve toplumların en önemli hasletidir.

2. Sabırlı Olmak

Sabır, Arapça s-b-r kökünden türetilmiştir. Türetildiği kök itibarıyla asıl olarak “hapsetmek ve engellemek” anlamına gelmektedir.⁵⁸ Sabrın temel anlamı olan hapsetme ve engelleme, nefsin sıkıntı ve zorluklar karşısında engellenerek ve hapsedilerek kendine ve başkasına zarar vermekten alıkonulması manasına gelmektedir. Nitekim âlimlerin sabır tanımlamalarında bu durum açıkça gözükmektedir. Zira İsfahânî sabrı “aklın ve şeriatın gerektirdiği şeyler hususunda nefsi dizginlemek”⁵⁹, Cürcânî (öl. 816/1413) ise “belâ, imtihan ve musibetlerden meydana gelen elemi Yüce Allah'tan başkasına şikâyet etmeyi terk etmek”⁶⁰ şeklinde açıklamaktadır.

İslam inanç sisteminin anahtar kavramlarından biri olan sabır hayatın pek çok aşamasında ve birçok alanda kendisine ihtiyaç hissedilen kavramlardan biridir. Sabır hem iyi ve güzel şeyler yaparken zorluklarla başa çıkmada hem de başa gelen olumsuz durumlara karşı metanetli olmada dikkate alınan kapsamı geniş bir kavramdır.⁶¹ Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmede, sosyal ve psikolojik yaşantıda, başarının elde edilememesi veya gecikmesi, düşmanın, şeytanın

---

⁵⁷ Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri* (b.y.:Anadolu Yayınları, ts.), 9/4715-4716.

⁵⁸ Ebû'l-Fağl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâlüddîn b. Manzûr er-Ruvefî'î İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 4/438; Muḥammed b. Muḥammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 12/271-273.

⁵⁹ Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muḥammed er-Râğıb el-İşfehânî, *el-Mufredât fi ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412), 474.

⁶⁰ Ebû'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rifât*, thk. Heyet (Beyrut: y.y., 1403/1983), 131.

⁶¹ Recep Önal, “Kur'an'da imani ve Ahlaki Bir Tavır Olarak Sabır”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (15 Aralık 2008), 441-454.

tuzaklarına karşı koymada, nefsin heva ve hevesine direnmede, batılın yerine hakkın ikame edilmesinde sabır önem arz etmektedir. Bütün bunların yanında deprem, sel, yangın gibi afet ve musibetlere dayanmada sabır çok önem arz etmektedir. Çünkü afetler çok sayıda insanı etkileyen, pek çok can ve mal kaybına neden olan, sosyal ve psikolojik yapıyı dumura uğratan geniş çaplı olaylardır.

Hastalıklar, kazalar, çevreden gelen veya kendi içerisinde oluşan psikolojik sorunlar, yangın, sel, toprak kayması, volkanik patlamalar, depremler gibi doğal afetler ve savaşlar insanların acı çekmesine vesile olan durumlardan bazılarıdır. Bütün bu musibetler karşısında bireyler iki farklı tavır içerisinde bulunmaktadır. Ya başına gelen bu olumsuzluklar karşısında sabırlı ve metanetli davranarak hem kendine hem de çevresindeki diğer insanlara zarar vermeden en az hasarla bu süreci atlatacak ya da sürekli şikâyet ederek, sızlanarak kendisini ruhen yıpratacak ve aynı şekilde çevresini de mutsuz edecektir.

Dini kaynaklarda musibetlere karşı inananların hangi tavırlar içerisinde olması gerektiğine ilişkin peygamberlerin hayatından örnekler verilmektedir. Yukarıda Allah'ın merhametine sığınmada örneğine değindiğimiz Hz. Eyyûb'un sabır konusunda da en güzel örneklerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Âyetlerde Hz. Eyyûb'un varlıklı ve sağlıklı iken hastalığa yakalanarak sahip olduğu güzellikleri kaybetmesi karşısında sabretmesi övülmekte ve ibret olarak nakledilmektedir. Onun durumu "(Ey Muhammed!) Kulumuz Eyyûb'u da an. Hani o, Rabbine 'Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu.' diye seslenmişti."⁶² şeklinde anlatılmaya başlanmış ve böylece şeytanın onun hastalığını kullanarak ona vesvese verdiği belirtilmek istenmiştir.⁶³ Âyette onun için kulumuz denilmesi Hz. Eyyûb'un Allah katındaki konumunu yüceltmekte ve kendisi için yakınlaştırma ve tahsis anlamı taşımaktadır.⁶⁴ Aynı şekilde âyetin devamında "... Gerçekten biz Eyyûb'u sabreden bir kimse olarak bulduk. O ne güzel bir kuldu! O, Allah'a çok yönelen bir kimse idi."⁶⁵ şeklinde

---

⁶² Sâd 38/41.

⁶³ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir ibn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tûnus: ed-Dârut-Tûnusiyye, 1984), 23/270.

⁶⁴ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 1999), 2/232.

⁶⁵ Sâd 38/44.

Hız. Eyyûb'un sabrı övülmüştür. Önceki âyette de sabrın sonucu olarak ona kaybettiklerinin iki mislinin verildiği belirtilmiştir. İslâmî literatüre Eyyûb sabrı olarak geçmiştir⁶⁶ ve Hız. Eyyûb'un gösterdiği bu sabır örneği onun kemale ermesini sağlamıştır.⁶⁷ Yine bu konuda Hız. Ya'kûb'un sabrı Kur'an'da öne çıkan başka bir örnek olarak zikredilmektedir. Bilindiği üzere Hız. Ya'kûb'un diğer oğulları kıskandıkları için Hız. Yûsuf'u babasından ayırarak babalarının kendilerine meyletmesini⁶⁸ istemişler, gezme ve oynayıp eyleme⁶⁹ bahanesiyle babalarından onu almışlar ve kervanlardan birinin alıp onu uzaklara götürmesi için bir kuyuya atmışlardır.⁷⁰ Onların bu yaptıkları onu çok derinden yaralamıştır. Zira evlat acısı, acıların en şiddetlilerinden biridir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda daha fazla erzak alabilmek amacıyla kardeşini (Bünyamin'i) de Mısır'a götürüp orada bırakmak zorunda kalmaları Yûsuf'tan sonra kardeşinin de üzüntüsü taşımasına ve hüznünün katlanmasına sebep olmuştur. Oğlunun kayboluşuna çok üzülen hatta üzüntüsünden görme duyusunu kaybeden⁷¹ Hız. Ya'kûb uzun yıllar çok sevdiği oğlunun yokluğuna sabrederek Allah Teâlâ'ya tevekkül etmiştir. Sonuçta Hız. Ya'kûb, evlatlarına kavuşmuş ve sabrın güzel sonucunu elde etmiştir. Aynı kıssada sabrından bahsedilen diğer bir peygamber de Hız. Yûsuf'tur. Çünkü o, babasından ve ailesinden koparılmak suretiyle bir taraftan aile hasretiyle kavrulurken diğer taraftan evinde yaşadığı Aziz'in karısı tarafından iftiraya uğrayarak zindana atılmış ve uzun yıllar zindanda kalmıştır.⁷² Bütün bunlar karşısında sabretmiş ve sabrının sonucunda ülkenin önde gelen şahsiyeti olmuş ve ailesine kavuşmuştur. Böylece o da sabrın güzel neticesini tatmıştır. Mısır'da önemli bir konuma gelerek kavuşma

---

⁶⁶ Ebü'l-Kasım Zeynüli İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât* thk. İbrahim Besyûnî, (Mısır: el-Heyeti'l-Mısriyye, 1431), 3/258. krş. Sâd 38/41-44. Daha fazla bilgi için bk. Ömer Faruk Harman, "Eyyûb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/16.

⁶⁷ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi* (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004), 360.

⁶⁸ Yûsuf 12/9.

⁶⁹ Yûsuf 12/12.

⁷⁰ Yûsuf 12/10.

⁷¹ Yûsuf 12/84.

⁷² Yûsuf 12/23-45.

anında kardeşlerine “... kim kötülükten sakınır ve sabrederse şüphesiz Allah iyilik yapanların mükafatını zayı etmez.”⁷³ demesi bu durumu ortaya koymaktadır.

Yukarıda peygamber kıssalarından sabırla ilgili örnekler verildi. Genellikle peygamberler Allah'ın mesajını tebliğ ederken çeşitli zorluklarla karşılaşmışlar, kendilerine inandımayanlar tarafından baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. Bütün bunlar karşısında sabırla hareket etmişlerdir. Kur'an bu noktada ulu'l-azm peygamberlerin sabrına özellikle değinmekte ve onların sabrını Hz. Peygamber'e hitaben “O halde ulu'l-azm peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme” şeklinde örnek vermektedir. Dolayısıyla sabretmek azimet sahibi peygamberlerin makamı olarak zikredilmiştir.

İnsan gücünü aşan ve insanın elinde olmayan afet ve felaketler karşısında metanetli olmak kolay değildir. Bu nedenle böyle durumlarda sabredebilmek amellerin en üstünlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Kur'an'da sabredenlere mükâfatlarının hesapsız bir şekilde verileceği bildirilmektedir.⁷⁴ Süfyân es-Sevri (öl. 161/778) de amellerin en faziletli olanını “belâ ve imtihan esnasında gösterilen sabır” olarak açıklamıştır.⁷⁵ Deprem veya başka herhangi bir afete maruz kalan Hz. Eyyûb, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf ve burada konuyu çok uzatmamak adına zikretmediğimiz diğer peygamberler gibi başına gelen olumsuzluklar hakkında ümitsizliğe kapılmamalı, sabrederek ve dua ederek bütün her şeyin bir gün düzeleceğine inanılmalıdır. Aciz, ölümlü ve gücü sınırlı olan insanın sonsuz kudret sahibi olan Allah Teâlâ'ya yönelerek içini ona arz etmesi ve onunla iletişim kurması afetlerin tahrip edici neticesini hafifletecektir.

İmtihan, bela ve musibetlerle kişinin sınanması nefsin arzulamadığı şeylerdir. Böyle durumda nefsin kontrol altında tutarak ona hâkim olabilmek insan gücünü zorlamaktadır. Bu nedenle kişi sabırlı olabilmek için dua etmeli, Yüce Yaraticının yardımını istemelidir. Bir âyette Hz. Peygamber'e hitaben “Sabret! Senin sabrın ancak

---

⁷³ Yûsuf, 12/90.

⁷⁴ ez-Zümer 39/10.

⁷⁵ Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 2/217.

Allah'ın yardımı ile...⁷⁶ buyurulması sabrın Allah'ın inayeti ile olacağını göstermektedir. Diğer bir âyette Allah Teâlâ'nın sabredenlerle beraber olduğu müjdesi verilmektedir.⁷⁷ Başka âyette ise zulme/haksızlığa uğradığı halde karşılığında ceza yolunu seçmeyip affederek sabretmesi tavsiye edilmiş ve sabretmek azim/gayret gerektiren bir husus olarak zikredilmiştir.⁷⁸ Haksızlık karşısında sabretme azmedilmesi gereken bir durum olarak zikredildiğine göre başa gelen doğal afetlere karşı sabırlı olmak daha da azmedilmesi gereken bir durumdur. Zira doğal afetler faili insan olmayan, meydana gelip gelmemesinde kişinin çok müdahil olamayacağı durumlardır.

Deprem gibi afetlerde ilk anda sükûneti koruyabilmek, metanetli olabilmek ve sabredebilmek önemlidir. Çünkü afetlerde başa gelen durum ilk anda çok ağır gelir ve olay anından uzaklaştıkça yavaş yavaş duruma alışılmaya başlanır. Zaman içerisinde yaralar sarılır, durum kabullenilir.⁷⁹ Bu nedenle Hz. Peygamber “*Sabır ilk sarsıntı anındadır.*” buyurmuştur.⁸⁰ İmam Gazâlî (öl. 505/1111) de sabrı değerlendirirken ilk sarsıntı anında musibetlere sabretmenin önemine dikkat çekmiştir. O, değerlendirmesinde sabrı kısımlara ayırmış, başa gelen musibetlerin kulun ihtiyarına bağlı olmadığını bunlara sabretmenin mertebe bakımından diğerlerinden daha üstün olduğunu bildirmiştir ve musibetlere sabretmenin mükâfatı ile ilgili İbn Abbas'ın “Allah Teâlâ'nın farz kıldığı görevleri yapmanın üç yüz derecesi, haramlarına karşı sabretmenin altı yüz derecesi, ilk sarsıntı anında musibetlere sabretmenin dokuz yüz derecesi olduğunu” dair sözünü nakletmektedir.⁸¹ Buna göre afet ve musibetlere sabretmek sabrın diğer çeşitlerine göre daha üstün olduğu anlaşılmaktadır.

---

⁷⁶ en-Nahl 16/127

⁷⁷ el-Enfâl 8/46.

⁷⁸ eş-Şûrâ 42/40-43.

⁷⁹ Mekkî, *Kûtü'l-kulûb*, 2/221.

⁸⁰ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u's-şâhih*, thk. Muhammed Fuâd AbdülBâkî (Kahire: y.y.,1374-75/1955-56), “Cenâiz”, 14.

⁸¹ Muhammed Ebû Hâmid Gazâlî, *İhyâ-u ulûmi'd-dîn*, çev. Ali Arslan (İstanbul: Merve Yayınları, ts.), 4/158.

Ayrıca Hz. Peygamber'in hayatında da sabrın en güzel örneklerini görmekteyiz. Taif halkını tebliğ için gittiğinde taşlanması, "hüzün yılı" denilmesine neden olan eşi Hz. Hatice ve kendisini koruyup kollayan amcası Ebû Tâlib'in vefatı, bir çocuğu hariç diğer bütün çocuklarının vefatına şahit olması gibi üzücü hadiseler karşısında sabırla hareket etmiştir.⁸²

İnsanı sarsan acı hadiseler karşısında telaşlanarak uygun olmayan hal ve hareketler içerisinde bulunmak dinin tasvip etmediği bir durumdur. Bu tür davranışlar kişiye yarar yerine zarar verir ve içinde bulunulan durumdan sağduyuyla kurtulabilmenin önünde engel teşkil eder. Sabır böyle durumlarda metin olabilme, telaştan kurtulma ve sıkıntıyı aşabilme imkânı sunar.⁸³ Ayrıca kişinin sabretmesi, Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğmesi, ona teslim olması ve ondan gelen şeylere rıza göstermesi anlamına gelmektedir ki bu da Allah'ın mükâfatını kazanmaya vesile olur.

3. Tevekkül Etmek ve İstircada Bulunmak

"V-k-l" kökünden gelen tevekkül sözlük olarak acizliği ortaya koymak ve başkasına dayanmaktır. Allah katından olana güvenmek ve insanın elindeki ümit bağlamamaktır.⁸⁴ Tevekkülün bu anlamlarında hem kişinin kendi aciziyetini ve çaresizliğini ortaya koyma hem de başka bir güce dayanarak güvenmek vardır. Bu nedenle tevekkülün yaygın olarak kullanılan terim anlamı "kişinin bütün maddi ve manevi vesilelere tutunup elinden gelen gayret ve çabayı sarf ettikten sonra sonucu Yüce Mevla'ya bırakması"⁸⁵ şeklindedir.

Yukarıdaki anlamlarında görüldüğü üzere tevekkül âcizin başkasına dayanıp güvenmesidir. Deprem veya diğer ağır musibetlere maruz kalanlar bunların üstesinden gelmede aciz kalmakta ve bir desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. İşte

---

⁸² Abdulalim Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", *Dini İlimler Bağlamında Deprem*, ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe (Ankara: Fecr Yayınevi, 2023), 159.

⁸³ Mustafa Çağrı, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337-339.

⁸⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 31/98.

⁸⁵ A. Hamdi Akseki, *İslam Dini (İtikat, ibadet ve Ahlak)* (Ankara: Güzel Sanatlar Matbası, 1969), 98.

böyle durumlarda diğer insanların yardımı olmakla birlikte gerçek anlamda destek Allah Teâlâ'dır. Âyetlerde de bu duruma işaret edilmektedir: “...Tevekkül edenler yalnız Allah'a tevekkül etsinler.”⁸⁶ Dolayısıyla birine tevekkül edilecekse onun Allah'tan başkası olamayacağı belirtilmiş olmaktadır. İmanı içerisinde barındıran inanç sisteminin tevekkül telakkisi bu şekildedir.

Tevekkül, Kur'an'ın anahtar kelimelerinden biri olarak geçmekte ve inananların Allah Teâlâ'ya güvenip dayanmaları gerektiğini ortaya koymaktadır. Tevekkül, inananların Allah'a bağlılığını ve güveni göstermektedir. Dolayısıyla tevekkül imanla doğrudan ilişkili kavramlardan biridir. Bu nedenle Gazâlî tevekkülü tevhid inancıyla ilişkilendirmiş, tevhidi tevekkülün esası olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda tevekkülle ilgili olarak “Kur'an'da tevhidle ilgili her ne zikredilmişse o, Allah'tan başkasından ilgiyi kesip vahid ve kahhar olan Allah Teâlâ'ya tevekkül etmeye çağırılmaktadır.” değerlendirmesini yapmıştır.⁸⁷ Kur'an'da verilen bilgiye göre Hz. Mûsâ'nın “*Ey kavmim! Eğer siz gerçekten Allah'a iman etmişseniz, eğer O'na teslim olmuş kimseler iseniz, artık sadece O'na tevekkül edin*” demesi tevekkül ile iman ve İslam arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Yine Hz. Mûsâ, kavminin kutsal topraklara girmesini istediğinde kavminin orada zorba bir topluluk olduğunu bildirmesi ve onlar oradan çıkmadan bu kutsal topraklara girmeyeceklerini söylemesi üzerine kavmi içinden Allah'ın kendilerine nimet verdiği inançlı iki adam “*Onların üzerine kapıdan girin. Oraya girdiniz mi artık siz kuşkusuz galiplersiniz. Eğer mü'minler iseniz yalnızca Allah'a tevekkül edin.*” demesi de tevekkül ve iman bağlantısını göstermektedir. Ayrıca Kur'an'ın Hz. Mûsâ'nın ve iki kişinin dilinden aktardığı bu sözler mü'min olma vasfının Allah'a tevekkülü beraberinde getirdiğini göstermektedir. Aynı şekilde bu âyetler, tevekkül etmenin müminin önemli bir vasfı olduğunu ortaya koymaktadır.

İnancın bir gereği olan tevekkül, inanan kalbin mutmain olmasını, psikolojik olarak rahatlamasını, kendini daha güçlü hissetmesini sağlamaktadır. Kendini kimsesiz hissedenlerin, yalnızlık girdabına düşenlerin, yardımcı ve destekçi

---

⁸⁶ İbrâhîm 14/12; et-Tegâbüin 64/13.

⁸⁷ Gazâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn*, 4/155-156.

arayışında olanların ruhen canlanmasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada tevekkülün başa gelen olumsuz durumu kabullenmeyi kolaylaştırdığı, iyimserliğe yönelttiği, öfkeyi yatıştırdığı, iletişimde olumluluğu artırdığı, kaygıyı azalttığı ve kişiyi sakinleştirdiği vurgulanmıştır.⁸⁸ Bütün bunlar insanların afet ve musibet dönemlerinde en çok ihtiyaç hissettikleri durumlardır. Bu nedenle tevekkül, müminin olumsuzlukları yenmede en çok başvurması gereken manevi sığınaklarından biridir.⁸⁹

İstirca ise sözlük anlamı olarak “geri dönmek, geri vermek, geri almak, dönmesini istemek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise musibet anında bakara suresi 256. âyetinde geçen “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” âyetini söylemektir.⁹⁰ Hz. Peygamber bir musibet isabet ettiğinde istircada bulunmayı tavsiye etmektedir. Rücü’ kökünden gelen istirca, günümüzde genellikle vefat eden kişinin arkasından okunur. Fakat Hz. Peygamberin uygulamasında başa gelen bütün bela, sıkıntı ve musibet anında söylenen bir sözdür ve hadislerde bu durum açıkça ortaya konmaktadır: “Kim musibet anında istirca ederse Allah onun musibetini giderir, akıbetini güzelleştirir ve ona kendisinden razı olacak salih bir netice nasîb eder.”⁹¹ Bildirildiğine göre Hz. Peygamber’in kandili sönmüş, bunun üzerine o istirca âyetini okumuş Hz. Âişe bunu önemsiz bularak “bu bir kandil” deyince “Mümine sıkıntı/üzüntü veren her şey musibettir.” cevabını vermiştir.⁹² Bu nedenle mümin başına gelen büyük küçük her türlü keder ve acı veren duruma karşı istircada bulunması tavsiye edilmiştir.

Bela ve musibetler karşısında tevekkül ve istirca pasif bir bekleyiş, eli kolu bağlı olma hali değildir. Sebeplere tevessül etmeden sadece dua ve tevekkül etmek dinin

---

⁸⁸ Meryem Şahin - Hayati Hökelekli, “Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma”, *International Journal of Social Inquiry* 12/2 (30 Aralık 2019), 826-829.

⁸⁹ Demir, “Kur’ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar”, 154-155.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisân'l-‘Arab*, 8/117.

⁹¹ Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb eṭ-Ṭaberânî, *el-Mu‘cemu'l-kebir*, thk. Ḥamdî b. ‘Abdulmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.), 12/255.

⁹² Celâluddîn Muḥammed b. Aḥmed el-Maḥallî-Celâluddîn ‘Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî el-Maḥallî es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Dâru'l-Hadis, ts.), 32.

istediği bir durum değildir. Böyle bir tevekkül anlayışı kişiyi ataletle, üretmemeye ve hareketsizliğe sürükler. Hâlbuki yüce dinimiz çabalamanın ve çalışmanın önemini “İnsana ancak çalıştığıının karşılığı vardır.”⁹³ şeklinde ifade etmektedir. Diğer taraftan tevekkül ve istirca ile kaza ve kader inancı arasında da sıkı bir ilişki vardır. Kaza, kader ve tevekkül insanın rüzgârın önündeki bir yaprak gibi rüzgârın estiği yere savrulması anlamına gelmemektedir. “İnsanın kaderi önceden belirlenmiş dolayısıyla netice değişmez.” düşüncesiyle tedbiri, gayret ve çabayı bırakmak rüzgârın önündeki yaprak gibi savrulmamıza neden olacaktır. İnsan aklını ve iradesini kullanarak faydalı olanı elde etme ve zararlı olanı defetme görev ve sorumluluğunu taşımaktadır.

Deprem ve afetlerle ilgili değerlendirmelerde başa gelen bu musibetlerin bir taraftan kader olmadığı ve kaderin sonucu olmadığı diğer taraftan da bunların tamamen kaderin sonucu olduğu, önceden tedbir almak veya depreme uygun zemin ve şartlarda binalar yapmakla ilgisinin olmadığı gibi düşüncelerle karşılaşmaktayız. İnsanların bir kısmı kaza ve kaderin etkisini dikkate almazken diğer bir kısmı da tedbir ve doğru tevekkülün etkisini yok saymaktadırlar. Öncelikle başa gelen/gerçekleşmiş her şey kader ve kazadır. Bir şey gerçekleşikten sonra “bu kader ve kaza değildir” demek kader ve kaza inancıyla uyuşmamaktadır. Zira kader ve kaza her şeyin Allah Teâlâ'nın bilgisi ve iradesi ile düzenlenerek gerçekleşmiş olduğunu ifade eder. Her şeyin bir ölçüye göre yaratıldığını,⁹⁴ her şeyin onun bilgisinde olduğunu ve kayıt altına alındığını⁹⁵ ve Allah'ın emrinin yazılmış bir kader olduğunu⁹⁶ bildiren âyetler, kader ve kazanın Allah'ın iradesinde olduğunu göstermektedir. Hadislerde de bu durum açıkça ifade edilmiştir. Bir hadiste “Hiçbir nefis yoktur ki cennet ve cehennemdeki yeri bilinmiş olmasın.” denilmekte,⁹⁷ başka bir hadiste ise Hz. Peygamber'e müşriklerin çocukları hakkında sorulduğunda “Allah

---

⁹³ en-Necm 53/39.

⁹⁴ et-Talâk 65/3.

⁹⁵ el-Bakara 2/29; el-Kamer, 54/52-53; en-Neml 27/75.

⁹⁶ el-Ahzâb 33/38.

⁹⁷ Muslim, "Kader", 7.

onları yarattığında onların ne yapacaklarını bilir.” demiştir.⁹⁸ Bu hadisler kişinin yaşantısının sonunda cennet ve cehennemden hangisine gideceğini, yapıp ettiklerini Allah Teâlâ'nın önceden bildiğine işaret etmektedir.

Diğer taraftan insan iradesini tamamen yok sayan söylemler, kişiyi tembellik ve atalet gibi istenmeyen hususlara itmektir. Bunun yanırlılığıyla ilgili Hz. Peygamber ve sahabeden birçok haber gelmiştir. Örneğin konuyla ilgili bir haber şöyledir: “İçinizde, cennet veya cehennemdeki yeri önceden bilinmeyen kimse yoktur.” Orada bulunanlar “Ey Allah'ın Resûlü! Biz akıbetimizi ezeldeki o yazıya havale edip ameli bırakalım mı?” dediler. Hz. Peygamber “(Hayır) siz görevinizi yapmaya bakın. Herkes niçin yaratıldı ise onu kolayca elde eder.” buyurdu.⁹⁹ Dolayısıyla ne sadece tedbir ne de sadece kader ve kaza ile ilişkilendirerek bu tür musibetlere yaklaşılmalıdır.¹⁰⁰ Depremın meydana gelmesine engel olunamaz, ancak önceden alınacak önlemlerle onun vereceği zararlara engel olunabilir. Tedbir almak kaderden kaçmak değildir. Bu noktada Şam seferinde Hz. Ömer'in veba hastalığından dolayı orduya geri dönme emrini vermesi üzerine ordunun komutanı Ebu Ubeyde Hz. Ömer'e “Allah'ın Kaderinden mi kaçyorsun?” diyerek kararını eleştirmesi Hz. Ömer'in “Evet Allah'ın kaderinden kaçıyorum. Fakat yine onun kaderine sığmıyorum.” şeklinde verdiği cevap konuyu özetler mahiyettedir. Bütün zorluklara karşı tedbir almak önemli olduğu gibi insanın gücünü aşan afet ve musibetlere karşı tedbir almak daha da önem arz etmektedir. Önemine binaen biraz daha bu hususta durmak gerekmektedir.

4. Uygun Önlemler Almak

Afet ve musibetlere karşı İslâmî tutum ve davranışlardan bir diğeri ise her afete karşı uygun ve yeterli tedbir almaktır. Nitekim Hz. Peygamber yangın ihtimaline karşı tedbir olarak insanlara gece yatmadan önce evlerindeki ateş i söndürmelerini tavsiye etmiştir.¹⁰¹ Yine Hz. Peygamber veba olan yere insanların giriş çıkış

---

⁹⁸ Muslim, “Kader”, 28.

⁹⁹ Müslim, “Kader”, 6-8.

¹⁰⁰ Afetler ve kader ilişkisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Aytepe, “Deprem-Kader ilişkisi”, 81-84.

¹⁰¹ Buhârî, “İsti'zan”, 499; Müslim, “Eşribe”, 101

yapmalarını yasaklamıştır.¹⁰² Hz Peygamber'in bu emrine uygun olarak Hz. Ömer de -yukarıda belirtildiği gibi- salgın olan yere gitmemiş, kendisini kaderden kaçmakla itham eden kişilere hastalığa yakalanmamak için tedbir almanın kaderden kaçış olmadığını söylemiştir.¹⁰³

Ayrıca Hz. Peygamber ashabını korkuluksuz damda uyumamaları, fırtınalı günlerde deniz yolculuğuna çıkmamaları,¹⁰⁴ böyle günlerde mümkünse evden dışarı dahi çıkmamaları, çıkmak zorunda kaldıklarında ise yalnız çıkmamaları konusunda uyarmıştır.¹⁰⁵ Hz. Peygamber'in tüm bu uyarılarına rağmen ashabın zaman zaman bu uyarıları kulak ardı ettiği ve bu nedenle bir takım afet ve musibetlerin ağır ve yıkıcı etkisinden kurtulamadığı bilinmektedir.¹⁰⁶ Hz. Peygamber, her türlü afet ve musibet karşısında gerekli tedbirlerin alınmasını tavsiye etmiştir. Tedbir alınmadan sırf kader düşüncesiyle afet ve belalara karşı durmanın ve sorumluluğu kadere atmanın dinde yeri yoktur. Hz. Peygamber de tedbir alınmaması sebebiyle meydana gelen zararların sorumluluğunun tamamen kişinin kendinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁷

Yukarıda bahsedilen birkaç hadisten bela ve musibetlere karşı tedbir almanın dinin emri olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bununla birlikte günümüzde musibetlere karşı önlem olarak ne yapılması gerektiği hususu da önem arz etmektedir. Günümüzde bela ve musibetlere karşı yapılması gerekenleri musibet öncesi, musibet esnasında ve musibet sonrası olarak ele almak mümkündür. Musibet öncesi yapılması gerekenler şunlardır: Öncelikle her türlü bela, musibet ve afet durumuna karşı toplumu önceden bilinçlendirmek gerekmektedir. Bilinçli bireyler

---

¹⁰² Buhâri, "Tıbb", 30.

¹⁰³ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1990), 3/215.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Şuayb el-Arnâvut-Adil Mürşid) (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1995), 5/79, 271.

¹⁰⁵ Müslim, "Fezâil", 3.

¹⁰⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde gece yatarken ateşin söndürülmemesi nedeniyle bir evin yandığı rivâyet edilmektedir. Bk. Buhâri, "İsti'zan", 499. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v) fırtınalı bir günde insanları dışarıya çıkmamaları konusunda ikaz ettiği halde iki kişi dışarı çıkmış ve ölümden dönmüşlerdir. Bk. Müslim, "Fezâil", 3.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5/79, 271.

deprem öncesi alacakları tedbirlerle depremin zararının en aza indirilmesine katkı sağlayacaklardır. Ayrıca bu kişiler musibet esnasında yapılması ve yapılmaması gerekenleri bildikleri için panikten ve hata yapmaktan kaçınacaklar ve başkalarına da yardımda bulunacaklardır. Toplum bilinçlendirme faaliyetleri ise yalnız bir kuruma veya bir grup insana bırakılmamalı, bu faaliyet bütün kurumların iş birliğiyle yürütülmelidir. Musibet öncesi dikkat edilmesi gereken bir diğer husus işi erbabına teslim etmektir.¹⁰⁸ Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de yüce Allah işi ehline vermemizi emretmektedir.¹⁰⁹ İş ehline teslim etmek de zaman zaman tek başına yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca yapılan işin sağlam yapılması da gerekmektedir. Nitekim Kur'an'ı Kerim'de yüce Allah insanlara işlerini sağlam ve güzel yapmaları konusunda telkinde bulunmaktadır.¹¹⁰ İş sahiplerinin de işin sağlam yapılması için çalışanlara maddi ve manevi desteği esirgememeleri gerekmektedir. Musibet öncesi dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise tabiatın dengesini bozmadan ve çevre koşullarına riayet ederek iş yapmaya özen göstermektir. Yüce Allah Kur'ân'da¹¹¹ doğanın dengesinin gözetilmediği takdirde karada ve denizde bozulmaların meydana geleceği uyarısında bulunmaktadır. Musibet öncesi alınması gereken bir diğer önlem ise musibetlere karşı ilmi araştırmalar yapacak bireyler yetiştirmek ve bilimin göstergeleri doğrultusunda hareket etmektir. Musibet öncesi yapılması gereken son iş ise artık tüm önlem ve tedbirleri aldıktan sonra Allah'a güvenmek ona dayanmak yani tevekküldür.¹¹²

Musibet esnasında yapılması gerekenler: Ne kadar önlem alınırsa alınsın bela, musibet ve afeti tamamen önlemek mümkün olmamaktadır. Bu nedenle bireylerin musibet esnasında ve sonrasında takınması gereken tavırlar konusunda da

---

¹⁰⁸ Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 148-150.

¹⁰⁹ en-Nisa 4/58.

¹¹⁰ Bk. el-Bakara 2/195; el-Mâide 5/93; el-Kehf 18/30; Yûnus 10/26.

¹¹¹ er-Rûm 30/41.

¹¹² Demir, "Kur'ân ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 150-155. Tevekkül konusu daha önce işlendiği için burada tekrara girmemek adına açıklama gereği duyulmamıştır.

bilinçlendirilmesi elzemdir. Musibet esnasına takınılması gereken tavırlar sabır,¹¹³ dua,¹¹⁴ merhamet¹¹⁵ ve yardımlaşmaktır.¹¹⁶ Sabır ve dua kişiyi musibet esnasında diri tutar, ona moral ve motivasyon kaynağı olur ve onun mücadele azmini artırır. Merhamet ve yardımlaşma ise afet ve musibete maruz kalan kişilerin maddi ve manevi yönden desteklenmesini sağlayarak bu kişilerin zor zamanları daha az hasarla atlatmalarına olanak sağlar.¹¹⁷

Musibet sonrası yapılması gerekenler ise şöyledir: Musibet sonrası yapılması gerekenlerin başında bireylerin maddi ve manevi olarak yaptıkları hataları sorgulayarak onlardan ders çıkarması ve bir daha yapmamaya karar vermesi, eksiklerini tamamlaması ve tekrar karşılaşılması muhtemel olan afetlere karşı hazır olacak şekilde bir yaşam sürmesidir.¹¹⁸ Zira deprem, sel, hortum, kuraklık, yangın, salgın hastalıklar vb. afet ve musibetler insanoğlunun her daim karşılaştığı maddi ve manevi etkileri olan vakıalardır. Bütün tedbirlere rağmen insanın bela ve musibetlere uğraması mümkündür. Kişinin yaşadığı bu musibet onun günahlarına kefarettir.¹¹⁹ Nitekim Hz. Peygamber'den bu meyanda nakledilen çok sayıda rivayet bulunmaktadır.¹²⁰

---

¹¹³ Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Ey iman edenler sabrederek ve namazla Allah'tan yardım dileyin. Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir." Nuyurmaktadır. Bk. el-Bakara 2/153.

¹¹⁴ Nitekim Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Duanız olmasa ne diye size ehemmiyet vereyim." demektedir. Bk. el-Furkân 25/77.

¹¹⁵ Hz. Peygamber (sav) "Merhamet etmeyene merhamet edilmez" demektedir. Müslim "Fedâil", 65.

¹¹⁶ Yüce Allah "İyilik ve takvâda yardımlaşın..." buyurmaktadır. Bk. el-Mâide 5/52.

¹¹⁷ Demir, "Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 155-166.

¹¹⁸ Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'de "Bir toplum kendini değiştirmedikçe Allah onları değiştirmez." demektedir. er-Râd 13/11.

¹¹⁹ Demir, "Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar", 166-170.

¹²⁰ "Allah Müslümanın vücuduna batan dikene varıncaya kadar sıkıntı, hastalık, endişe, keder, acı ve kaygı gibi musibetleri onun günahlarına keffaret kılar." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1; Müslim "Birr", 50; "Allah hayrını dilediği kimseye, günahlarına keffaret olacak musibet verir." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1. "Allah bir kimseye hayır dilerse günahlarını bağışlamak ve derecesini yükseltmek için onu bela ve musibete uğratar." Bk. Buhârî, "Merdâ" 1.

5. Pozitif Olmak

Bela ve musibetlere karşı zararı hafifletmek ve en aza indirmenin yollarından birisi de afet ve musibet anında iyimser olmaktır. Kur'ân-ı Kerim ve sünnette bu manada çok sayıda âyet ve hadis bulunmaktadır. Hz. Peygamber, en zor ve sıkıntılı durumlarda dahi hem kendisi iyimser olmuş hem de yanında bulunan insanlara ümit vermiş ve onların hep pozitif düşüncelerini sağlamıştır. Nitekim Hz. Peygamber'in hicret esnasında Hz. Ebubekir'e verdiği teselli Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: *“Siz Peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti. Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına ‘Tasalanma! Allah bizimle beraberdir.’ diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hale getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.”*¹²¹Yine yüce Allah Uhud savaşında Müslümanları teselli etmiş ve onları düşman karşısında mücadele etmek hususunda motive etmiştir. İlgili âyet şu şekildedir: *“Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız şüphesiz onlar da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan, onların beklemedikleri şeyleri umup bekliyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”*¹²² Konuya bir diğer örnek Hz. Peygamber'in hasta ziyaretleridir. Hz. Peygamber hasta ziyaretlerine gittiği zaman sağ eliyle hastanın alnını sıvazlar, hastanın elini kendi elinin içine alır, şefkatle hatırını sorar: *“Geçmiş olsun, inşallah hastalığın günahlarını temizler.”* buyurur ve *“Ey insanların Rabbi! Bu hastalığı gider, şifa ver; sen şifa verensin. Senin şifandan başka bir şifa yoktur derdi.”*¹²³ Şeklindeki hadis ve benzer diğer rivâyetlerden Hz. Peygamber'in hastalara dua ederek ve diğer birtakım telkinlerle onlara psikolojik destek sağladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah *“Her zorlukla birlikte elbet bir kolaylık vardır.”*¹²⁴ diyerek

---

¹²¹ et-Tevbe, 9/40.

¹²² en-Nisâ 4/104.

¹²³ Buhârî, “Tevhid”, 31. Hz. Peygamber'in (s.a.v) hastalara yaklaşımıyla ilgili daha fazla bilgi için bk. Garip Aydın, “Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı”, *Bilimname* 31 (12 Aralık 2016), 249-274.

¹²⁴ el-İnşirâh 94/5.

Müslümanları zorluklar karşısında sabırlı olmaları ve mücadeleden vaz geçmemeleri hususunda cesaretlendirmektedir. Hz. Peygamber'den nakledilen ve Müslümanları bela ve musibetlere karşı mücadele konusunda motive eden şu hadis de konuya bir diğer örnek olarak gösterilebilir: *“Müminin başka hiç kimsede bulunmayan ilginç bir hali vardır. Onun her işi hayırdır. Eğer bir genişliğe nimete kavuşursa şükreder ve bu onun için bir hayır olur. Eğer bir darlığa musibete uğrarsa sabreder ve bu da onun için bir hayır olur.”*¹²⁵ Yukarıda örnek mahiyetinde verilen birkaç âyet ve hadisten de açıkça anlaşılacağı üzere bela ve musibet anında moral ve motivasyonlarını kaybetmemeleri için Allah ve Resulü tarafından Müslümanlara psikolojik destek sağlanmıştır. Hz. Peygamber de bela ve musibet anında sürekli sakin kalmış, iyimser olmuş, ümitsizliğe düşmemiş ve çevresindeki insanları da bela ve musibetler konusunda takınılması gereken tavır konusunda bilgilendirmiştir.

Sonuç

İnsan var olduğundan beri çeşitli şekillerde sınanmaktadır. Bu sınamalardan bazıları da doğal afetler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Burada en önemli nokta, bu afetler sonucunda yaşanan olumsuzluklar karşısında müminlerin nasıl bir tutum ve davranış içerisinde olacağıdır. İki yol gözükmektedir: Ya bunların sebebini Allah'a bağlayarak onları salt bir ceza olarak görmek ya da bütün bu yaşanan olaylardan dersler çıkararak var olan bu ezici ve yorucu süreci Allah'ın rahmetine sığınarak, sabırla musibetlere göğüs gererek, doğru bir tevekkül anlayışını benimseyerek, nebevî öğretiyi sınımsız sarılarak bu sıkıntıların üstesinden gelmektir. Doğal afetler insanın kendine dönmesini ve sade gerçekliğini hatırlatmaktadır. Ayrıca tabii afetler, Allah'a muhtaç olduğumuza ve sorumluluğumuzun bilincinde olmaya dikkat çekmektedir. Mümin birey ve toplumların sabır erdemi testini başarıyla geçmesi ancak yaşadığı olaylara karşı gösterdiği tutum ve davranışlarla orantılıdır. Kur'an'da toplumların yaşadıkları acılara, dertlere ve afetlere vurgu yapılması onların kaçınılmaz bir sürecin içerisinde olmalarını ihsas ettirmektedir. Dolayısıyla bireylerin ve toplumların sınanıldığı şeyler farklı olsa da burada yapılması gereken

---

¹²⁵ Müslim, “Zühd”, 64.

şey Kur'an ve sünnet odaklı bir tutum ve davranış geliştirmek hem dünyevi hem de uhrevi açıdan muhataplarını mutlu ve huzurlu kılacaktır.

Müslüman bireyin -Kur'an ve sünnet ışığında- doğal afetlere karşı takınması gereken tutum ve davranışlar kısaca özetlenecek olursa şöyledir: Birincisi, her bir afet ve musibete karşı uygun, yerinde ve zamanında tedbir almaktır. Tedbir almak kaderden kaçmak değildir. Fakat afet ve musibetlerin tamamen tedbirle önüne geçilebileceğini düşünmek de fazla iyimserlik olacaktır. Nitekim afetler konusunda ileri teknoloji kullanan ülkeler dahi afetlerin yol açtığı maddi ve manevi zararlardan tamamen kurtulamamışlardır. Dolayısıyla afet ve musibetlere sadece tedbir veya sadece kader ve kaza olarak yaklaşmak hata olacaktır.

İkincisi, Allah'ın rahmetine sığınmaktır. Allah'ın rahmetine sığınan kişi başa gelen musibetlerin bir imtihan vesilesi olduğu bilinciyle hareket ederek afet ve musibetlere karşı mücadele azmi ve kararlılığı kazanacaktır.

Üçüncüsü, Allah'tan gelen musibetleri gönül hoşluğu ile karşılamak için sabırdır. Kişinin sabretmesi Allah Teâlâ'nın hükmüne boyun eğmesi, ona teslim olması ve ondan gelen şeylere rıza göstermesi anlamına gelmektedir. Bu manadaki bir sabır kişiye afet ve musibetler karşısında mental açıdan güç verecektir.

Dördüncüsü, bela ve musibetler karşısında yalnız Allah'a güvenmek ve başka bir varlığa ümit bağlamamak anlamına gelen tevekküldür. Bu tür tevekkül anlayışına sahip olan kişi hem kendi acizyetinin ve çaresizliğinin farkındadır, hem de yalnız Allah'a güvenme kararlılığı taşımaktadır. "Kişinin maddi ve manevi vesilelere tutunup elinden gelen gayret ve çabayı gösterdikten sonra sonucu Allah'a bırakması" şeklinde tanımlanan tevekkül anlayışı da kişiye bela ve musibetler karşısında maddi ve manevi güç verecektir. Çünkü tevekkül âcizin başkasına dayanıp güvenmesidir. Deprem veya diğer ağır musibetlere maruz kalanlar bunların üstesinden gelmede aciz kalmakta ve bir desteğe ihtiyaç hissetmektedirler. İşte böyle durumlarda diğer insanların yardımı olmakla birlikte gerçek anlamda destek Allah Teâlâ'dır.

Kaynakça | References

- Abdulcebâr, b. Ahmed el-Hemedânî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Usman. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1988.
- Açıklan, Bünyamin. Suriyeli Mültecilerin Kur'an-ı Kerim ile İlgilerinin Moral ve Motivasyonlarına Etkisi -Kilis Örneği-. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 14 (2017), 250-272.
- Ahıska, Yakup. *Kavimlerin Helaki*. İstanbul: Nebevi Hayat Yayınları, 2016.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaut-Adil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1995.
- Akça, Yunus. *Kur'an'da Mühlet Helâk İlişkisi*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Akman, Mustafa. "Kelâm'da İvaz Tartışması ve İvaz Bağlamında Devvânî'nin Mu'tezile Eleştirisi". *I.Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi (USBK-2022) Tam Metinler Kitabı*. ed. Yücel Özden vd. 257-296. Bitlis: Nobel, 2022, 257-296.
- Akseki, A.Hamdi. *İslam Dini (İtikat, ibadet ve Ahlak)*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbası, 20. Baskı., 1969.
- Aktepe, Orhan. "Trafik Kazalarında ve Doğal Afetlerde Kaderin Rolü". *Din ve Trafik (Trafik, Kader, Kaza, Tevekkül, İrade, Ahlak ve Kul Hakkı)* 1 (2016), 221-228.
- Altıntaş, Ramazan. "Teolojik Sekülerleşmenin Neden Olduğu İnanç ve Davranış Problemleri". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2002), 55 - 84.
- Ardoğan, Recep. "Kelam Açısından Doğal Kötülüklerin İlahî Adalet ile Bağdaşırılığına İlişkin İzahlar". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (2014), 29-74.
- Ardoğan, Recep. *Güzel Düşün Güzel Gör -Hayatın Renklerindeki Hikmet-. Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2018.*
- Arslantaş, Nuh. *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*. İstanbul: Gaye Kitapevi, 2003.
- Atalay, Zeynep. "Kur'an'da Zorluklar Karşısında Toplumların Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları". *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 226-248.
- Ateş, Mehmet Halit. "Kur'an'da Toplumsal Anomiye Götüren Sebepler". *Journal of Analytic Divinity* 2/1 (2018), 116-161.
- Aydın, Garip. "Manevi Destek Bağlamında Hz. Peygamber'in Hastalara Yaklaşımı". *Bilimname* 31 (12 Aralık 2016), 249-274.
- Ayten, Ali. *Tanrı'ya Sığınmak / Dini Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

- Aytepe, Mahsum. “Deprem-Kader ilişkisi”. *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 73-87. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kuran Tefsiri*. 7. Cilt. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2007.
- Belhî, Mukatil b. Süleyman. *Tefsirü Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şahhâne. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türas, 1423/2002.
- Bikâî, Burhânuddin İbrahim b Ömer. *Nazmü'd durer fi tenasübi'l- âyâti ve's- süver*. Kahire: Darü'l-Kitabi'l-İslam, 1431.
- Buḥârî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm. *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. thk. Muştafa Dîb el-Buḡâ. 7 Cilt. Dımaşk: Dâru İbn Keşîr-Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.
- Cürcânî Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. *Şerhu'l-mevakif*. thk. Mahmud Ömer Dimyati. Lübnan: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *Kitâbu't-ta'rifât*. thk. Heyet. Beyrut: y.y., 1403/1983.
- Çağrııcı, Mustafa. “Sabır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Demir, Abdulalim. “Kur'an ve Sünnet Işığında Afet/Deprem Musibetlerine Karşı Takınılması Gereken Tutumlar”. *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 143-176. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Doğanay, Süleyman. *Psikolojik Açıdan Hayatın Zorlukları Karşısında Dini İnanç ve Sabır: Nitel Bir Araştırma*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Fahrüddin Râzî, Muhammed b. Ömer. *et-Tefsiru'l-kebir (Mefatihü'l-Gayb)*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- Gazâlî, Muhammed Ebû Hâmid. *İhyâ-u ulûmi'd-Dîn*. çev. Ali Arslan. İstanbul: Merve Yayınları, ts.
- Harman, Ömer Faruk. “Eyyûb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları,1995.
- Hayyât, Ebu'l-Huseyn Abdurrahim b. Muhammed. *Kitâbü'l-intisâr ve'r-redd alâ ibni'r-Ravendî el-mülhid*. thk. Alber N. Nader. Beyrut: y.y., 1957.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Taḥrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tûnus: ed-Dârut-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. *el-Muharrerü'l-vecîz*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

- İbn Kayyim, Ebû Abdillâh Şemseddîn el-Cevziyye. *et-Turukü'l-hükmiyye fi siyâseti's-şer'iyye*. Mısır: y.y., 1317.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İsfahânî, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullah. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-'Arabî, 1974.
- İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Halil Aytânî. Beyrut: Dârü'l-Marife, 2005.
- Karaalp, Cahit. "Kur'an'da Sınanma ve Sınanmayı İfade Eden Kavramlar". *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 117-142. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2004.
- Karaosman, Muhammed. "Kur'an'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 3/4 (2020), 98-120.
- Köse, Ali-Küçükcan, Talip. *Doğal Afetler ve Din*. İstanbul: İsam Yayınları, 2000.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kasım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-işârât* thk. İbrahim Besyûnî. Mısır: el-Heyeti'l-Mısıriyye, 1431.
- Maḥallî es-Suyûṭî-Celâluddîn es-Suyûṭî, Celâluddîn Muḥammed b. Aḥmed- 'Abdurrahman b. Ebîbekr. *et-Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: y.y., ts.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Basellüm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Maverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyun*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *Kütü'l-kulûb*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayıncılık, 1999.
- Musahan, Ali Yıldız. "Müslüman Düşüncesinde Musibet-Rahmet İlişkisi", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* - 20/66 (2016), 129-142.
- Müftüoğlu, Mehmet. "Kur'an-ı Kerîm'e Göre Bela ve Musibetler Karşısında İnsanın Durumu ve Manevi Değerlerin Önemi". *Rumeli İslâm Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2020), 8-27.

- Müslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *Şahîhu Muslim*. thk. Muḥammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1374/1955.
- Okumuş, Ejder. "Tabii Afetler, Din ve Toplum -Marmara Depremi Örneği", *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 90-117.
- Önal, Recep. "Kur'an'da imani ve Ahlaki Bir Tavrı Olarak Sabır". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (15 Aralık 2008), 439-466.
- Özarslan, Selim. "Doğal Afetler Karşısında Din ve Diyanet Hizmetleri (Doğal Afetlere / Musibetlere Yönelik Düşünceler)". *IV. Din Şurası Tebliğ ve Müzakereleri*. 468-490. Ankara: y.y., 2009.
- Pazarbaşı, Erdoğan. *Kur'an ve Medeniyet (Doğuşu-Gelişimi-Çöküşü)*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1996.
- Râğîb el-İşfehânî, Ebû'l-Ḳâsım el-Hüseyn b. Muḥammed. *el-Mufredât fi ġarîbi'l-Ḳur'ân*. thk. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk-Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nîsâbûrî. *el-Keşf ve'l-beyan*. thk. Salah Osman Hasan Gazali-Emin Paşa. Cidde: Dârü't-Tefsir, 2015.
- Salmazem, Mehmet. "Kur'an Perspektifinden Dünyevî Afetler ve Deprem". *Dini İlimler Bağlamında Deprem*. ed. Teceli Karasu - Mahsum Aytepe. 87-116. Ankara: Fecr Yayınevi, 2023.
- Sancar, Cemalettin. *Kur'an'da Helak Olan Kavimler*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996.
- Şahin- Hökelekli, Meryem-Hayati. "Tevekkül Psikolojisi: Nedenleri, Süreci ve Sonuçları Hakkında Nitel Bir Araştırma". *International Journal of Social Inquiry* 12/2 (30 Aralık 2019), 801-836. <https://doi.org/10.37093/ijisi.659060>
- Şahin-Sipahioğlu, Cemalettin-Şengün. *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayınları, 2003.
- Ṭaberânî, Ebû'l-Ḳâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Aḥmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemu'l-kebîr*. thk. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, ts.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. Kahire: Dârü'l-Hicr, 2001.
- Ulutaş, Şükrü. *Kur'an-ı Kerîm'de Anlatılan Helâk Olmuş Kavimlerin Ortak Özellikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yiğit. İsmail. *Peygamberler Tarihi*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2004.

Zebîdî, Muḥammed b. Muḥammed b. ‘Abdurrezzâk. *Tâcu’l-‘arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. thk. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru’l-Hidâye, ts.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî. *el-Mensûr fi’l-kavâidi’l-fıkhiyye*. thk. Fâik Ahmed Mahmûd. Kuveyt: Vizâratü’l-Evkâf, 1985.

E-ISSN 2645-9132

Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı (*Te'vîlâtü'l-Kur'ân* Özelinde)

Yusuf AĞKUŞ | ORCID: 0000-0002-2297-8064 | yusufagkus81@kilis.edu.tr

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Kilis, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/048b6qs33>

Öz

Bu çalışmada literal okumayla deprem, yangın, sel, çığ, kuraklık gibi afetlerin günahlar neticesinde meydana geldiğini ima ettiğini düşündüğümüz ayetlerin tefsir kaynaklarında, özellikle de Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı tefsirinde nasıl yorumlandığı araştırılmıştır. Böylelikle *Te'vîlât*'ta ve diğer bazı tefsirlerde söz konusu ayetlerden hareketle yaşanan afetlerin işlenen günahlar neticesinde meydana gelen bir ceza olduğu sonucuna ulaşıp ulaşılmadığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Hz. Peygamber öncesi dönemde yaşayan insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünya hayatında çeşitli felaketlerle cezalandırıldıkları genel olarak kabul edilmiş olsa da Hz. Peygamber sonrası yaşanan afetlerin ceza olup olmayacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazı tefsirlerde afetler de dâhil olmak üzere insanların karşılaştığı tüm musibetlerin insanların yaptıkları olumsuz fiiller, işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiğine dair izahlara yer verildiği görülmektedir. Son dönemde yapılan bazı akademik çalışmalarda ise yaşanan afetlerin insanların işledikleri günahlarla bir ilgisinin olmadığı bunların sıradan doğal hadiseler olduğu belirtilmektedir. Bu noktada tefsirinde Ehl-i Sünnet'in düşüncelerini temellendirmeye ve onu savunmaya çalışan ilk müfessir olması, bununla birlikte tefsirinin dirayet tefsirlerinin ilkleri arasında yer alması hasebiyle konu hakkında Mâtürîdî'nin ne düşündüğünün tespit edilmesi tefsir ve kelam ilmi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmada özellikle Mâtürîdî'nin görüşleri tespit edilmeye ve diğer müfessirlerin görüşleriyle karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Nitel araştırma yönteminin uygulandığı bu çalışmada öncelikle afetlerin işlenen günahlar nedeniyle meydana gelen bir

ceza olup olmadığı meselesiyle ilişkilendirilebileceği düşünülen ayetler tespit edilmiş, daha sonra da tefsirlerden hareketle dokümanite edilen veriler analiz edilerek sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. Kavramsal çerçeve başlığı altında afet-ceza kelimeleriyle ilişkilendirilebileceğini düşündüğümüz, özellikle de çalışmada incelenen ayetlerde yer alan “musibet, fesat, fitne, dâhiye, azap, helak” kavramlarının kök anlamları, sözlük anlamları ve Kur’an’daki kullanımlarına yer verilerek konunun çerçevesi belirgin hâle getirilmeye çalışılmıştır. Literal okumayla afetlerin günah işleyenleri cezalandırmak amacıyla meydana geldiğine işaret ettiğini düşündüğümüz ayetleri Mâtürîdî, daima ayetlerin zahirlerinin işaret ettiği yönde anlamamış, ayetten genel mesajlar çıkarmamıştır. Ayetlerin anlaşılmasında bağlama ve nüzul ortamına büyük önem vermesine rağmen bu kriterleri kimi zaman devre dışı tutması nedeniyle ise bazı ayetleri umuma teşmil ederek yorumlamıştır. Bu yaklaşım tarzı da onu ele aldığımız ayetlerin bazısından hareketle afetlerin kimi zaman ceza, kimi zaman imtihan, kimi zaman uyarı, kimi zaman günahlara kefarete, kimi zaman da kulun Allah katındaki derecesinin artmasına vesile olma amacıyla meydana geldiği sonucunu çıkarmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla çalışmada incelenen ayetlerden hareketle Mâtürîdî'nin çeşitli musibetlere uğrayan insanların hepsini günahkâr kategorisinde değerlendirmede, yaşanan afetlerin hepsini de günah nedeniyle meydana gelen bir ceza olarak nitelemediği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur’an, Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, Afet, Ceza.

Atıf Bilgisi

Ağkuş, Yusuf. “Afetlerin Ceza Olduğunu Çağrıştıran Ayetlere Mâtürîdî'nin Yaklaşımı (*Te’vilâtü’l-Kur’an* Özelinde)”. *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 39-78.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1356294>

Geliş Tarihi	06.09.2023
Kabul Tarihi	26.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Māturīdī's Approach to the Verses Calling Disasters as Punishment (In the Specific of *Ta'wilāt al-Qur'ān*)

Yusuf AĞKUŞ | ORCID: 0000-0002-2297-8064 | yusufagkus81@kilis.edu.tr

Kilis 7 Aralık University, Faculty of Divinity,
Department of Tafsir, Kilis, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/048b6qs33>

Abstract

This study has investigated how the verses, which we think imply that disasters such as earthquakes, fires, floods, avalanches, and droughts occur as a result of sins, are interpreted in tafsir sources, especially in Māturīdī's tafsir titled *Ta'wilāt al-Qur'ān*. In this way, in *al-Ta'wilāt* and some other tafsirs, it has been tried to determine whether the verses in question indicate that the disasters experienced are a punishment that occurs due to the sins committed. Although it is generally accepted that people living before the Prophet were punished with various disasters in the world life due to the sins they committed, there is a dispute as to whether the disasters experienced after the Prophet would be punishment or not. In some tafsirs, it is seen that all the calamities that people face, including disasters, are explained as occurring because of the negative actions and sins that people commit. In some recent academic studies, it is stated that the disasters experienced have nothing to do with the sins committed by people and that these are ordinary natural events. At this point, it is important for the science of tafsir and kalam to determine what al-Māturīdī thought about the subject since he was the first commentator who tried to justify and defend the thoughts of Ahl al-Sunnah in his tafsir and his tafsir was among the first of the rational tafsirs. For this reason, in this study, especially Māturīdī's views were tried to be identified and compared with the views of other commentators. In this study, in which the qualitative research method was applied, first, the verses that are thought to be associated with the issue of whether disasters are a punishment for sins committed or not were identified. Then, the documented data were analyzed based on the tafsirs, and a conclusion was tried to be reached. Under the heading of conceptual framework, the framework of the subject has been tried to be made clear by giving the root

meanings, dictionary meanings and Qur'anic uses of the concepts of "calamity, mischief, fitna, genius, torment, destruction", which we think can be associated with the words disaster-punishment, especially in the verses examined in the study. Māturīdī did not always understand the verses, which we think indicate that disasters occur in order to punish those who sin, in the literal reading of the verses, in the direction indicated by the literal meaning of the verses and did not derive general messages from the verses. Although he gave great importance to the context and the environment of revelation in understanding the verses, he sometimes ignored these criteria and interpreted some verses by generalizing them. This approach led him to conclude from some of the verses that we have discussed that disasters sometimes occur as a punishment, sometimes as a test, sometimes as a warning, sometimes as an atonement for sins, and sometimes as a means of increasing the rank of the servant in the sight of Allah. Therefore, based on the verses analyzed in this study, it is understood that Māturīdī did not consider all people who suffered from various calamities as sinners, nor did he characterize all disasters as a punishment that occurred due to sin.

Keywords

Tafsīr, Qur'an, Māturīdī, *Ta'wilāt al-Qur'ān*, Disaster, Punishment.

Citation

Ağkuş, Yusuf. "Māturīdī's Approach to the Verses Calling Disasters as Punishment (In the Specific of *Ta'wilāt al-Qur'ān*)". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 39-78.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1356294>

Date of Submission	06.09.2023
Date of Acceptance	26.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kendilerine peygamber gönderilmiş toplumların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada çeşitli afetlerle cezalandırıldıklarına dair Kur'an'da pek çok ayetin yer aldığı görülmektedir.¹ Bu ayetlerden biri olan Ankebût suresi 40. ayette “*Nitekim onlardan her birini günahı sebebiyle cezalandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.*” buyrulurken bu duruma işaret edilmiştir. Peygambere muhatap olmalarına rağmen günah işlemeye ve isyankârlığa devam eden önceki ümmetlerin deprem, volkan, fırtına, sel gibi çeşitli afetlerle cezalandırıldıkları konusunda ulema arasında bir ihtilaf olmasa da Hz. Peygamber ve sonrasında meydana gelen çeşitli afetlerin günahkârları cezalandırmak amacıyla meydana gelip gelmediği hakkında farklı görüşlerin dillendirildiği görülmektedir. Özellikle son dönemde yapılan bazı akademik çalışmalarda bu tarz bir cezanın önceki peygamberlerin kavimleriyle sınırlı olduğu veya bugün karşılaşılan afetlerin günahlar nedeniyle meydana gelen bir ceza olmadığı ifade edilirken,² bazı çalışmalarda ise bunun tam tersi iddia edilmektedir.³ Hatta bazı tefsirlerde afetler de dâhil olmak üzere insanların başına gelen her musibetin insanların işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiğine dair izahlara

---

¹ İlgili örnekler için bk. el-A'râf 7/64, 84; Hûd 11/40-44; eş-Şuarâ 26/173, 189; Sebe' 34/16; Fussilet 41/16; ez-Zâriyât 51/41-44; el-Kamer 54/19-20, 34-35.

² Ömer Özsoy, *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)* (Ankara: Fecr Yay., 1999), 165-166; Hidayet Aydar, “Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış”, *Kur'an Mesajı: İlmî Araştırmalar Dergisi* 2/19, 20, 21 (1999), 136; İlhami Güler, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002), 133; Hulusi Arslan, “Doğal Felaket ve İstiraplar Konusunda Kelamcılarının Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/2 (2002), 33-34; Muhammet Karaosman, “Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 100; Seyithan Can, “Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı”, *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2022), 29.

³ Abdalbaki Güneş, “Kur'an'da Sünnetullah ve Toplumlara Çöküş Nedenleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 80; Abdullah Emin Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, *Usûl: İslâm Araştırmaları* 4 (2005), 42; Ahmet Gündüz, “Kur'an Perspektifinden Âfetler”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 53 (2021), 3120; Zeki Tan, “Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk İlişkisi”, *Temel İslam Kaynaklarında: Ahlâk ve İnşâ -I-*, ed. Adem Yerin vd. (İstanbul: Kitap Dünyası, 2022), 87.

yer verilmiştir.⁴ Bu çalışmada *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* özelinde deprem, sel, yangın, volkan, çığ gibi yaşanan çeşitli afetlerin günahkârları cezalandırmak amacıyla meydana gelip gelmediği ile ilgili olabileceğini düşündüğümüz ayetleri Mâtürîdî'nin nasıl anladığı ve izah ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Bununla birlikte söz konusu ayetlerin Mâtürîdî öncesinde ve sonrasında yazılan bazı tefsirlerde nasıl anlaşıldığı ifade edilerek Mâtürîdî'nin düşüncesiyle karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili ayetlerin sayısını artırmak mümkün olmakla birlikte makalenin sınırlılığı nedeniyle çalışmada anlam itibarıyla daha dikkat çekici olduğu düşünülen bazı ayetler tercih edilmiştir.

Afetlerin, musibetlerin meydana gelmesi, bu olumsuzluklar akabinde insanların yaşadıkları acıların, ızdırapların hikmeti, nedenleri meselelerini kaçınılmaz olarak kalamcılar da ele almıştır. Sünnî kalamcılar bu konulara eserlerinde daha çok "ta'dîl-tecvîr", "salah-aslah", "hikmetli meseleler" başlıkları altında yer vermişlerdir.⁵ Bu konuda İmam Mâtürîdî'nin afetlerin, musibetlerin meydana gelmesini insanların imtihan dünyasında olmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak gördüğü belirtilmiştir. Eş'arî âlimler de İmam Mâtürîdî ile aynı düşüncede olsa da bu fiillerde hikmetin bulunup bulunmamasının vücûbiyeti hakkında farklı düşünceye sahip olmuşlardır. Eş'arî âlimler böyle bir zorunluluğun olmadığını, İmam Mâtürîdî ise Allah'ın fiillerinin bir hikmete binaen gerçekleşmesinin adâlet, lütuf ve ihsân gereği zorunlu olduğunu dile getirmiştir.⁶

Mâtürîdî'ye ve görüşlerine İslami literatürde önceki asırlarda çok fazla yer verilmediği bunun arka planında ise siyasal, mezhepsel, metodolojik, etnik birçok

⁴ Ebû'l-Hasen Mukâtil b. Süleymân el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423-2002), 3/771; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001), 20/513-515; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil fi tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru't-Taybe, 1989), 7/195-196; Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. er-Rahâle el-Fâruk vd. (Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007), 7/518-519.

⁵ Recep Önal, "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", *Bilimname: Düşünce Platformu* 49 (Ocak 2023), 484.

⁶ Emrullah Yüksel, "İlâhî Fiillerde Hikmet", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988), 52-53; Arslan, "Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kalamcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-", 26-27; Önal, "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım", 484, 490-491.

gerekenin olabileceği ifade edilmektedir.⁷ Her ne kadar durum böyle olsa da yazdığı tefsirde Ehl-i Sünnet'in görüşlerini savunmaya çalışması, bununla birlikte tefsir-te'vil ayırımına dayalı metodundan hareketle oluşturduğu tefsirinin dirayet tefsirlerinin öncüleri arasında yer alması⁸ Mâtürîdî'nin ele aldığımız konu hakkında genel yaklaşımının ne olduğunun tespit edilmesini özellikle tefsir ve kelam ilmi açısından önemli kılmaktadır.

Günah, ceza, doğal afetler ilişkisini konu edinen yukarıda işaret edilen eserlerin⁹ dışında birçok çalışma olmakla birlikte¹⁰ araştırmamızla yakından ilgili olduğunu düşündüğümüz bazı çalışmalardan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmalardan ikisinde afetlerin devam eden bir ceza olarak değerlendirilemeyeceği,¹¹ diğer bir çalışmada ise günahlar neticesinde ceza olarak afetlerin meydana gelebileceği fikri

⁷ Mâtürîdî'nin önceki asırlarda çok fazla tanınmaması veya kendisinden çok fazla bahsedilmemesinin nedenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Sönmez Kutlu, "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî", *Dinî Araştırmalar* 5/15 (2003), 23-25; Şükrü Özen, "Yeterince Tanınmayan Bir İmam: Mâtürîdî", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/3 (2005), 411-423; Murat Sülün, "İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an Adli Eseri-Genel Bir Bakış", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 5-6 (2008), 60-63; Şaban Ali Düzgün, "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî", *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*, ed. Şaban Ali Düzgün (Ankara: Kuban Matbaacılık Yay., 2018), 25-29; Veysel Gengil, "Mâtürîdî Niçin Yok Sayılmış Olmalı?", *Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdîlik Literatürü* (İstanbul: Önsöz Yay., 2018), 42-59.

⁸ Mâtürîdî'nin tefsir te'vil ayırımı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Celal Kırca, "Mâtürîdî'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu", *Ebü Mansur Semerkandî Matürîdî*, ed. Köker Ahmet Hulisi (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986), 54-62; İsmail Çalışkan, "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 76-82; Veysel Gengil, *Tefsir-Te'vil Ayırımı Bağlamında Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı Meselesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 126-131; Enes Büyük, "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vil Ayırımı ve Bununun Te'vilât'teki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232.

⁹ İlgili çalışmalar için bk. 2 ve 3. dipnot.

¹⁰ Ejder Okumuş, "Tabii Afetler, Din ve Toplum: Marmara Depremi Örneği", *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 339-373; Nuh Arslantaş, *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri* (İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003); Abdullah Emin Çimen, *Niçin Helak Oldular* (İzmir: Yeni Akademi Yay., 2008); Murat Kayacan, "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgî Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99; M. Zeki Duman, *Sosyolojik Açısından Deprem ve Din* (İstanbul: Rağbet Yay., 2016); Gündüz, "Kur'an Perspektifinden Âfetler".

¹¹ Karaosman, "Kur'an'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlahî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 100; Can, "Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı", 19.

ispat edilmeye çalışılmıştır.¹² Cezanın sürekliliği meselesini ele alan diğer bir çalışmada ise Mu'tezile, Eş'ariyye ve Mâtürîdiyye'nin yaklaşımı konu edinilmiştir. Kalam perspektifi ve literatürü esas alınarak oluşturulan çalışmada Mâtürîdî'nin ayetlerle ilgili yorumlarına değinilmeden konu kısaca iyilik-kötülük, hikmet meselesine bağlanmıştır.¹³

Nitel araştırma yönteminin uygulanacağı bu çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve başlığı altında afet kelimesi ve bu kelimeyle anlam yakınlığı olan diğer kelimeler incelenerek araştırmanın kavramsal açıdan sınırları belirlenmeye çalışılacaktır. Yapılacak ön hazırlık ile konunun kapsamına dâhil olabileceği düşünülen Kur'an ayetleri tespit ve tasnif edilecek, ardından yapılacak dokümantasyon ile ilk olarak Mâtürîdî öncesi ve sonrası dönemde yazılan bazı tefsirlerde, ardından da *Te'vilât*'ta söz konusu ayetlerin genel olarak nasıl anlaşıldığı deskriptif yöntemle aktarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra da aktarılan veriler mukayeseli bir şekilde analiz edilerek sonuca ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Araştırmada üzerinde durulacak temel kavram olan “el-âfet/الآفة” kelimesi Arapça'da “أ-و-ف” kökünden türetilmiştir ve kelime olarak “isabet ettiği şeyi ifsat eden, bozan, zarar veren şey” anlamına gelmektedir.¹⁴ Kur'an-ı Kerim'de yer almayan söz konusu kelime günümüzde “çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁵ Araştırmada da kelimeye yüklenen bu anlam esas alınacaktır.

Araştırmanın temel kavramı olan “afet” kelimesiyle ilişkilendirilebilecek olan en önemli kavram kanaatimizce “musibet” kelimesidir. “el-Musîbet/المصيبة” kelimesi

¹² Çimen, “Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?”, 42.

¹³ Arslan, “Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri -Tahlil, Tenkid ve Öneriler-”, 26-27.

¹⁴ Ebû Abdırrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ʿayn*, thk. Abdulhamîd Hindavî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/99; Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr ibn Sîde el-Mürsî, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-Aʿzam*, thk. Abdulhamîd Hindavî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 10/549.

¹⁵ İsmail Parlatır vd., *Tükçe Sözlük* (Ankara: TDK Yay., 1998), 1/28; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 14.

Arapça'da "isabet etme, karar bulma, başa gelme" anlamlarını barındıran "ص-و-ب" kökünden türetilmiştir. Kelimenin sözlüklerde "en-nâibe/النَّائِبَة" yani "afet, bela, kaza, aksilik veya insanın başına geldiğinde hoşuna gitmeyen her türlü olumsuz durum" anlamına geldiği belirtilmiştir.¹⁶ Dolayısıyla bu anlamıyla musibet kelimesinin afet kelimesinden daha genel bir anlama sahip olduğu ve afet kelimesini kuşattığı söylenebilir. Musibet kelimesinin Kur'an'da on kez zikredildiği görülmektedir.¹⁷ İlgili ayetlerde yer alan kelimelerin kuraklık, kıtlık, hastalık, savaşta yenilme, öldürülme gibi yukarıda zikredilen tanımın çerçevesine dâhil olacak anlamları ifade etmek amacıyla kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁸

Afet kelimesinin anlam alanında değerlendirilebileceğini düşündüğümüz kelimelerden biri de "fesat" kelimesidir. Arapça'da "ف-س-د" kökünden türetilmiş olan "el-fesâd/الْفَسَاد" kelimesine sözlüklerde "bozulma" anlamı verilmiştir.¹⁹ Kelime kökünde de bu anlamın olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Söz konusu kelime bu anlamın yanı sıra "bir şeyin küçük veya büyük oranda normal olanın dışına çıkması, itidal sınırını aşması, zulüm, kuraklık, kıtlık" ifadeleriyle de tanımlanmıştır.²¹ "ف-س-د" kökünden türemiş Kur'an'da elli kelime yer almaktadır. Bunun on birini "fesâd/فَسَاد" kelimesi,²² otuz dokuzunu da aynı kökten türemiş diğer kelimeler oluşturmaktadır.

¹⁶ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 2/420; Ebü'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Muʿcemü mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1979), 3/317; Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kurʿân*, thk. Muhammed Seyyid Kılânî (Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, ts.), 288, 508; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, thk. Abdullâh Aliyyu'l-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Mearif, ts.), 28/2519, 50/4569.

¹⁷ el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62, 72; el-Mâide 5/106; et-Tevbe 9/50; el-Kasas 28/47; eş-Şûrâ 42/30; el-Hadîd 57/22; et-Tegâbün 64/11.

¹⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh el-Askerî, *el-Vücûh ve'n-nezâir*, thk. Muhammed Osman (Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Dîniyye, 2007), 461; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 288; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996), 2/359.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 3/321; İbn Manzûr, *Lisânü'l-ʿArab*, 37/3412.

²⁰ Hasen el-Mustafavî, *et-Tahkîk fi Kelimâti'l-Kurʿâni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 9/92.

²¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 379; İlhan Kutluer, "Fesad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/421.

²² el-Bakara 2/205; el-Mâide 5/32, 33, 64; el-Enfâl 8/73; Hûd 11/116; el-Kasas 28/77, 83; er-Rûm 30/41; el-Mü'min 40/46; el-Fecr 89/12.

Bu ayetlerin çoğunda da fesat kelimesine yüklenen “bozulma, dengenin dışına çıkma” anlamlarının takdir edildiğine şahit olunmaktadır.²³

Sözlükte “vurmak, çalmak, kelleşmek, boş olmak” anlamlarını barındıran “ع-ر-ع” kökünden türetilmiş olan “el-Kâri‘a/القَارِعَةُ” kelimesi de bu çalışmada üzerinde durulacak olan kavramlar arasında yer almaktadır.²⁴ Söz konusu kelime, kökün temel anlamına uygun bir şekilde “zorluk, sıkıntı, felaket, afet, kıyamet” anlamlarına gelmektedir.²⁵ Bu kökten “قَارِعَةُ” formatında Kur’an’da beş kelime yer almaktadır. Bu kelimenin bir yerde “felaket, afet”²⁶ anlamında kullanıldığı, diğer yerlerde ise bu kelimeyle dehşeti adeta insanları çarpacek olması nedeniyle “kıyâmet gününün”²⁷ kastedildiği belirtilmektedir.²⁸

Çalışmada temas edilecek kavramlardan bir diğeri de “fitne” kelimesidir. “el-Fitne/الفِتْنَةُ” kelimesinin türetilmiş olduğu “ف-ت-ن” kökünde “yakmak, eziyet etmek, imtihan etmek, etkilemek, aklını çelmek, kötülük istemek” anlamları vardır. “el-Fitne/الفِتْنَةُ” kelimesi ise sözlükte “bir şeyle imtihan edilmek, çekicilik, hile, aldatma, bozgunculuk, büyü, ihtilaf” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹ Kur’an’da bu kökten otuz dördü “فِتْنَةٌ” formatında olmak üzere toplam altmış kelime yer almakta ve Kur’an’da birçok anlama geldiğine işaret edilmektedir.³⁰

Afet kelimesiyle ilişkilendirilebilecek bir diğer kelime de “bela” kelimesidir. “el-belâ/البَلَاءُ” kelimesinin türetildiği “ب-ل-و” kökü “bir şeyin eskimesi, görsel anlamda değişmesi, deneme” temel anlamlarını içermektedir.³¹ Bela kelimesi ise

²³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 379; Semîn el-Halebî, *‘Umdetü’l-huffâz fi tefsiri eşrefi’l-elfâz*, 3/229.

²⁴ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh*, thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1990), 3/1261; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 401.

²⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, 3/379; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luga*, 5/72; Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1263.

²⁶ er-Ra’d 13/31.

²⁷ el-Hâkka 69/4; el-Kâria 101/1-3.

²⁸ Semîn el-Halebî, *‘Umdetü’l-huffâz fi tefsiri eşrefi’l-elfâz*, 3/299.

²⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü’l-‘ayn*, 3/301; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luga*, 4/472; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 37/3344-3346.

³⁰ Kelimenin Kur’an’daki kullanımı için bk. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 371-372.

³¹ İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi’l-luga*, 1/292; Mustafavî, *et-Tahkik fi Kelimâti’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 1/362.

sözlükte “sınama, imtihan, deneme, sınama konusu olan şey, musibet, felaket, dert, sıkıntı” anlamlarına gelmektedir. Bela kelimesi de aynı musibet kelimesi gibi kişiler için hem hayır hem de şer olacak durumlar için kullanılabilir. ³² Kur'an'da hem hayır hem de şer olacak durumları ifade edecek şekilde imtihan, sınama gibi anlamlarda kullanılmıştır. ³³

Klasik kaynaklarda yer almasa da modern Arapça kaynaklarda “el-fakr/الفقر” yani “zorluk, sıkıntı, meşakkat, yoksulluk” anlamı verilen “el-felâket/الْفَلَكَتَة” kelimesi de afet kelimesine yakın anlamlı kelimelerden biridir. ³⁴ Felaket kelimesine Türkçe sözlüklerde verilen “büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay, afet, musibet” anlamları da kelimenin afet kelimesiyle aynı anlamda veya onu kuşatacak bir anlamda kullanıldığını göstermektedir. ³⁵ “el-fakr/الفقر” kelimesi ise Kur'an'da bir yerde geçmekte ³⁶ ve geçtiği ayette “fakirlik, yoksulluk” anlamına geldiği belirtilmektedir. ³⁷ Aynı kökten türemiş ve Kur'an'da yine bir kez geçen diğer bir kelime ise “fâkiratün/فَاكِرَاتُ” kelimesidir. ³⁸ Bu kelimenin ise yer aldığı ayette “felâket, musibet” anlamında olduğu ifade edilmektedir. ³⁹ Aynı kökten Kur'an'da yer alan diğer kelimeler ise “el-fâkîr/الفَكِيرُ” ve “el-fukarâ'/الفُقَرَاءُ” kelimeleridir ve daha çok “yoksul, fakir” anlamında kullanılmıştır. ⁴⁰ Bu kelimelerin yanı sıra “en-

³² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-ʿayn*, 1/164; İbn Fâris, *Muʿcemü mekâyisi'l-luga*, 1/293; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ʿUyûnu's-Sûd (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 1/77; Semîn el-Halebî, *ʿUmdetü'l-huffâz fî tefsiri eşrefi'l-elfâz*, 1/231-232.

³³ el-Bakara 2/49; el-A'râf 7/141; el-Enfâl 8/17; İbrâhîm 14/6; es-Sâffât 37/106; ed-Duhân 44/33.

³⁴ İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Muʿcemü'l-vasîf* (İstanbul: Çağrı Yay., 1989), 2/701.

³⁵ Parlatır vd., *Türkçe Sözlük*, 1/768; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Vadi Yay., 2001), 421.

³⁶ el-Bakara 2/268.

³⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/223.

³⁸ el-Kiyâmet 75/25.

³⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meʿâni'l-Kurʾân* (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1983), 3/212.

⁴⁰ Ayetler için bk. el-Bakara 2/271, 273; en-Nisâ 4/6; et-Tevbe 9/60.

nekbe/النَّكْبَةُ",⁴¹ "en-nâzile/النَّازِلَةُ",⁴² "el-kârise/الكَارِثَةُ",⁴³ "ed-dâhiye/الدَّاهِيَّة"⁴⁴ kelimelerinin de kimi zaman afet kelimesine yüklenen "çeşitli doğa olaylarının sebep olduğu yıkım" anlamına karşılık gelecek veya onu kuşatacak anlamlarda kullanımlarının olduğu söylenebilir.

Çalışmada ele alınacak ayetlerde insanlara verilecek cezalardan bahsedilen, zahiren dünyada günahkârların cezalandırılabilceğini ima eden bazı ayetlerde bu şahısların azaba, helâke uğrayacakları belirtilmektedir. "el-azâb/العَذَاب" kelimesi sözlükte "ع-ذ-ب" kökünden türetilmiştir. Bu kökte "terk etmek, vazgeçmek, tatlı olmak, hoş olmak" anlamları vardır. "el-azâb/العَذَاب" kelimesi ise "ceza" anlamındadır.⁴⁵ Kur'an'da aynı kökten üç yüz yetmiş üç kelime yer alırken bu kelimelerin üç yüz yirmi ikisi "عَذَاب" formatındadır.⁴⁶ "el-Helâk/الهَلَاك" kelimesi ise "düşmek, kırılmak" anlamına gelen "ه-ل-ك" kökünden türetilmiştir. Kelime olarak "bir şeyin yok olması, ölüm" anlamına gelen helak kelimesinin "birinin bir şeyi kaybetmesi, bir şeyin bozulması neticesinde yok olması, ölüm neticesinde birinin yok olması, bir şeyin tamamen varlık âleminden yok olması" şeklinde dört şekilde gerçekleşebileceği ifade edilmiştir. Kur'an'da da bu kökten altmış sekiz kelime yer almıştır.⁴⁷

⁴¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, 4/262; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/228. Söz konusu kelime bu şekilde ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴² Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, 4/213; Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1829. Söz konusu kelime bu şekilde ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴³ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-âris min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc (Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965), 5/333; İbrâhîm Mustafâ vd., *el-Mu'cemü'l-vasît*, 2/782. Söz konusu kelime bu şekilde ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, 2/56; Cevherî, *es-Sihâh*, 6/2344. Söz konusu kelime bu şekilde ve anlamıyla Kur'an'da yer almamaktadır.

⁴⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-âyn*, 3/119; Cevherî, *es-Sihâh*, 1/178; Semîn el-Halebî, *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/43.

⁴⁶ Kelimenin ceza anlamındaki kullanımları için bk. Semîn el-Halebî, *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 3/43.

⁴⁷ İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*, 6/62; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 544-545; Semîn el-Halebî, *'Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*, 4/255; Kelimenin Kur'an'daki kullanımları için bk. Mustafavî, *et-Tahkik fi Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 11/296.

2. Yaşanan Afetlerin Ceza Olabileceğini Çağrıştıran Bazı Ayetlerin *Te'vîlât*'ta ve Diğer Bazı Tefsirlerdeki Yorumu

Ayetlerin anlamına ve vermek istediği mesaja her zaman literal okumayla ulaşmak mümkün değildir. Doğru anlamının gerçekleşmesi ve mesajın tespit edilebilmesi için göz önünde bulundurulması gereken temel ilkeler vardır. Nüzul ortamının ve muhatabının tespit edilmesi, siyak-sibaka dikkat edilmesi, ayetlerin Kur'an'da yer alan diğer ayetlerle birlikte değerlendirilmesi kanaatimizce bu ilkelerin başında yer almaktadır. Bu başlık altında, literal okuma yapıldığında günümüzde yaşanan afetlerin ceza olabileceğini ima ettiğini düşündüğümüz bazı ayetlerin *Te'vîlât*'ta ve diğer bazı tefsirlerde nasıl yorumlandığı karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1. Musibetlerin İnsanların Yaptıkları Nedeniyle Meydana Gelmesi

Şûra suresinin 42/30. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir; (Allah,) Çoğunu da affeder.*” buyurmaktadır.⁴⁸ Ayetin zahiri ilk planda deprem, sel, yangın gibi afetlerde de dâhil olmak üzere insanların başına gelen tüm musibetlerin işlenen günahlar nedeniyle meydana geldiğini, normal şartlar altında insanların daha fazla musibete uğraması gerekirken Allah'ın affetmesi nedeniyle musibetlerin bir kısmından kurtulduklarını ima etmektedir.

Mâtürîdî öncesi yazılan tefsirlerin bir kısmında söz konusu ayetin muhatabının Müslümanlar olduğuna, ayette yer alan musibet kavramıyla dünyada karşılaşılan her türlü olumsuz, sıkıntılı durumun kastedildiğine, bu sıkıntılı durumların meydana gelmesinde de Müslümanların işledikleri günahların etkili olduğuna dair yorumların yapıldığı görülmektedir. Örneğin Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), ayeti izah ederken musibet kelimesinin çerçevesini oldukça netleştirerek damarın seğirmesi, vücudun bir yerini ağaç parçasının çizmesi, taşın yaralaması, ayağın taşa takılması gibi küçük şeyler de dâhil olmak üzere dünyada Müslümanların başına gelen küçük büyük her türlü belayı, sıkıntıyı musibet kavramı içerisinde değerlendirir. Bu musibetlerin meydana gelmesinin nedeninin de Müslümanların

⁴⁸ وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ. Musibet kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 16, 17 ve 18. dipnotlar.

işledikleri günahlar olduğunu belirtir.⁴⁹ Taberî (öl. 310/923) konu hakkında kendi değerlendirmesine yer vermese de Mukâtil'in musibet olarak zikrettiği örnekleri içerir ve Hz. Peygamber'e isnat edilen bir rivayeti ayetin ilk yorumu olarak aktarır. Ayetin ikinci yorumu olarak Hasan-ı Basrî'ye (öl. 110/728) nispet edilen bir rivayete yer verir. Söz konusu rivayete göre ayette insanın başına gelen musibet ile kastedilen şey insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada kendilerine uygulanacak had cezalarıdır.⁵⁰ Dolayısıyla ilk yoruma göre ayetten insanların karşılaştıkları afetlerin, sıkıntıların musibet olduğu sonucunu çıkarmak mümkünken, ikinci yoruma göre böyle bir sonuç çıkarmak mümkün değildir.

Söz konusu ayette zikredilen musibetlerin, Müslümanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada verilmiş olan bir ceza olduğuna dair Mukâtil'in benimsediği, Taberî'nin nakletmekle yetindiği görüş, Mâtürîdî sonrası yazılan birçok tefsirde de aynen nakledilmiş ve benimsenmiştir.⁵¹ Fahreddin er-Râzî (öl. 606/1210) de bu görüşü benimsemekle beraber "günah nedeniyle dünyada cezalandırmanın gerçekleştiği" çıkarımını yapmanın Kur'an ayetleriyle çeliştiğini söyleyenlerin olduğuna işaret etmiştir.⁵² Şevkânî (öl. 1250/1834) ise ayette tüm insanlara yönelik bir hitabın olduğunu dillendirmekle beraber ayette sadece kâfirlere hitap edildiği, işledikleri günahlara karşı asıl cezanın ahirette verileceği fikrini benimseyenlerin olduğunu söylemiştir.⁵³

Ayetlerin anlaşılmasında nüzul ortamına, ayetin ilk muhatabına, bağlama önem veren Mâtürîdî'nin (öl. 333/944) bu ayeti ayetin çerçevesine tüm günahkârları, hatta

⁴⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/771.

⁵⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/513-515.

⁵¹ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 7/195-196; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzil*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad (Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998), 5/411-412; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 7/518-519; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 18/478-480; Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 3/256; Muhammed et-Tâhir b. Muhammed İbn Âşûr et-Tûnisî, *et-Tahrîr ve't-tenvir* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisyye, 1984), 25/99-101.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981), 27/173.

⁵³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 4/617.

tüm insanları dâhil ederek yorumladığı görülmektedir. Ona göre insanların işledikleri günahlar nedeniyle dünyada başlarına musibetler, felaketler gelebilmektedir. Günah işleyenlerin başına bu şekilde belaların, felaketlerin gelmesi günahların tekrar edilmesini engelleme, insanların pişman olmalarını ve tövbe etmelerini sağlama amacına matuftur. Bunun bir diğer nedeni de başa gelen bu sıkıntıların günahlara kefarete olmasıdır. Allah günah işleyen kişinin başına bu sıkıntıları vererek onların günahlarını affetmektedir. Meydana gelen musibetlerin sadece günah işleyenlere değil masumlara da isabet edebileceğini belirten Mâtürîdî, bunun iki nedeninin olabileceği belirtir. İnsanlara sahiplerinin Allah olduğunu, Allah'ın onlara her istediğini yapmaya kadir ve hak sahibi olduğunu hatırlatmak istemesi bunun birinci; onları ahirette mükâfatlandırmak istemesi ise ikinci nedenidir.⁵⁴ Bu durum, Mâtürîdî'nin günah işleyen kişi kâfir de olsa Müslüman da olsa ceza amacıyla dünya hayatında musibete uğrayabileceği, başına felaket gelebileceği; ancak belalara, felaketlere uğrayan her insanın da günahkâr olmayabileceği düşüncesini benimsediğini göstermektedir. Ayetin tefsirinde yer verdiği bilgilerden hareketle Beyzâvî (öl. 685/1286) ve Ebüssuûd'un (öl. 982/1574) da bu konuda Mâtürîdî ile aynı doğrultuda bir düşünceye sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁵

Kanaatimizce her türlü felaketin, sıkıntının günah nedeniyle meydana geldiğine dair nakledilen rivayetlerin sahih olmaması,⁵⁶ ayetin siyak ve sibakında müşriklerden bahsedilmesi, surenin Mekkî oluşu gibi nedenler göz önünde bulundurulduğunda ayetin ilk muhatabının müşrikler ve inkârcılar olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu ayetin Mekke döneminde Hz. Peygamber nedeniyle çeşitli musibetlere, sıkıntılara uğradıklarını iddia eden müşriklere yönelik

⁵⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Farklı Muhakkıklar, ed. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005), 13/195.

⁵⁵ Ebû Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, thk. Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş (Beirut: Dâru'r-Reşîd, 2000), 3/239; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ (Riyad: Mektebetu'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.), 5/69.

⁵⁶ İlgili hadislerin tahriri için bk. Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 7/195-196; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 5/411-412; Muhammed Nâsîrüddîn el-Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdissi'z-za'ife ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'i fi'l-ümme* (el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Dâru'l-Meârif, 1992), 4/279.

bir cevap olduğu da düşünülebilir.⁵⁷ Böylelikle müşriklere başlarına gelen musibetlerin Hz. Peygamber nedeniyle değil, kendi yaptıkları hatalar, günahlar nedeniyle meydana geldiği ikazında bulunulmuş olmaktadır. Bu nedenle ayetin özellikle Müslümanlar hakkında indiğini belirterek musibetlerin, afetlerin günahkârlar nedeniyle meydana geldiğini söylemek çok da isabetli gözükmemektedir. Öyle ki Mekke döneminde Müslüman olanlar malından, canından, ailesinden vaz geçerek tüm zorluklara rağmen İslam'ı seçmiş, ölümü göze almışlardır. Dolayısıyla Mekki bir surede yer alan “*Başınıza gelen musibetler, belalar yaptıklarınız nedeniyle*.” ayetindeki mesajı, Müslüman olmaları nedeniyle baskılara, işkencelere, ambargolara, açlığa maruz kalmış insanlara yönlendirmek kanaatimizce ikna edici bir yorum olarak gözükmemektedir. İnsanların karşılaştıkları felaketlerin, musibetlerin sadece günahlarla değil farklı gerekçelerle de ilişkili olabileceğini düşünen Mâtürîdî'nin yaklaşımı ise zikredilen olumsuz çıkarımı engelleyeceğinden dolayı daha ikna edici gözükmemektedir.

2.2. İnsanların Yaptıkları Nedeniyle Yeryüzünün Fesada Uğraması

Rûm suresinin 30/41. ayetinde mealen “*İnsanların kendi elleriyle işledikleri yüzünden karada ve denizde fesat (bozulma) ortaya çıktı. Belki vazgeçerler diye, yaptıklarından bir kısmını Allah onlara böylece tattırıyor.*” buyrulmaktadır.⁵⁸ Ayetin zahirinden ilk planda insanların kötülükleri veya dünyayı ilgilendiren meselelerde sünnetullahın gereğine aykırı davranışları nedeniyle yiyecek ve içeceklerin sağlıksız hale geldiği, mevsimlerin anormal şekilde değiştiği, bunların da yapılan kötülüklere karşı Allah tarafından verilen bir ceza olduğu anlaşılmaktadır. Ayetin zahirinden anlaşılan bu anlamın, ayette kastedilen gerçek anlam olduğu düşünüldüğünde de akıllara “Bugün yaşanan afetleri de bu ayetin tecellisi olarak yorumlamak mümkün mü? Müslümanların başına gelen afetler de bu ayetin şumulüne dâhil edilebilir mi?” soruları gelmektedir.

---

⁵⁷ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshak, *Sîretü İbn İshak* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978), 197.

⁵⁸ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ. Fesat kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 19-23. dipnotlar

Söz konusu ayetin izahıyla ilgili hem Mâtürîdî öncesi hem de sonrası farklı yorumların yapıldığı görülmektedir. Mücâhid (öl. 103/721) ve Zeyd b. Ali (öl. 122/740) ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirmeden izah ederek ayette yer alan “بِئْرِ الْبَيْرِ” ifadesini “Hz. Âdem’in oğlunun kardeşini öldürmesi”, “بِئْرِ الْبَيْرِ” ifadesini de “zalim kralın insanların gemisini gasp etmesi” ifadelerine yer vererek izah eder.⁵⁹ Bu bilgilerden onların söz konusu zulümleri, günahları fesad olarak kabul ettikleri, bu günahlar nedeniyle yeryüzünde ve denizlerde fesadın yaygınlaştığı görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.⁶⁰ Taberî'nin kanaatinin de bu yönde olduğu, ayette insanların işledikleri günahlar nedeniyle karada ve denizde zulmün yaygınlaştığına vurgu yapıldığını belirttiği görülmektedir.⁶¹ Bu yorumlar yorum sahiplerinin ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirmediklerini, bununla birlikte ayetten Allah'ın insanları işledikleri günahlar nedeniyle çeşitli felaketlerle cezalandırıldığı şeklinde bir sonuç çıkarmadıklarını göstermektedir. Mukâtil'in ise bu konuda daha farklı düşündüğü görülmektedir. Ayeti nüzul ortamını dikkate alarak yorumlayan Mukâtil, ayette Mekkeli müşriklerin yaptıkları günahlar nedeniyle “çöllerde/الْبَيْرِ” ve “yerleşim merkezlerinde/الْبَيْرِ” susuzluk ve ziraat ürünleri kıtlığının meydana geldiğini söyler. Dolayısıyla ona göre bu afetler ve sıkıntılar, Müşriklerin işledikleri günahlar nedeniyle meydana gelmiştir. Yani günahlar nedeniyle Allah günahkârları cezalandırmıştır.⁶² İlerleyen asırlarda bazı müfessirlerin Mukâtil'in,⁶³ bazı

⁵⁹ Ebü'l-Hüseyn Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Muhammed Yusûfu'd-dîn (Haydarâbâd: K S Lalta Printing Press, 2001), 194; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/511.

⁶⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 194.

⁶¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18/513.

⁶² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/417.

⁶³ Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/325; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/274; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/580; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/128-129; Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdi'ş-Şeyh li't-Turâs, 1421-2000), 11/34-35; Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Râhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, thk. Ali Abdülbârî Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 11/49; M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yay., 2012), 4/130.

müfessirlerin de Taberî'nin⁶⁴ yaptığı yorumlar çerçevesinde ayeti izah ettikleri görülmektedir.

Mâtürîdî'nin ise ayetin izahında özellikle “*fesat*” kavramıyla ve “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesiyle ne kastedildiği meselesi üzerinde durduğu görülmektedir. Bu problemi odak noktası olarak belirleyen Mâtürîdî ayetin iki anlama gelebileceğini belirtir. Ona göre ayette zikredilen “*fesat*” kavramı ilk olarak “şirk ve inkâr” anlamına gelmektedir. “*İnsanların yaptıkları*” ifadesiyle de “adam öldürme, hırsızlık yapma, yol kesme, zulüm” gibi insanların yaptıkları çeşitli kötülükler kastedilmektedir. Dolayısıyla o, kelimelere yüklenen bu anlamdan hareketle ayetin ilk olarak “İnsanların hırsızlık, adam öldürme, yol kesme gibi yaptıkları kötülükler nedeniyle yeryüzünde şirk ve inkâr yaygınlaştı.” anlamına gelebileceğini söyler. Hatta “*Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.*”⁶⁵ ayetinde de bu duruma işaret edildiğini belirtir.⁶⁶ Dolayısıyla bu yorumun netice itibarıyla Taberî'nin yaptığı yorumla örtüştüğü söylenebilir.

Mâtürîdî ayetin ikinci muhtemel manasını da yine “*fesat*” kavramı ve “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesine yüklenilebilecek anlamdan hareketle tespit etmeye çalışır. Bu yoruma göre ayetteki “*fesat*” kelimesi “kıtık ve darlık”, “*insanların elleriyle yaptıkları*” ifadesi ise “şirk ve inkâr” anlamındadır. Dolayısıyla ayet ikinci olarak “İnsanların *inkâra ve şirke* devam etmeleri nedeniyle yeryüzünde *kıtık, kuraklık* baş gösterdi.” anlamına gelmektedir ve bu anlam ona göre daha uygundur.⁶⁷ Dolayısıyla Mâtürîdî'nin ifadelerinden onun burada “insan” kelimesiyle mutlak anlamda insan türünün değil, şirk ve inkâr içerisinde olan müşrik ve kâfir insanların kastedildiğini düşündüğü, ayetteki hitabın da bunlara yönelik olduğunu kabul ettiği

⁶⁴ Ebû Muhammed Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmîhi ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*, thk. eş-Şahid el- Bûşeyhî (Şârika: Mecmûati bühûsi'l-kitâbi ve's-sünne, 2008), 9/5694; Muhammed Cemaeddîn b. Muhammed el-Kâsımî, *Mehâsinü't-Te'vil*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418), 8/18.

⁶⁵ Mutaffîfîn 83/14.

⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/203.

⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 11/203-204.

anlaşılmaktadır.⁶⁸ Bu durum Mâtürîdî'nin de ayeti Mukâtil ve onun gibi düşünenlerle aynı minvalde anladığını göstermektedir.

Mâtürîdî'nin ihtimal dâhilinde gördüğü her iki anlamda da görüleceği üzere müşriklerin ve inkârcıların yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla onun, ayeti her iki ihtimalde de nüzul ortamını gözeterek izah etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum onun ilgili ayeti yaşadığı dönemle veya sonraki asırlarda meydana gelen veya gelecek olan felaketlerle ilişkilendirmeden izah ettiği anlamına gelmektedir. Mâtürîdî'nin bugün yaşanan kuraklıkların, kıtlıkların müşrikler nedeniyle meydana geldiğini söylediği kabul edilecek olsa dahi bu durumun Müslümanların hataları, günahları nedeniyle meydana geldiği düşüncesini benimsediğini, bu ayetten böyle bir sonuç çıkardığını söylemek mümkün değildir. Rûm suresinin Mekkî olması, ayetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda Mâtürîdî'nin ayeti nüzul dönemiyle ilişkilendirerek izah etmesinin hayli ikna edici olduğu; ancak inkâr ve şirk nedeniyle Mekke'de ortaya çıkan fesadın "kıtlık ve darlık" olarak yorumlanmasının ise izaha muhtaç olduğu söylenebilir.

2.3. Hz. Peygamber Var Olduğu ve Tövbe Edildiği Sürece Azabın Olmaması

Enfâl suresinin 8/33. ayetinde mealen "*Sen onların içindeyken, Allah, onlara azap etmez. Onlar, başışlanma diledikleri sürece de Allah onlara azap edecek değildir.*" buyrulmaktadır.⁶⁹ Ayetin zahirinden ilk planda Hz. Peygamber var olduğu sürece Allah'ın hiç kimseye afetlerle veya farklı cezalarla azap etmeyeceği, bununla birlikte hangi zaman diliminde olursa olsun Allah'tan başışlanma dileyen tüm insanları da Allah'ın dünyada asla cezalandırmayacağı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu ifadeler ayetin günah işleyenlere Allah'ın dünyada ceza vermeyeceğine delil olsa da ayetin mefhumu muhalifi Hz. Peygamber'in olmadığı yerde ve zaman diliminde veya istiğfarda bulunulmadığında Allah'ın günahkârları dünyada cezalandırılabileceğini ima etmektedir. Dolayısıyla ayetin mefhumu muhalifinden hareketle akıllara şu

⁶⁸ "İnsan" kelimesinin Kur'an'daki kullanımı ve muhatabın tespitinin önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Narol, "İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Genel ve Özel Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım", *Bilimname* 35 (2018), 477-504.

⁶⁹ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ. Azap kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 45 ve 46. dipnotlar

sorular gelmektedir: Bugün aramızda Hz. Peygamber olmadığına göre günahkârlar azaba uğrar mı? Bugün de tövbe etmeyenler çeşitli şekillerde azaba uğramakta mıdır? Bugün yaşanan afetleri Hz. Peygamber'in aramızda olmamasıyla veya günahkârların tövbe etmemeleriyle ilişkilendirmek mümkün müdür?

Ayetin mealen “*sen onların arasında oldukça*” kısmını “önceki kavimlerin peygamberlerini çıkardığı gibi seni aralarından çıkarmadıkları müddetçe” şeklinde anlayan Mukâtil, “*Onlar, bağışlanma diledikleri sürece*” kısmını da Zeyd b. Ali gibi “onlar namaz kıldıkları sürece” şeklinde yorumlayarak azabın gerçekleşmesinin bu iki şarta bağlı olduğunu ifade eder.⁷⁰ Taberî ise âdeti olduğu üzere önce ayetle ilgili sahabe ve tabiûndan gelen farklı görüşlere yer verir ve daha sonra kendi kanaatini belirtir. Söz konusu görüşlere bakıldığında ayetin “*sen onların arasında oldukça*” kısmının genel olarak “Sen müşrikler arasında bulunduğun sürece” şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Ancak “*Onlar, bağışlanma diledikleri sürece*” ifadesinde ihtilaf edildiği, bu ifadenin izahında “bağışlanma dileyen Müslümanlar müşrikler arasında bulunduğu müddetçe, müşrikler bağışlanma diledikleri müddetçe, müşrikler Müslüman oldukları zaman, müşrikler namaz kılmaya devam ettikçe, ayet müşrikler bağışlanma diledikleri müddetçe anlamındadır ancak sonraki ayet bu ayeti nesh etmiştir” yorumlarına yer verildiğini belirtir. Taberî ayetin siyak-sibakını da gerekçe göstererek ayetin anlamının “Ey Peygamber! Sen müşriklerin arasında bulunduğun müddetçe veya onlar yaptıklarından dolayı pişman olup Allah'tan bağışlanma dilemeleri halinde Allah onlara azap etmeyecektir.” şeklinde olduğunu, Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılmasından sonra bağışlanma dilemeyen müşriklerin Bedir Savaşı'nda azaba uğratıldığını söyleyerek ayeti tamamen nüzul dönemini göz önünde bulundurarak yorumlar.⁷¹ Mâtûrîdî sonrası bazı müfessirlerin Taberî ile aynı minvalde yorumlar yaptığı görülürken,⁷² bazı müfessirlerin ise bu

---

⁷⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 105; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/113.

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 11/148-158.

⁷² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/578; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 15/163; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/333.

görüşler arasında tercih yapmakta zorlandığı ve bu nedenle bu farklı görüşleri zikretmekle yetindiği görülmektedir.⁷³

Mâtürîdî ise ayetin “*sen onların arasında oldukça*” ifadesinin birinci ihtimale göre “müminlerin genelinin arasında bulduğukça” anlamına gelebileceğini belirterek Hz. Peygamber veya bir mümin, bir topluluk arasında bulunduğu müddetçe Allah’ın o topluluğa azap etmeyeceğini belirtir. Ayetin “*Onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” kısmının da “onlar iman ettikleri sürece” anlamına gelebileceğini belirtir.⁷⁴ Mâtürîdî ilgili ifadelerin devamında “*Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.*”⁷⁵ ayetinde de işaret edildiği gibi Allah’ın Hz. Peygamber’i insanlara rahmet olarak gönderdiğini, Hz. Peygamber’in ümmetinden hiç kimseye Allah’ın dünyada azap etmeyecek olmasının onun rahmetinin eseri olduğunu, azabın ahiret gününde gerçekleşeceğini, “*Allah, onları (cezalandırmayı) ancak gözlerin dehşetle bakakalacağı bir güne erteliyor.*”,⁷⁶ “*Bilakis onlara vadedilen (azap vakti) o saattir (kıyamet saatidir). O ne korkunç ne acı bir vakittir!*”⁷⁷ ayetlerinin de buna işaret ettiğini belirtir.⁷⁸

Mâtürîdî “*sen onların arasında oldukça*” ifadesinin ikinci ihtimale göre sadece Mekkelilere yönelik olabileceğini, dolayısıyla anlamın “Sen veya Müslümanlardan biri Mekke halkının arasında oldukça” anlamına gelebileceğini belirtir. Bununla birlikte “*Onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” ifadesindeki “başışlanma dileme” ifadesine de “namaz kılama” veya “iman etme” anlamının verildiğini söyler. Bu ifadelerde Müslümanların kastedildiğine dair birçok rivayet nakleden Mâtürîdî bu rivayetlere muhalif herhangi bir görüş de zikretmez. Bu rivayetlerin genelinde Allah’ın Müslümanlara güvende olacakları iki şey verdiği, bunlardan birini yani Hz. Peygamber’i katına aldığı, diğerini ise

---

⁷³ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-veciz*, 4/177-178; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 9/497; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 2/19.

⁷⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/206.

⁷⁵ Enbiyâ 21/107.

⁷⁶ İbrâhîm 14/42.

⁷⁷ Kamer 54/46.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/206-207.

Müslümanların arasında bıraktığını ifade ettikten sonra bunun istiğfar olduğunu, istiğfara devam edildiği sürece azaba uğranılmayacağını belirtir.⁷⁹

Mâtürîdî'nin ayetin anlamıyla ilgili muhtemel gördüğü yorumlar onun Hz. Peygamber sonrası dönemde insanların günahları nedeniyle dünyada hiç cezalandırılmayacağı, dolayısıyla bugün karşılaşılan afetleri günahlar nedeniyle meydana gelen bir ceza olarak yorumlamadığı şeklinde düşünülmemelidir. Çünkü Mâtürîdî'nin ayetin anlamıyla ilgili ikinci ihtimalden sonra dile getirdiği ifadeler onun bu ayette zikredilen azabı sıradan bir bela, sıkıntı, afet olarak değil; helak, kökleri kazıma, külliye yok etme olarak anladığını göstermektedir. Yani ona göre ayette yer alan “*Sen onların içindeyken veya onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onlara azap edecek değildir.*” ayeti “*Sen onların içindeyken veya onlar, başışlanma diledikleri sürece Allah onları tamamen yok edecek, köklerini kazıyacak, helak edecek değildir.*” şeklinde anladığını göstermektedir. Mâtürîdî'nin ayeti zikredilen minvalde anlaması, aynı zamanda onun Hz. Peygamber'in hayatta olmaması nedeniyle veya insanların istiğfar etmemesi nedeniyle başlarına çeşitli musibetlerin, afetlerin gelebileceği düşüncesinin ayetten çıkarılamayacağı kanaatinde olduğunu göstermektedir.

Mâtürîdî her ne kadar iki anlamı mümkün görse de onun ikinci sırada zikrettiği yorum ayetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda daha isabetli gözükmektedir. Daha önce zikredildiği gibi Taberî dâhil olmak üzere bazı müfessirler bu yorumu benimsemektedir.⁸⁰ 32. ayette Hz. Peygamber'in gerçek bir peygamber, ilettilerinin de Allah kelâmı olmadığını iddia eden inkârcıların inatçı tavırlarını bir adım daha öteye götürerek “*Ey Rabbimiz bunlar senin katındansa üzerimize taş yağdır veya bizi elem verici bir azaba uğrat.*” diye talepte bulunmalarının akabinde Allah Teâlâ 33. ayette onlara yani Mekkeli inkârcılara hitaben peygamber aralarında olduğu sürece Allah'ın onlara azap etmeyeceği, dolayısıyla onu kötülük yaparak aralarından gitmesine sebep olmamaları gerektiği ikazında bulunmaktadır. Bunun yanı sıra başışlanma dileyerek Müslüman olanlara da Allah'ın azap etmeyeceği belirtilerek bir nevi İslam'ı seçmemeleri halinde azaba

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/207-208.

⁸⁰ İlgili kaynaklar için bk. 71 ve 72. dipnot.

uğrayacakları ikazında bulunmaktadır. Dolayısıyla gerek Mâtürîdî'nin yorumlarından gerekse diğer yorumlardan hareketle söz konusu ayetin bugün karşılaşılan afetlerin işlenen günahlar neticesinde meydana geldiğine işaret ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.4. Kıyamet Kopmadan Herkesin Helake Uğratılacak veya Cezalandırılacak Olması

İsrâ suresinin 17/58. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edecek veya en çetin bir şekilde cezalandıracağız. Bu, Kitap'ta (Levh-i Mahfuz'da) yazılıdır.*” buyurmaktadır.⁸¹ Ayetin zahirinden ilk bakışta kıyamet kopmadan önceki herhangi bir zaman diliminde tüm insanların deprem, sel, yangın, kuraklık gibi afetlerle ya helak edileceği ya da azaba uğratılacağı anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî öncesi dönemde ayetin genel olarak mutlak anlamda yorumlanarak hiçbir dönemle ilişkilendirilmeden izah edildiği görülmektedir. Bu yorumlara göre ayette Allah'ın kıyamet gelmeden önce her kavmi ya normal ölümle ortadan kaldıracığı ya da çeşitli azaplara uğratarak yok edeceğine işaret edilmektedir.⁸² Benzer bakış açısına sahip olan Mukâtil de ayetin “*Ne kadar ülke varsa hepsini kıyamet gününden önce ya helâk edeceğiz*” kısmını salih insanlarla ilişkilendirmiş ve onların normal yolla ölmelerini helak olarak nitelemiştir. Ayetin “*veya en çetin bir şekilde cezalandıracağız*” şeklindeki ikinci kısmının da günahkârlarla ilgili olduğunu belirterek kıyametten önce bu gibi insanların büyük azaplara uğrayacağını belirtmiştir.⁸³ Bununla birlikte ayette işledikleri günahlar nedeniyle Allah'ın günahkârları veya günahkâr toplumlari dünyada kesin olarak cezalandıracağına işaret edildiğine dair yorumların da yapılmıştır.⁸⁴ Mâtürîdî sonrası yazılan

⁸¹ وَإِنْ مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَمَا نَزَّلْنَا فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا. Helak kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 47. dipnot.

⁸² Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 137; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 2/126; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/633.

⁸³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/537.

⁸⁴ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/144; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 14/633-634.

tefsirlerin birçoğunda da bu görüşlerin nerdeyse hepsine yer verilmiştir.⁸⁵ Bununla birlikte ayetin ilk planda inkârcılara hitap ettiğine, onlara uyarılarda bulunulduğuna, inkârlarından vazgeçmemeleri halinde onlara karşı açılacak cihatta çeşitli azaplara uğrayacaklarına dair izahlarda da bulunulmuştur.⁸⁶

Mâtürîdî ise kendi düşüncesine yer vermeden önce Mu'tezilî âlim Ebû Bekir el-Esamm'ın (öl. 200/816) ayetle ilgili değerlendirmelerine yer verir. Esamm'a göre kıyametten önce ülkelerin hepsinin helak edilmesi onlara ölümün gelmesi anlamındadır. Yani bu ayette "helak" kelimesinin "ölüm" anlamında kullanıldığını belirtir. Dolayısıyla ona göre bu ayet "*Her nefis ölümü tadacaktır.*"⁸⁷ "*Dünya üzerinde bulunan her şey yok olacaktır.*"⁸⁸ ayetleri ile aynı anlamı ifade etmektedir. Mâtürîdî, Esamm'dan yaptığı nakillerden sonra Hasan-ı Basrî (öl. 110/728) ve Katâde'den (öl. 117/735) ayetin günahkâr toplumların "azapla", günahkâr olmayanların normal "ölümle" yok edilmeleri anlamına geldiği düşüncesini aktarır. Daha sonra da ayetin anlamıyla ilgili iki ihtimale yer verir. Ona göre bu ayet, ilk olarak kâfirlerin hâkim oldukları yerlerin hükümranlığının tamamının kıyametten önce Müslümanlara geçeceği anlamına işaret etmektedir. "*Yeryüzünün etrafından eksilttiğimizi görmezler mi?*"⁸⁹ ayetinin ve Hz. Peygamber'e isnat edilen "*Yeryüzü bana yakınlaştırıldı, doğusu ve batısı bana gösterildi, ümmetimin yakınlaştırılan yere kadar gidecek.*"⁹⁰ rivayetinin de bu anlamı desteklediğini belirtir. Dolayısıyla ona göre ayette helak edileceği ifade edilen kişiler birinci ihtimale göre kâfirlerin elebaşları ve yardımcılarıdır.

Mâtürîdî ayetin ikinci olarak yeryüzündeki binaların, yüksekliklerin yok edileceğine, yeryüzünün dümdüz yapılacağına, yeryüzünde bulunan her şeyin yok olacağına işaret etmiş olabileceğini söyler. Konuyla ilgili bu görüşü desteklemek

---

⁸⁵ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 5/101; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/526; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/500; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'an*, 13/107; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/33.

⁸⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 20/234; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 15/141; Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989), 5/228; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/496.

⁸⁷ en-Nisâ 4/176

⁸⁸ el-Enbiyâ 21/35.

⁸⁹ el-Enbiyâ 21/44.

⁹⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), "Fiten", 5 (No. 2889).

amacıyla zikrettiği ayetlerin de bunu ima ettiğini belirtir.⁹¹ Dolayısıyla ona göre bu ayet ya Müslümanların kâfirlere galip gelerek yeryüzüne hâkim olmalarından veya kıyamet koparken yeryüzünde yaşanacak tablodan bahsetmektedir. Bu durum, Mâtürîdî'nin söz konusu ayeti Hz. Peygamber'den sonra günahkârların çeşitli afetlerle cezalandırılmasıyla ilişkilendirmeden veya yaşanan çeşitli felâketlerin meydana gelmesine günahkârların sebep olduğunu söylemeden izah ettiği anlamına gelmektedir.

Ayeti bağlam çerçevesinde anlamaya çalışan müfessirlerin yaklaşımı kanaatimizce daha isabetli gözükmemektedir. Bu yorumlar ayetin inkârcılara yönelik uyarılar içerdiği, inkârcıların yanlıştan dönmemeleri halinde Bedir'de olduğu gibi Allah'ın takdiri ve Müslümanların eliyle dünyada çeşitli azaba uğrayacaklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla hem Mâtürîdî'nin yaptığı yorumdan hem de zikrettiğimiz yorumdan hareketle, ayetin yaşanan afetlerin meydana gelmesinde işlenen günahların sebep olduğuna işaret ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

2.5. Allah'ın Her Yıl Birkaç Kez İmtihan Etmesi

Tövbe suresinin 9/126. ayetinde mealen “Onlar her sene bir veya iki defa imtihana çekildiklerini görmüyorlar mı? Fakat ne tövbe ediyorlar ne de ibret alıyorlar.” buyrulmaktadır.⁹² Ayetin zahiri Allah'ın tövbe etmeye ve ibret almaya yöneltmek amacıyla insanların başına her yıl birkaç kez çeşitli musibetlerin, afetlerin gelmesine izin verdiğini ve böylelikle onları imtihan ettiğini çağrıştırmaktadır. İster istemez akıllara “Acaba ayette yer alan ikazın şümulüne Müslümanların da dâhil edilmesi söz konusu olabilir mi?” sorusu gelmektedir. Bununla birlikte “Bugün yaşanan afetlerin günahkâr Müslümanları tövbeye ve ibret almaya yöneltmek amacıyla meydana geldiğini söylemek mümkün mü?” sorusunun da akla gelen bir diğer soru olduğu söylenebilir.

⁹¹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 8/302-304. İlgilil ayetler için bk. Tâhâ 20/105-107; er-Rahmân 55/26; el-Vâkıa 56/5-6.

⁹² *أَوَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ*. Fitne kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 29 ve 30. dipnotlar

Mâtürîdî öncesi döneme bakıldığında Zeyd b. Ali'nin Medine döneminde nâzil olan Tövbe suresinin bu ayetini izah ederken ayette yer alan “أَهْمُ يُفْتَنُونَ” ifadesini “birkaç kez yalanlıyorlar” şeklinde yorumlaması onun ayette münafıkların Hz. Peygamber'e yönelik inkârcı tutumlarından bahsedildiğini düşündüğünü göstermektedir.⁹³ Mukâtil de ayette özel olarak münafıklardan bahsedildiğini belirterek ayeti tamamen nüzul dönemiyle sınırlandırarak izah eder. Daha sonra da münafıkların kendi aralarında helal olmayan şeyler konuştuklarını, Hz. Peygamber'in yanında geldiklerinde Hz. Peygamber'in onlara kendi aralarında konuştukları şeyleri haber verdiğini, bunun üzerine de onun gerçek bir peygamber olduğunu anladıklarını belirtir. Ancak şeytanın (muhtemelen inkârcıların veya münafıkların elebaşlarından birini kastetmekte) bu bilgilerin Hz. Peygamber'e başkaları tarafından haber verildiğini söylemesi üzerine tekrar şüpheye düştüklerini, yıl içinde Hz. Peygamber'e bazen iman ettiklerini, bazen de yalanladıklarını, “أَهْمُ يُفْتَنُونَ” ifadesinin de bu durumu izah ettiğini belirtir.⁹⁴ Taberî ayette yer alan bu ifadenin “münafıkların her yıl birkaç kez açlıkla, savaşa gitmekle, kalbinde hastalık olanların asılsız haberlere inanıp inanmamakla” imtihan edilmeleri şeklinde yorumlandığını, kendi kanaatine göre de bu yorumların hepsinin ihtimal dâhilinde olduğunu belirtir.⁹⁵ Mâtürîdî sonrası birçok tefsirde de ayetin bu görüşler ve nüzul dönemi çerçevesinde anlaşıldığı görülmektedir.⁹⁶

Mâtürîdî de ayetle ilgili kendi düşüncesini söylemeden önce konuyla ilgili farklı görüşlere yer verir. Bu görüşlerin ilkinde göre ayette münafıkların cihatla sınanmalarına rağmen bundan geri kaldıklarına, dolayısıyla münafıklıklarının ortaya çıktığına işaret edilmektedir. İkinci yoruma göre ayette münafıkların sıkıntılarla ve açlıkla imtihan edilmelerine, verdikleri tepki neticesinde de münafıklıklarının ortaya çıktığına işaret vardır. Diğer bir yoruma göre ise ayette münafıkların Hz. Peygamber'in yanına geldikleri zaman onlara inkâra yönelik

⁹³ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*, 111.

⁹⁴ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/204.

⁹⁵ Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, 12/91-93.

⁹⁶ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 4/114; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/110; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/438-439; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 16/238-239; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/67.

konuşmalarını haber vermesine ve bundan dolayı da rezil olmalarına işaret edilmektedir. Münafıkların bu şekilde ayıplarının ortaya çıkmasının ve rezil olmalarının onlara yönelik bir imtihan olduğu ifade edilmiştir. Netice itibariyle bu üç yoruma göre münafıkların cihatla, açıklıkla, sıkıntılarla, gizli konuşmalarının ortaya çıkarılmasıyla imtihan edilmelerine ve münafıklıklarının açığa çıkarılmasına bir işaret vardır. Mâtürîdî bu yorumları aktardıktan sonra Taberî gibi bu üç yorumun da ihtimal dâhilinde olduğunu, bu durumların yıl içerisinde birçok kez gerçekleşmiş olmasına rağmen nifaklarının ortaya çıkması ve rezil rüsva olmalarının yılda bir iki defa gerçekleşmiş olabileceğini belirtir. Son olarak ayette yer alan “*ne tövbe ediyorlar*” ifadesinin “münafıklıklarından tövbe etmiyorlar” anlamında olabileceğini, “*ne de ibret alıyorlar*” ifadesinin ise “nifaklarının ortaya çıkması neticesinde rezil olmaktan da ibret almıyorlar” anlamında olabileceğini belirtir.⁹⁷

Mâtürîdî öncesi ve sonrası yazılan birçok tefsirde olduğu gibi Mâtürîdî'nin kendisi de aktarımda bulunduğu diğer yorumcular da ayeti tamamen münafıklarla ilişkilendirerek izah etmektedir. Bu durum başta Mâtürîdî olmak üzere birçok müfessirin söz konusu ayeti günahkâr Müslümanlarla veya meydana gelen felaketleri günahkârların yaptıklarıyla ilişkilendirmeden izah ettiklerini göstermektedir. Dolayısıyla bu yorum -kanaatimizde de isabetli olarak- Mâtürîdî'nin ayetin anlaşılmasında nüzul vasatının dışına çıkmadığını, diğer bir ifadeyle hususi olan bir durumu umumileştirmedeğini göstermektedir.

2.6. Allah'ın Üsten ve Alttan Azap Gönderebileceğini Belirtmesi

En'âm suresinin 6/65. ayetinde Allah Teâlâ mealen “*De ki: 'Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeye ya da aranızda ayrılık sokarak sizi birbirinize kırdırmaya kadir dir.'* Bak, anlasınlar diye ayetlerimizi nasıl açıklıyoruz!” buyurmaktadır.⁹⁸ Literal okuma yapıldığında ayetin ilk planda Allah'ın razı olmadığı, günahkâr kişileri gökten yıldırım, yağmur, dolu, hortum; yerden deprem, volkan, toprak kayması gibi doğal felaketlerle cezalandırabileceğine işaret ettiği

⁹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/479-480.

⁹⁸ *قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَنْفَهُونَ*

düşünülmektedir. Acaba ayet gerçekten de bu anlamı mı ifade ediyor, yoksa farklı bir mesaj mı veriyor? Ayetin özel olarak muhatap aldığı bir topluluk olabilir mi? Müslümanların başına gelen bugünkü afetler de bu ayetin şumulüne dâhil edilebilir mi?

Ayeti bağlam çerçevesinde izah eden Mukâtil'in önceki ayetlerden itibaren inkârcılara yönelik bir hitabın olduğunu düşünerek yorum yaptığı görülmektedir. Ayette "üsten azap" ifadesiyle Lût kavminin başına taş yağmasına, "alttan azap" ifadesiyle de Kârûn ve beraberindekilerin yerin dibine geçmesine benzer bir azabın kastedildiğini belirtir. Ancak Hz. Peygamber'den nakletmiş olduğu rivayetlerden sonra herhangi bir izahta bulunmaz. Bu durum onun böyle bir azabın inkârcı da olsa Hz. Peygamber'in ümmetin başına asla gelmeyeceğini düşündüğünü göstermektedir. Çünkü Mukâtil'in naklettiği söz konusu rivayetlere göre Hz. Peygamber ümmetinin ayette zikredilen cezalarla cezalandırılmaması için Allah'a dua eder. Bu duanın akabinde Cebrail Hz. Peygamber'e gelerek üsten ve alttan azabın kaldırılmasıyla ilgili duasına icabet edildiğini, tefrikaya düşmemeleri ve birbirlerini öldürmemelerine yönelik duasının ise kabul edilmediğini belirtir.⁹⁹ Taberî'nin ise ayetin izahında sahabe ve tabiûndan farklı görüş naklettiği görülmektedir. "Üsten ve alttan gönderilen azabı" bazılarının taş yağması, yerin dibine geçirme şeklinde anladığını; bazılarının ise "üsten azabı" kötü yöneticiler, "alttan azabı" kötü hizmetçiler şeklinde yorumlandığını belirtir.¹⁰⁰ Bu yorumları zikrettikten sonra "üsten azap" ile taş yağması, fırtına gibi felaketlerin kastedildiğini, "alttan azap" ile de yerin dibine geçirme vb. hadiselerin kastedildiğini ve bu yönde yapılan izahların daha isabetli olduğunu belirtir.¹⁰¹ Ayetle ilgili diğer bir ihtilafın da ayetin muhatabının tespiti hakkında olduğunu belirten Taberî, bazılarının göre hitabın Müslümanlara yönelik olduğunu, bazılarının göre ise ayetin ilk kısmında müşriklere, ikinci kısmında ise Müslümanlara yönelik bir hitabın

⁹⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 1/565-566.

¹⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/296-298.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/298.

olduğunu belirtir.¹⁰² Ancak kendisi hitabın kesinlikle müşriklere yönelik olduğunu, onlara yönelik bir tehdit içerdiğini, bağlamın da bunu zorunlu kıldığını ifade eder.¹⁰³

Mâtürîdî sonrası müfessirlerin de ayetteki hitabın kime yönelik olduğu hakkında ihtilaf ettikleri görülmektedir. Bazı müfessirlerin Taberî gibi ayetin inkârcılara yönelik olduğunu,¹⁰⁴ bazılarının müminlere yönelik olduğunu,¹⁰⁵ bazılarının tüm insanlara yönelik olduğunu tercih ettikleri görülürken bazılarının da konuyla ilgili rivayetleri ve farklı görüşleri nakletmekle yetindiği görülmektedir.¹⁰⁶

Mâtürîdî ise ayet hakkında kendi değerlendirmesine yer vermeden önce ayetin kimler hakkında indiği ile ilgili ihtilafın olduğunu belirterek Ebu Bekir el-Esamm, Übey b. Kâ'b (öl. 33/654 [?]) ve Hasan-ı Basrî'den nakillerde bulunur. Öyle ki bu görüşlerin bir kısma daha önce zikredildiği üzere Taberî'nin tefsirinde de yer almaktadır. Surenin neredeyse tamamında müşriklerin konu edinilmesinden, ayetin siyak ve sibakında müşriklerin muhatap alınmasından hareketle Esamm'ın bu ayette Arap müşriklerin kastedildiği fikrinde olduğunu belirtir. Übey b. Kâ'b'ın ise ayetin Müslümanlar hakkında indiği görüşünde olduğunu söyler. Ona göre Müslümanların muhalif gruplara ayrılması ve birbirlerini öldürmesi ayetin son kısmında değinilen hususa işaret etmektedir. Alttan, üstten azap gönderilmesi ise ileride gerçekleşecek olan bir durumdur. Mâtürîdî son olarak da Hasan-ı Basrî'nin görüşüne yer verir. Hasan-ı Basrî'ye göre ayetin son kısmında işaret edilen durum (ayrılık sokma ve birbirlerine zarar verme) Müslümanlarla ilişkilidir ve bu durum gerçekleşmiştir. Hasan-ı Basrî ayrıca yere batmanın alttan, gökten taş yağmasının ise üstten azaba işaret ettiğini ve bu cezaya uğrayacak olanların ehli kitabın müşrikleri olduğunu belirtir. Bu konuda İbn Abbas'ın üstten azabın yöneticiler tarafından; alttan azabın avam tarafından azaba uğramak anlamına geldiği görüşünü benimsediğine işaret eder. Bununla birlikte bu ayetin müşrikler hakkında olduğuna, ayette belirtilen tüm şeylerin bu müşrik topluluklar hakkında

¹⁰² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/301-308.

¹⁰³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 9/308.

¹⁰⁴ Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, 2/143-144; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/283, 285.

¹⁰⁵ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 3/153; Kurtubî, *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 8/414-415.

¹⁰⁶ İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 3/382-384; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 13/24; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, 1/496.

gerçekleştiğine yer verenlerin de olduğunu belirtir. Onlara göre üstten azap Lût kavminde olduğu gibi Allah'ın gökten taş yağdırması, alttan azap Kârun ve destekçilerine yaptığı gibi onları yere batırmasıdır.¹⁰⁷

Mâtürîdî ayette kimlerin kastedildiği ile ilgili söz konusu nakillere yer vermesine rağmen kendisi bu görüşler arasında bir tercihte bulunmamıştır. Ancak ilk sırada Esamm'dan nakilde bulunması bu görüşü incelemiş olduğu intibanı uyandırmaktadır. Hatta zikredilen görüşleri naklettikten sonra "üstten azap gönderme"nin "gökten azap yağdırma" anlamına gelebileceğini dair söyledikleri de onun bu ayeti müşriklerle ilişkilendirdiğini, yani ayeti nüzul ortamı bağlamında anladığını göstermektedir. Mâtürîdî'nin, müşriklerin göğü Allah'ın yükselttiğini kabul etmesinden hareketle, göğü yükseltmeye gücü yetenin oradan bazı şeyler göndermeye de güç yetirebileceği çıkarımında bulunması, bununla birlikte ayetin yorumuna Müslümanları dâhil etmemesi bu kanaatimizi teyit eder niteliktedir.¹⁰⁸ Dolayısıyla bu durum Mâtürîdî'nin söz konusu ayeti sonraki asırlarda yaşanan afetlerle ilişkilendirmeden izah ettiğini, bu ayetin bugün yaşanan felaketlerin insanların işledikleri günahlar akabinde ceza olarak gerçekleştiğine dair bir delil olduğunu düşünmediğini göstermektedir. Gerek Taber'in gerekse Mâtürîdî'nin bağlamı gözeterek yaptıkları bu yorum kanaatimizce de daha isabetli gözükmemektedir. Ancak zikredilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere bazı müfessirlerin bu ayetten hareketle sonraki asırlarda meydana gelen felaketlerin işlenen günahlar nedeniyle ceza olarak meydana gelmiş olabileceğini düşündükleri söylenebilir.

2.7. İnkâr Edenlerin Vadedilen Gün Gelene Kadar Felaketslere Uğrıtılacak Olması

Ra'd suresinin 13/31. ayetinde Allah Teâlâ mealen "... Allah'ın vaadi gelinceye kadar inkâr edenler yaptıklarından dolayı ya hep felaketle yüz yüze olacaklar veya yurtlarının yakınına inecektir. Allah, vaadinden asla dönmez." buyurmaktadır.¹⁰⁹ Ayetin zahirinden ilk planda inkârcıların "Allah'ın vaadi" yani "kıyamet günü" gelene kadar çeşitli

¹⁰⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/92-94.

¹⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 5/94.

¹⁰⁹ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيْبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ. Kâria kelimesinin anlamı ve Kur'an'daki kullanımları hakkında bk. 24. ve 28. dipnotlar.

felaketlerle cezalandırılacağı anlaşılmaktadır. Acaba ayette belirtilen “Allah’ın vaadinin gelmesi, inkârcıların uğrayacakları felaketler, felaketlerin yurtlarının yanına ulaşması” ifadeleri ile ne kastedilmektedir? Bu ifadelerden hareketle bugün yaşanan afetlerin tamamının veya en azından bir kısmının inkârcıların işledikleri günahlar nedeniyle meydana geldiği söylenebilir mi? Bununla birlikte ayetin şumulüne günahkâr Müslümanlar da dâhil edilebilir mi?

Zeyd b. Ali ayette yer alan “الفَارِغَةُ” kelimesini “yok edici felaket, askeri güç” olarak izah eder.¹¹⁰ Mukâtil’e göre ayetin “*inkâr edenler yaptıklarından dolayı hep felaketle yüz yüze olacaklar*” kısmı, Hz. Peygamber’in askerî birliklerinin devamlı olarak Mekke çevresine baskınlar yapmasını, onları ve hayvanlarını ele geçirmelerini anlatmaktadır. Ayetin devamında yer alan “*veya yurtlarının yakınına inecektir*” ifadesi Hz. Peygamber’in (ve askerî gücünün) Hudeybiye günü onların yanına kadar gelmesine, “*Allah, vaadinden asla dönmez.*” ifadesi de Allah’ın Hz. Peygamber’e Mekke’nin fethini nasip edecek olmasına işaret etmektedir.¹¹¹ Taberî’de yer alan rivayetlerin de genel olarak Mukâtil’in yaptığı yorumlar doğrultusunda olduğu, bununla birlikte kendisinin bu felakete kılığı da eklediği görülmektedir.¹¹² Bununla birlikte Taberî tefsirinde yer alan ve konumuz açısından önem arz eden, tek rivayet Hasan-ı Basrî’den gelmektedir. Ona göre “*Allah’ın vaadi gelinceye kadar*” ifadesi “kıyamet gününe kadar” anlamına gelmektedir.¹¹³ Hasan-ı Basrî’nin ayete verdiği bu anlamdan hareketle kıyamete kadar inkârcıların peşini felaketlerin bırakmayacağı anlaşılacak olsa da bu felaketin Müslümanlar eliyle mi, yoksa doğal afetler yoluyla mı gerçekleşeceği anlaşılamamaktadır. Mâtürîdî öncesi yazılan tefsirlerde ayet genel olarak bu şekilde anlaşıldığı gibi Mâtürîdî sonrası yazılan birçok tefsirde de ayetin nüzul dönemi çerçevesinde anlaşıldığı görülmektedir.¹¹⁴

¹¹⁰ Zeyd b. Ali, *Tefsîru garîbi'l-Kur’âni'l-mecîd*, 123.

¹¹¹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 2/380.

¹¹² Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 13/539-543.

¹¹³ Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 13/544.

¹¹⁴ Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, 3/353-354; İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 5/206; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 19/55-56; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 13/145-147; Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsîri*, 4/478.

Ayette yer alan “*inkâr edenler*” ifadesine “Hz. Peygamber ile savaşanlar” anlamını verenlerin olduğunu söyleyen Mâtürîdî, inkârcıların başına geleceği vadedilen “*القَارِعَة*” kelimesinin de sözlükte “kalpleri titreten ve parçalayan şey” anlamına geldiğini belirtir. Ayette ise bu kelimeyle “inkârcıların azaba uğramalarının, öldürülmelerinin, çocuklarının esir edilmesinin, mallarının Müslümanlar tarafından ganimet olarak alınmasının veya uğrayacakları benzeri hezimetlerin” kastedildiğini ifade edenlerin olduğunu söyler. Kendi ise bu ifadeyle “müşriklerin uğradığı kıtlığın, karşılaştıkları zorlukların, Müslümanlarla yaptıkları savaşların” kastedilmiş olabileceğini belirtir. Bununla birlikte mealen “*felaket yurtlarının yakınına inecektir*” anlamını takdir ettiğimiz “*أَوْ تَحُلُّ قَرْيَةً مِنْ دَارِهِمْ*” ifadesine de Mukâtil gibi “*askeri birlikler onların yurtlarının yanın gelecek*” anlamını vermeyi tercih etmektedir. Mâtürîdî “*Allah'ın vaadi gelinceye kadar...*” ifadesinde yer alan “*Allah'ın vaadi*” terkihiyle de iki hususun kastedilmiş olabileceğine işaret ederek Taberî'nin nakletmiş olduğu görüşleri sıralar. Ona göre “Müslümanların inkârcıların mallarına, topraklarına hâkim olması, inkârcılara galip gelmesi” bu ifadenin anlamının birinci ihtimali, “Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethedilmesi” de ifadenin anlamının ikinci ihtimalidir. Bununla birlikte söz konusu ifadenin Hasan-ı Basri'nin dediği gibi “yeniden dirilmeye kadar” anlamına gelebileceğini belirtir. Bu durum Mâtürîdî'nin inkâr edenlerin ahiret gününe kadar bir şekilde felaketlere uğrayacaklarını düşünmüş olabileceğini akıllara getirmektedir. Böyle anlamış olsa dahi söz konusu felaketleri onun anladığı gibi yani inkârcıların azaba uğramaları, öldürülmeleri, çocuklarının esir edilmesi, mallarının Müslümanlar tarafından ganimet olarak alınması şeklinde anlamak gerekir. Ayetin son kısmında yer alan “*Allah, vaadinden asla dönmez.*” cümlesinin de “Allah, resulüne verdiği fetih, yardım ve diğer vaatlerinden asla dönmez” şeklinde anlaşılabilceğini belirtir.¹¹⁵ Mâtürîdî'nin zikrettiği bilgiler onun birçok tefsirde olduğu gibi söz konusu ayeti daha çok Hz. Peygamber dönemiyle ilişkilendirerek Müslümanların müşrikleri hezimete uğratması, onlara zarar vermesi şeklinde anladığını göstermektedir. Dolayısıyla onun bu ayetten hareketle sonraki zamanlarda yaşanan afetlerin inkârcıların veya

---

¹¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 7/434-435.

inanın günahkârların yaptıkları nedeniyle meydana geldiğine dair bir çıkarımda bulunduğunu söylemek ise mümkün gözükmemektedir.

Sonuç

Hız. Peygamber'den önce yaşayan ümmetlerin inkâra, zulme, azgınlığa, günahkârlığa devam etmeleri neticesinde deprem, sel, fırtına gibi afetlere veya çeşitli musibetlere uğratılarak cezalandırıldıkları hususunda genel bir uzlaşma olsa da Hız. Peygamber sonrası meydana gelen afetlerin, musibetlerin günah nedeniyle meydana gelip gelmediği, bu felaketlerin ceza olarak değerlendirilip değerlendirmeyeceği hususunda farklı düşüncelerin olduğu görülmektedir. Kur'an'da yer alan bazı ayetlerin zahirinden, yaşanan afetlerin insanların işledikleri günahlara karşılık onları cezalandırma amacıyla meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ancak ayetlerin literal çevirileri neticesinde elde edilen anlamları her zaman ayette kastedilen anlam olarak kabul etmek de mümkün değildir. Birçok prensibin yanı sıra özellikle ayetlerin nüzul dönemine ve siyak-sibak bütünlüğüne dikkat edilmesi kanaatimizce bu anlamın tespit edilmesinde büyük önem arz etmektedir. Söz konusu kriterlerin ihmal edilmesi ise kimi zaman ayetin ilk plandaki muhatabının yanlış tespit edilmesine, dolayısıyla ayetteki mesajın yanlış kişilere yönlendirilmesine sebep olmaktadır.

Araştırmada inceleme konusu yaptığımız ve zahirlerinden yaşanan afetlerin işlenen günahlara ceza olabileceğini ima ettiğini düşündüğümüz ayetlerin kimi zaman bazı müfessirlerce zahirine uygun şekilde anlaşıldığı ve yorumlandığına şahit olunmuştur. Dolayısıyla söz konusu müfessirler incelemiş olduğumuz ayetlerden hareketle nüzul dönemi sonrası yaşanan afetlerin günahkârların işledikleri günahlar nedeniyle meydana gelmiş olabileceği sonucunu çıkarmışlardır. Ancak aynı ayetlerden hareket eden bazı müfessirlerin ise söz konusu ayetten böyle bir sonuç çıkarmadıkları, ilgili ayetin Hız. Peygamber'in muhatapları olan müşriklere veya münafıklara yönelik tehdit içerdiğini söylemekle yetindikleri, bu sonuca ulaşırken de daha çok ayetin iç bağlamını ve nüzul dönemi göz önünde bulundurdıkları görülmektedir.

Ele aldığımız ayetlerin tamamına yakınında Mâtürîdî'nin söz konusu ayetleri anlamaya çalışırken nüzul ortamına, ayetin ilk muhatabına, siyak-sibakına çok önem vermeye çalıştığı, ayeti bu çerçevede anlamaya ve yorumlamaya çalıştığı görülmektedir. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin inceleme konumuz olan ayetlerin çoğunda zahiri anlamla yetinmediği, ayetleri ilk muhatap çevresinde anladığı, diğer bir ifadeyle ayeti umama teşmil etmeden, ayetten her zaman ve zeminde geçerli sonuçlar çıkarmadan yorumladığı görülmektedir. Bununla birlikte incelediğimiz ayetler arasında yer alan *"Başınıza gelen her musibet kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir."* ayetini ise diğer birçok müfessir gibi genele teşmil ederek, bağlamdan ve nüzul ortamından koparak yorumlamıştır. Kanaatimizce müfessirleri böyle bir yorum yapmaya sevk eden temel âmil Hz. Peygamber'e isnat edilen nakillerdir. Ancak müfessirlerin ayeti yorumlamasında temel belirleyici olarak kullandıkları rivayetin sahih olmadığı görülmektedir. Bu nedenle kanaatimizce ayetin anlaşılmasında söz konusu rivayetin değil bağlamın ve nüzul ortamının göz önünde bulundurulması, ayette verilmek istenen mesajın, diğer bir ifadeyle murad-ı ilahinin doğru bir şekilde tespit edilmesinde daha isabetli olacaktır.

Netice itibariyle Mâtürîdî'nin söz konusu ayetler çerçevesinde yaptığı yorumlar onun, işledikleri günahlar nedeniyle inanan inanmayan tüm insanların ceza amacıyla çeşitli felaketselere, musibetlere uğrayabilecekleri; ancak bu sıkıntıların hepsinin de günahkârlar nedeniyle meydana gelmediği kanısında olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla onun zikredilen ayetlerden hareketle bu gibi sıkıntılara maruz kalan insanların hepsinin günahkâr olmadığı ve bu sıkıntıların hepsinin ceza amacıyla gerçekleşmediği sonucuna vardığı anlaşılmaktadır.

Kaynakça | References

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh. *Rûhu'l-meânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*. thk. Ali Abdülbârî Atıyye. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Arslan, Hulusi. "Doğal Felaket ve İstıraplar Konusunda Kelamcıların Görüşleri - Tahlil, Tenkid ve Öneriler-". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 2/2 (2002), 19-34.
- Arsantaş, Nuh. *İslâm Dünyasında Depremler ve Algılanma Biçimleri*. İstanbul: Gaye Kitabevi, 2003.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdillâh. *el-Vücûh ve'n-nezâir*. thk. Muhammed Osman. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Dînîyye, 2007.
- Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989.
- Aydar, Hidayet. "Bazı Kur'an Ayetlerinin Işığı Altında Kocaeli Depremine Bakış". *Kur'an Mesajı: İlmi Araştırmalar Dergisi* 2/19, 20, 21 (1999), 110-148.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru't-Taybe, 1989.
- Beyzâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Subhi Hasan el-Hallâk - Mahmûd Ahmed el-Atraş. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Büyük, Enes. "Mâtürîdî'nin Tefsir-Te'vîl Ayrımı ve Bununun Te'vîlât'taki Pratik Değeri Üzerine Bir İnceleme". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (2019), 213-232.
- Can, Seyithan. "Allah'ın Adaleti ve Sünneti Bağlamında Günümüz Toplumsal Helakının İmkânı". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 13/1 (2022), 9-32.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh*. thk. Ahmed Abdulğafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Çalışkan, İsmail. "Tefsirde Mâtürîdî'yi Keşfetmek: İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın Tefsir İlmindeki Yeri". *Milel ve Nihal* 7/2 (2010), 67-93.
- Çimen, Abdullah Emin. "Helâk, Devam Eden Bir Süreç Midir?" *Usûl: İslâm Araştırmaları* 4 (2005), 39-71.
- Çimen, Abdullah Emin. *Niçin Helak Oldular*. İzmir: Yeni Akademi Yay., 2008.
- Doğan, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Vadi Yay., 2001.
- Duman, M. Zeki. *Sosyolojik Açından Deprem ve Din*. İstanbul: Rağbet Yay., 2016.
- Düzgün, Şaban Ali. "Semerkant İlim Havzası ve Mâtürîdî". *Mâtürîdî'nin Düşünce Dünyası*. ed. Şaban Ali Düzgün. Ankara: Kuban Matbaacılık Yay., 2018.

- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-ʿakli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdülkâdir Ahmed Atâ. Riyad: Mektebetu'r-Riyâdi'l-Hadîse, ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdîssi'z-za'îfe ve'l-mevzû'a ve eseruhe's-seyyi'i fi'l-ümme*. 14 Cilt. el-Memleketü'l-'Arabiyyetü's-Su'ûdiyye: Dâru'l-Meârif, 1992.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1401/1981.
- Ferrâ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Gengil, Veysel. "Mâtürîdî Niçin Yok Sayılmış Olmalı?" *Mâtürîdî Düşünce ve Mâtürîdîlik Literatürü*. 42-59. İstanbul: Önsöz Yay., 2018.
- Gengil, Veysel. *Tefsir-Te'vîl Ayrımı Bağlamında Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı Meselesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Güler, İlhami. *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2002.
- Gündüz, Ahmet. "Kur'an Perspektifinden Âfetler". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 53 (2021), 3103-3123.
- Güneş, Abdulbaki. "Kur'ân'da Sünnetullah ve Toplumların Çöküş Nedenleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/1 (2005), 61-93.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdırrahmân el-Ferâhîdî. *Kitâbü'l-ʿayn*. thk. Abdulhamîd Hindavî. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.
- İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhîr b. Muhammed et-Tûnisî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisıyye, 1984.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-ʿazîz*. thk. Er-Rahâle el-Fâruk vd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hayr, 1428/2007.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyîsi'l-luga*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Dimaşk: Dâru'l-Fıkr, 1979.
- İbn İshak, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sîretü İbn İshak*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1978.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-ʿazîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mektebetü'l-Evlâdî's-Şeyh li't-Turâs, 1421-2000.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-ʿArab*. thk. Abdullah Aliyyu'l-Kebîr vd. 55 Cilt. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl ed-Darîr el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamîd Hindavî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000.

- İbrâhîm Mustafâ vd. *el-Mu'cemü'l-vasît*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yay., 1989.
- Karaman vd., Hayreddin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Âfetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kâsımî, Muhammed Cemaleddîn b. Muhammed. *Mehâsinü't-Te'vîl*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- Kayacan, Murat. "Sosyoloji ve Kur'an'ın Ortak İlgi Alanı: Toplumsal Değişim ve Çöküş Yasaları". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür, ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 9/3 (2012), 75-99.
- Kırca, Celal. "Mâtürîdî'nin Tefsir, Te'vil Anlayışı ve Metodu". *Ebü Mansur Semerkandî Matürîdî*. ed. Köker Ahmet Hulusi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'li-ahkâmî'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinmeyen Yönleriyle Türk Din Bilgini: İmâm Mâtürîdî". *Dinî Araştırmalar* 5/15 (2003), 5-28.
- Kutluer, İlhan. "Fesad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/fesad>
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. ed. Bekir Topaloğlu. thk. Farklı Muhakkikler. 17 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2005.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fi 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve ahkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih*. thk. eş-Şahid el- Bûşeyhî. 13 Cilt. Şârika: Mecmûati bühûsi'l-kitâbi ve's-sünne, 2008.
- Mukâtil b. Süleymân, Ebû'l-Hasen el-Ezdî. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 1423-2002.
- Mustafavî, Hasen. *et-Tahkîk fi Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdilbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Narol, Süleyman. "İnsan Kelimesinin Kur'an'daki Genel ve Özel Kullanımları Bağlamında Meallere Eleştirel Bir Yaklaşım". *Bilimname* 35 (2018), 477-504. <https://doi.org/10.28949/bilimname.404268>
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.

- Okumuş, Ejder. "Tabii Afetler, Din ve Toplum: Marmara Depremi Örneği". *İslâmî Araştırmalar* 15/3 (2002), 339-373.
- Önal, Recep. "Sünnî Teolojinin Belâ ve Musibet Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım". *Bilimname: Düşünce Platformu* 49 (Ocak 2023), 481-505.
- Özen, Şükrü. "Yeterince Tanınmayan Bir İmam: Mâtürîdî". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi [Bilimsel Birikim]* 5/3 (2005), 411-423.
- Özsoy, Ömer. *Sünnetullah (Bir Kur'an İfadesinin Kavramlaşması)*. Ankara: Fecr Yay., 1999.
- Parlatır, İsmail vd. *Tükçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: TDK Yay., 1998.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Seyyid Kılânî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, ts.
- Semîn el-Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf. *Umdetü'l-huffâz fi tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Sülün, Murat. "İmam Mâtürîdî ve Te'vîlâtü'l-Kur'an Adlı Eseri-Genel Bir Bakış". *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 5-6 (2008), 59-74.
- Şevkânî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Alî. *Fethu'l-Kadir*. 6 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.
- Şimşek, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yay., 2012.
- Taberî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 25 Cilt. Kahire: Dâru Hecr, 1422/2001.
- Tan, Zeki. "Geçmiş Kavimlerde Helak-Ahlâk İlişkisi". *Temel İslam Kaynaklarında: Ahlâk ve İnşâ -I-*. ed. Adem Yerinde vd. 77-95. İstanbul: Kitap Dünyası, 2022.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebü Zekeriyâ. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Yüksel, Emrullah. "İlâhî Fiillerde Hikmet". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1988), 43-76.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdussettâr Ahmed Ferrâc. 40 Cilt. Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1965.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvad. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü'l-'Ubeykân, 1418/1998.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zeyd b. Ali, Ebü'l-Hüseyin. *Tefsîru garîbi'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Muhammed Yusûfu'd-dîn. 1 Cilt. Haydarâbâd: K S Lalta Printing Press, 2001.

E-ISSN 2645-9132

Musibetlere Bir Yaklaşım Biçimi Olarak İstircâ Âyetine (Bakara Sûresi 156) Getirilen Bazı İşârî Yorumlar

Faruk GÖRGÜLÜ | ORCID: 0000-0002-1826-2426 | farukgorgulu@duzce.edu.tr

Düzce Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,

Tefsir Anabilim Dalı, Düzce, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04175wc52>

Öz

Bu makalenin konusu musibetlere bir yaklaşım tarzı olarak Bakara sûresi 156. âyete getirilen işârî yorumları tespit edip değerlendirmektir. Çalışmamızın amacı, söz konusu âyetten hareketle deprem, sel, yangın gibi doğal afetler ve musibetler karşısında sergilenmesi gereken tavrı belirlemede tasavvufi yorumların ne ölçüde katkı sunabileceğini belirlemektir. İstircâ âyetini ve musibetlere yaklaşımı özel olarak işârî tefsirler merkezinde ele alınması makalenin özgünlüğünü ve önemini ortaya koymaktadır. İnsan yaratılışı gereği hüznü ve sevinci, acıyı ve tatlıyı birlikte yaşayan bir varlıktır. Dolayısıyla kazanmak kadar kaybetmek, mutlu olmak kadar sıkıntı çekmek, sağlıklı olmak kadar hastalanmak gibi hususlar hayatla hep iç içedir. Kur'ân-ı Kerîm birçok âyetinde dünya hayatının bir imtihan alanı olduğunu vurgular. Bu bağlamda kişinin bazen korku ve açlık, bazen de mal ve can kayıpları gibi hayatı menfi şekilde etkileyen çeşitli musibetlerle sınanacağı bildirilir. Kur'ân, musibetler karşısında alınacak tedbirlerin yanında sabrederek Allah'a teslimiyet göstermenin önemini vurgular. İslâmî literatürde 'istircâ' olarak kavramlaşan bu teslimiyet hâli, araştırmaya konu olan âyette "Şüphesiz biz Allah'a aidiz ve muhakkak ki O'na döneceğiz." ifadesiyle formüle edilen cümleleri söylemeyi ve buna uygun davranışlar ortaya koymayı içerir. Bakara sûresi 156. âyete getirilen işârî yorumları tespit edip değerlendirdiğimiz bu çalışmada dökümantasyon inceleme ve elde edilen verilerin analizi yöntemi kullanılmış, ilgili âyet kronolojik bir sistem içinde başta işârî tefsirler olmak üzere bazı temel tefsir kaynaklarında araştırılmıştır. Çalışmanın çerçevesini bu âyet oluşturmakla birlikte yeri geldikçe bir önceki (Bakara 155) ve

bir sonraki (Bakara 157) âyetlere de temas edilmiştir. Çalışmada önce musibet kavramına ve çerçevesine değinilmiş, Kur'ân'da konuyla ilgili âyetlere kısaca işaret edilmiştir. Ardından kavramsal olarak istircâ kelimesinin tahlili yapılarak hadislerdeki yansımaları verilmiştir. Son olarak başta tasavvufî tefsirler olmak üzere diğer bazı tefsir kaynaklarında Bakara sûresi 156. âyete yapılan işârî yorumlar ele alınıp incelenmiş, böylece genel hatlarıyla belâ, âfet ve musibetler karşısında takınılan bazı tutum ve davranışlar değerlendirilmiştir. Âyete ilişkin işârî yorumlarla ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır: Allah mutlak mânada iyiliğin kaynağıdır. Dolayısıyla başa gelen her türlü belâ ve musibet iyilik hatta şükür vesilesi olarak görülmelidir. Bunlar O'nun varlığının, celâl ve cemâl sıfatlarının bir yansımasıdır. Aynı zamanda belâ ve musibetler kişideki sırları ve cevherleri açığa çıkartacak bir ölçüttür. Bu nedenle başa gelen her musibet teslimiyet ve rıza ile karşılanmalı, içtenlikle Allah'a istircâ edilmelidir.

Anahtar Kelimeler

Kur'ân, Tefsir, Bakara Sûresi, İşârî Yorum, Musibet, İstircâ.

Atıf Bilgisi

Görgülü, Faruk. "Musibetlere Bir Yaklaşım Biçimi Olarak İstircâ Âyetine (Bakara Sûresi 156) Getirilen Bazı İşârî Yorumlar". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 79-116.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1358072>

Geliş Tarihi	10.09.2023
Kabul Tarihi	24.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Some Ishârî Interpretations of the Verse of Istirjâ (Surah Al-Baqarah 156) As a Way of Approaching to the Calamities

Faruk GÖRGÜLÜ | ORCID: 0000-0002-1826-2426 | farukgorgulu@duzce.edu.tr

Duzce University, Faculty of Divinity,
Department of Tafsir, Duzce, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/04175wc52>

Abstract

This article aims to identify and evaluate the commentaries on verse 156 Sûrah of al-Baqarah as a way of approaching calamities. The aim of our study is to determine the extent to which Sufi interpretations can contribute to the attitude to be displayed in the face of natural disasters and calamities such as earthquakes, floods, and fires. The fact that it deals with the verse of istirjâ and the approach to calamities, specifically in the centre of, ishârî exegesis reveals the originality and importance of the article. By nature, man is a being who experiences sadness and joy, pain and sweetness together. Therefore, issues such as losing as well as winning, suffering as well as happiness, getting sick as well as being healthy are always intertwined with life. The Holy Qur'an emphasises in many verses that worldly life is a testing ground. In this context, it is stated that the person will be tested by various calamities that affect life in a negative way, such as fear and hunger and sometimes loss of property and life. The attitudes and behaviours he exhibits in the face of the events that develop in the course of life are what will determine the level and maturity of a person in terms of faith, deeds and morals and reveal his inner world. The Qur'an emphasises the importance of patience and submission to Allah in addition to the measures to be taken in the face of calamities. This state of submission, which is conceptualised as 'istirjâ' in the Islamic literature, involves saying the sentences formulated in the verse that is the subject of this study as "Surely we belong to Allah and to Him we shall surely return" and displaying appropriate behaviours. In this study, in which we have identified and evaluated the commentaries on the 156th verse of al-Baqarah surah, the method of documentary examination and analysis of the data obtained has been used, and the relevant verse has been researched in some basic tafsir sources, especially the commentaries, in a

chronological system. Although this verse constitutes the framework of the study, the preceding (al-Baqarah 155) and following (al-Baqarah 157) verses are also addressed when necessary. Firstly, the concept of calamity and its framework were mentioned and the related verses in the Qur'an were briefly pointed out. Then, the word *istirjâ* was analysed conceptually and its reflections in hadiths were given. Finally, the literal interpretations of verse 156 of al-Baqarah in some other tafsir sources, especially Sufi tafsirs, have been discussed and analysed. Thus some attitudes and behaviours in the face of calamities, disasters and calamities have been evaluated in general terms. The following conclusions have been reached regarding the interpretations of the verse: Allah is the source of goodness in the absolute sense. Therefore, all kinds of calamities should be seen as a means of goodness and even gratitude. They are a reflection of his existence and his attributes of *Jalâl* and *Jamâl*. At the same time, calamities are a criterion that will reveal the secrets and jewels in the person. For this reason, every calamity should be met with submission and consent, and one should sincerely seek Allah's help.

Keywords

Qur'an, Tafsir, Sûrah al-Baqarah, Ishârî Interpretations, Calamity, *Istirjâ*.

Citation

Görgülü, Faruk. "Some Ishârî Interpretations of the Verse of *Istirjâ* (Surah Al-Baqarah 156) As a Way of Approaching to the Calamities". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 79-116.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1358072>

Date of Submission	10.09.2023
Date of Acceptance	24.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

İnsanoğlu yaratılışından beri gerek bireysel gerek toplumsal olarak çeşitli şekillerde tezahür eden sıkıntı ve zorluklarla karşılaşmıştır. Bunlar hayatın seyri içinde ortaya çıkan doğal durumlardır. Sevinç ve mutluluklar kadar keder ve üzüntüler, sağlıklı bir yaşam kadar hastalıklar, belâ ve musibetler de insanın karşılaşabileceği farklı durumlardır. Hatta bu gibi değişiklikler Kur’ân’da imtihan kavramıyla anılır. Örneğin “*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur.*”¹ âyetiyle de bu gerçeği ilan eder. Bu bağlamda musibetlere maruz kalmanın da imtihan edilmenin bir sonucu olduğunu söyleyen Kur’ân, gerek peygamberlerin gerekse inanan inanmayan her insanın farklı şekillerde imtihana tabi tutulacaklarını belirtir.²

Kur’ân’ın deyimiyile bu sınav bazen ‘*biraz korku ve açlıkla*’ olabileceği gibi, bazen de ‘*mal, can ve ürünlerden eksiltme*’ ile de ortaya çıkar.³ Bunun yanında iyi ve kötü durumlarla,⁴ evlatla,⁵ cihad ve zorluklara göğüs germe ile,⁶ maddî ve manevî nimetlerle,⁷ sıkıntılar ve musibetlerle,⁸ hayır ve şer ile,⁹ iyi amel işleyip işlememe¹⁰ gibi hususlarla müminlerin deneneceği bildirilir. Konuyla ilgili Kur’ân’da yer alan bu âyetler, âdetâ insan hayatının tüm aşamalarının imtihanlarla dolu olduğunu gösterir. Kişi için yaşamı değerli ve anlamlı kılan şey, karşılaşacağı güçlük ve zorluklarla mücadelede takınacağı tavır ve yaklaşımdır. Zira müminin sabır ve metaneti, ihlas ve samimiyeti, tevekkül ve teslimiyeti, dua ve niyaz ile Allah’a sığınıp sığınmayacağı kısaca imandaki derecesi bu sayede açığa çıkar.

¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Meâlî* (Ankara: DİB Yayınları, 2020), el-Mülk 67/1-2.

² Âl-i İmrân 3/146; el-En’âm 6/42; el-A’râf 7/94; el-Ankebût 29/2; el-Ahzâb 33/11.

³ el-Bakara 2/155. Ayrıca bk. Âl-i İmrân 3/186.

⁴ el-A’râf 7/168.

⁵ es-Sâffât 37/106.

⁶ Muhammed 47/31.

⁷ Âl-i İmrân 3/186; el-Mâide 5/48; el-En’âm 6/165; el-Fecr 89/15, 16.

⁸ el-Bakara, 2/49; Âl-i İmrân, 3/152; el-Ahzâb 32/11; el-Enfâl 8/17, 64.

⁹ el-Enbiyâ, 21/35.

¹⁰ Hûd, 11/117; el-Kehf 18/7; el-Mülk 68/2.

Hız. Peygamber de insanların musibetlerle karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu, kişinin yeryüzü serüveninde zorluklarla ve nimetlerle sınanacağını farklı vesilelerle dile getirmiştir.¹¹ Bu çerçevede müminin her hâlinin kendisi için hayırlı olduğunu belirten Allah Resûlü, bu durumun sadece müminlere has olduğunu bildirmiştir. “Mümin başına sevinecek bir hâl geldiğinde şükreder; bu onun için hayır olur. Başına bir sıkıntı geldiğinde ise sabreder; bu da onun için hayır olur.”¹² hadisi, bu manada bir muhtevaya sahiptir.

Kur’ân birçok âyetinde zorluklarla mücadelede insanoğluna bir yol haritası çizer ve bu süreçte takınılması gereken tavrın ipuçlarını bildirir. Bu çerçevede Kur’ân bazen doğrudan verdiği mesajlarla konuya dair ilkelere ve çözüm önerilerine işaret ederken bazen de peygamberlerin hayat hikayelerinden aktardığı örnek tablolarla insanın önüne çıkış yolları sunar. Kur’ân, peygamberlerin risâlet görevlerini yerine getirirken büyük belâ ve musibetlere, şiddet ve baskılara maruz kaldıklarını, zorlu süreçler içinde çileli bir hayat sürdüklerini haber verir.¹³ Buna karşı onların iman, sabır, cesaret, samimiyet, tevekkül ve teslimiyetle bu sıkıntılarını nasıl aştıklarını bildirilir. Hız. Peygamber’in “İnsanlar içinde en ağır belâ ve musibetlere maruz kalan kimseler peygamberlerdir...”¹⁴ şeklindeki hadisi bu hakikatin ifadesidir. “Hiçbir peygamber benim çektiğim kadar eziyet çekmemiştir.”¹⁵ demek suretiyle de bizzat yaşadığı zorluklara işaret etmiştir. Zira Hız. Peygamber, belâ ve musibetin neredeyse her türüyle karşılaşmış, olayları hakikat penceresinden değerlendirerek bu zorlukların üstesinden nasıl gelinebileceğini örneklemiştir.

İnsan bazen kendi hataları ve eylemleri sebebiyle belâ ve musibetlere maruz kalabileceği gibi bazen de başkalarının sebep olduğu acı ve elemeler yaşayabilir.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahih* (Bulak: el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1311), “Rikâk”, 4 (No. 6417); Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd b. Mâce, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabî, ts.), “Zühd”, 27 (No. 4231).

¹² Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, ts.), “Zühd”, 64 (No. 2999).

¹³ el-En’âm 6/34.

¹⁴ İbn Mâce, “Fiten”, 23 (No. 4023); Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Zühd”, 56 (No. 2398).

¹⁵ Tirmizî, “Kıyâmet”, 34 (No. 2472).

Bunun yanında aldığı tedbirlere rağmen iradesi dışında bazı doğal âfet ve musibetlerle de yüzleşebilir. Kur'ân-ı Kerîm, belâ ve musibetler karşısında müminlerin tutumlarıyla inkarcıların tavırlarının birbirinden farklı ve bütünüyle birbirine zıt olduğunu belirtir. İnsanın Allah'a imanı ve ahlâkî olgunluğu bakımından hangi seviyede olduğunu gösteren ve iç dünyasını gerçek anlamda ortaya çıkaran şey, yaşadığı olumsuzluklara yönelik takınacağı tavır ve davranışlardır.¹⁶ O hâlde bunlara karşı bir müminin tavrı nasıl olmalıdır? Kur'ân'da bu soruya cevap mahiyetinde âyetler olduğu gibi peygamberlerin örnek yaşantıları üzerinden müminlere yol gösteren çok sayıda mesaj da bulunmaktadır.

Kur'ân'da belâ ve musibet karşısında hedeflenen olgunluğun göstergesi teslimiyet olarak önerilmiştir. İslam düşüncesinde bu teslimiyet hâli *istircâ* kavramıyla nitelendirilir. Bu tabir yaşanan âfet, musibet ve belâlar karşısında Bakara Sûresi 156. âyette ve hadis kaynaklarında geçen “*Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.*” anlamındaki “*Innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn*” ifadelerini söylemeyi ve buna uygun davranışlar sergilemeyi ifade etmektedir. *İstircâ* âyeti olarak adlandırılan bu âyetin öncesindeki âyette müminlerin korku ve açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınanacakları dile getirildikten sonra sabreden kimselerin Allah’a sığınmak suretiyle (*istircâ*) nasıl bir teslimiyet ve tevekkül hâli ortaya koydukları anlatılmaktadır.

Söz konusu âyetler genellikle imtihan, musibet, belâ ve afet gibi konuların ele alındığı araştırmalarda referans olarak alınmış, bir çalışmada da imtihan olarak nitelendirilen Koronavirüs (COVID-19) karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiği müstakil olarak ilgili âyetler çerçevesinde değerlendirilmiştir.¹⁷ Ancak musibetlere karşı bir tutum olarak *istircâ* âyetinin (Bakara 156) işârî yorumlara nasıl yansımış olduğu, sūfî bakış açısıyla bu âyetin nasıl tefsir ve tahlil edildiğine ilişkin bir araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmada başta temel tasavvufî tefsirler olmak

¹⁶ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 11/94, 95.

¹⁷ Bk. Sümeyye Saygın, “Bakara Sûresi 155-157. Âyetler Bağlamında İmtihanlar Karşısında Müminin Tutumu”, *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik* (Konya: Türkiye İmam-Hatipliler Vakfı Yayınları, 2021), 2/434-454.

üzere bazı tefsir kaynaklarında bu âyete yüklenen işârî yorumlar ele alınacak, bu çerçevede istircânın mahiyeti tahlil edilecektir. Böylece dünya hayatında çeşitli musibetlerle yüzleşen insanların, bunların karşısında nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiği hususu işârî yorum açısından anılan âyet ışığında ortaya konulacaktır.

1. Musibet Kavramı ve Çerçevesi

Musibet kelimesi sözlükte, “yağmur yüklü bulut ve şiddetle yağan, ansızın gelen yağmur” anlamındaki “savb” kökünden türeyen ve “isabet etmek, başa gelmek, ulaşmak” gibi anlamlara gelen “esâbe” fiilinden isim olup “insanın genellikle kendi iradesi dışında ve beklemediği şekilde karşılaştığı durum, dert, sıkıntı, felaket, ağır kayıp, belâ” anlamlarına gelmektedir.¹⁸ Daha ziyade hastalık, kıtlık, yangın, deprem gibi âfetler, bir yakının ölümü, sevdiği birinin yitirilmesi gibi ağır sıkıntı veren durumlar için kullanılmaktadır.¹⁹ Dinî literatürde musibet; aniden gelen belâ, sıkıntı, hastalık, zarar, kıtlık, yangın, ölüm ve deprem gibi üzüntü veren durumlar manasına gelmektedir.²⁰ Seyyid Şerîf el-Cürçânî de (öl. 816/1413) musibeti kişinin tabiatına uymayan hâl şeklinde tanımlamıştır.²¹ Bunun yanında kelimenin s-v-b kökünden hareketle ‘kişinin güzel ve doğru bulduğu bir şeyi kastedip yapması ile ‘akıl ve şeriatın uygun gördüğü hayır’ anlamı da vardır.²²

Tasavvuf kaynaklarında da musibet kavramı ile kula elem veren sıkıntı, meşakkat ve hastalık gibi şeyler kastedilmiştir. Bu bağlamda kulun maruz kaldığı belâ ve musibetler ne kadar çok büyük ve kuvvetli olursa, onun Hakk’a kurbiyetinin

---

¹⁸ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1992), 494-495; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabîyye* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1987), 1/164-166; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 1994), 1/534-538; Seyyid Şerîf el-Cürçânî, *Kitâbü't-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983), 217.

¹⁹ Mustafa Çağrıçı, “Musibet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/255-256. Ayrıca bk. Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsalet Eden Musibetler*, 20; Çevik, “Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları”, 274.

²⁰ İsfahânî, *el-Müfredât*, 495.

²¹ Cürçânî, *Ta'rifât*, 217.

²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1/534.

o kadar çok fazla olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle müminin karşılaştığı belâlar, hakikî anlamda onun için bir nimet ve şükür vesilesi olarak değerlendirilmiştir.²³

Bu kelime Kur'ân'da *musibet* şekliyle on yerde geçmekte,²⁴ sözlük ve terim anlamına uygun olarak insanın ömrü boyunca karşılaşılabileceği her türlü zorluk ve sıkıntıları ifade etmektedir.²⁵ Bu bağlamda musibet kişinin hoşlanmadığı, kendisini üzüntü ve sıkıntıya sokan tüm olumsuz şeyler anlamında kullanılmış bir kelimedir.²⁶

Kur'ân'da musibet tabirinin daha çok kötü durumları ifade etmek için kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede ilgili kavram âyetlerde 'belâ',²⁷ 'yenilgi',²⁸ 'ölüm',²⁹ 'felaket',³⁰ 'elem',³¹ ve 'kıtlık'³² gibi anlamlarda kullanılmıştır.³³ Bunun yanında bir âyette ecel-i müsemmâ yoluyla gelen 'ölüm' için de musibet ifadesine yer verilmiştir.³⁴ Diğer taraftan Kur'ân, şer olarak nitelendirilen bir hâdisede (musibet) 'hayır' da olabileceğini belirtir.³⁵ Dolayısıyla zâhirde şer gibi görünen bir olay hayırla sonuçlanabileceği gibi bunun tersi bir durum da söz konusu olabilir. Ayrıca birileri için şer olan, başkaları için hayır olabilir.³⁶

Tarihî süreçte gerek toplumların gerekse fertlerin birçok musibetle karşı karşıya geldikleri bilinmektedir. Bu musibetlerin bir kısmının doğrudan Allah tarafından

²³ Ebü'l-Hasan Ali b. Osman el Hücvîrî, *Keşfü'l-Mahcûb: Hakikat Bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010), 443.

²⁴ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986), 416; el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/165; en-Nisâ 4/62, 72; el-Mâide 5/106; et-Tevbe 9/50; el-Kasas 28/47; eş-Şûrâ 42/30; el-Hadîd 57/22; et-Tegâbün 64/11.

²⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/534, 535.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 2/465. Ayrıca bk. Cürcânî, *Ta'rîfât*, 217.

²⁷ el-Bakara, 2/156.

²⁸ Âl-i İmrân, 3/165; et-Tevbe 9/150.

²⁹ en-Nisâ, 4/72.

³⁰ en-Nisâ 4/62.

³¹ eş-Şuarâ 26/30.

³² el-Hadîd 57/22.

³³ Geniş bilgi için bk. Necati Kara, "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ - Musibet", *EKEV Akademi Dergisi* 1/3 (1998), 33-58.

³⁴ el-Mâide 5/106.

³⁵ el-Bakara 2/216.

³⁶ Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsbet Eden Musibetler*, 19, 20.

gelen ve kişinin mâni olmaya güç yetiremeyeceği deprem, sel, kasırga, hastalık, kuraklık gibi büyük felaketler olduğu görülürken, ekseriyetinin de insanın ve içinde bulunduğu toplumun olumsuz tavır ve davranışları neticesinde meydana geldiği görülmektedir.³⁷

Kur'ân'da musibetle ilgili âyetler genel hatlarıyla iki kategoride değerlendirilmiştir. İlk grupta yer alan âyetlerde musibetlerin bir kitapta kayıtlı olduğu³⁸ ve Allah'ın izni olmadan hiçbir musibetin başa gelmeyeceği³⁹ ve bunların O'nun tarafından gönderildiği⁴⁰ belirtilmiştir. Bu âyetlerde musibetin herhangi bir günahın ya da suçun bir karşılığı olmaksızın müminlerin imanlarındaki derecelerini arttırmak, isyanlarından vazgeçip tevbe etmelerini sağlamak, bir imtihan biçimi olarak sabır ve şükürlerini denemek için verildiği bildirilir. Bunun yanında kâfirlerin inkârcı tutumlarından vazgeçip iman etmelerine ve Allah'ı tanımalarına vesile olması⁴¹ ya da küfür ve inatlarından dolayı helak edilmeleri,⁴² Allah'ın emirlerinden yüz çevirme ve ilâhî kurallara uymamaları sebebiyle⁴³ de kendilerine musibet gönderildiğine işaret edilir.

Çalışmamıza konu olan Bakara sûresinin 155-156. âyetlerinde başa gelen musibetin nedeni olarak imtihan vurgusu yapılır. İlgili âyette “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde ‘Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.’ derler.*”⁴⁴ buyrulmak suretiyle müminlerin, musibetlerle denenecekleri haber verilir. Bir belâ ve musibet dokunduğunda sabredenlerin “*Biz Allah’a aidiz ve O’na döneceğiz.*”⁴⁵ şeklinde istircâ ederek Allah'ın hükmüne ve O'ndan gelene rıza gösterdikleri beyan edilir.

---

³⁷ Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsbet Eden Musibetler*, 25-70.

³⁸ et-Tevbe 9/50-51; el-Hadîd 57/22, 23.

³⁹ et-Tegâbün 64/11.

⁴⁰ en-Nisâ 4/78-79; et-Tegâbün 64/11.

⁴¹ Secde 32/21.

⁴² Yûnus 10/11; en-Nahl 16/61; el-Hac 22/48; el-Fâtır 35/45.

⁴³ el-Mâide 5/49; el-İsrâ 17/15-17.

⁴⁴ el-Bakara 2/155-156.

⁴⁵ el-Bakara 2/156.

Mâtürîdî (öl. 333/944) ilgili âyetlerin tefsirinde, Allah'ın kullarını iyi ve kötü tecellilerle imtihana tâbi tutmasının, ulûhiyet makamının tabiî bir kuralı olduğunu,⁴⁶ iyiyi kötüden ayırt etmenin yolunun ancak Allah'ın imtihan etmesi ile mümkün olabileceğini söyler. Ona göre bu sınanma darlık ve sıkıntı ile olabileceği gibi bolluk, refah ya da ibadetlerle de olabilir.⁴⁷ Ayrıca kişinin âyette zikredilen musibetlerden birine maruz kalıp sınava tabi tutulmasının, onun inancının ve manevî hayatının zayıfladığını göstermediği gibi kendisinden sadır olan bir sürçmeye karşılık da olmadığını ifade eder. Bu bağlamda o, istircâ âyetinden hareketle dünyada karşılaşılan belâların işlenen günahlardan kaynaklı olmadığı görüşünü savunur.⁴⁸ Zemahşerî de (öl. 538/1144) Bakara sûresi 155. âyette zikredilen “*Sizi elbette sınayacağız.*” ifadesini “kişinin itaatinde sabır ve sebat gösterip göstermeyeceğini ya da Allah'ın hükmüne teslim olup olmayacağını sınamak için Cenâb-ı Hakk'ın mümini bir tür musibete duçar ettiği” şeklinde izah ederek musibetlerin geliş gerekçesini sınanma olarak değerlendirmiştir.⁴⁹

Alûsî (öl. 1270/1854), Allah'ın insanları Allah yolunda mücadele edip etmemekle, nefsânî arzuları terk edip etmemekle, vazifelerini gereğince yerine getirip getirmemekle, mal ve can kaybı gibi çeşitli zorluk, belâ ve musibetlerle imtihan ettiğini söyler. Böylelikle Allah'ın, ihlaslı müminle münafığın, imanda sarsıntı geçirenle sebat edenin durumlarının ayırt edilmesini ve her birinin derecelerine göre muamelede karşılık görmesini istediğini beyan eder.⁵⁰

Kur'ân'da yer alan bazı âyetlerde ise kişinin karşılaştığı musibet, belâ, sıkıntı, acı ve felâketlerin kendi kusur ve eylemlerinin bir sonucu olduğu belirtilmiştir.⁵¹ Bu hususa işaret eden âyetlerden birinde “*Başınıza gelen her musibet kendi yapıp*

⁴⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/276, 277; 11/94, 95.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 11/94, 95; el-Ankebût 29/2.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/279; el-Bakara 2/155.

⁴⁹ Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 2/703, 704.

⁵⁰ Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsiri'l-Kur'âni'l-azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, ts.), 20/134.

⁵¹ Bk. er-Rûm 30/41.

ettikleriniz yüzündendir; kaldı ki Allah birçoğunu da bağışlar.”⁵² buyrulurak yeryüzünde ortaya çıkan birtakım musibetlerde insan etkisine dikkat çekilir. Çünkü kişi kendisine verilen akıl, zekâ ve daha pek çok kabiliyetiyle tabiatın özelliklerinin farkında olabilecek ve doğal olaylara karşı önlem alabilecek donanıma sahiptir.⁵³

Diğer taraftan yeryüzünde cereyan eden olaylar, Allah'ın kâinata yerleştirdiği yasalara (sünnetullah) uygun olarak sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya çıkar.⁵⁴ Bu bağlamda insanlığın öteden beri karşılaştığı pek çok doğal âfetin ve küresel anlamda ortaya çıkan musibetlerin, gerek kâinattaki fiziksel ve sosyal yasaların görmezden gelinmesi ve yeterli düzeyde gereken tedbirlerin alınmaması gerekse insanların üzerine düşen sorumlulukları bihakkın yerine getirmemesi, tabiatın işleyişine müdahale etmesi ve birbirlerine haksız yere zulmetmeleri gibi pek çok nedeni vardır.⁵⁵

Kur'ân'da musibetlerin bir kısmının Allah'ın dilemesi ve O'nun takdiriyle olduğu, bazılarının ise kulların davranışları sebebiyle meydana geldiği şeklindeki farklı kullanım tefsir kaynaklarında, bunların yaratma yönüyle Allah'a; irade etme, seçimde bulunma ve sebeplere sarılma noktasında ise kula ait olduğu şeklinde yorumlanarak konuyla ilgili âyetler telif edilmeye çalışılmıştır.⁵⁶

Mâtürîdî, başa gelen musibetlerin kişinin kendi hata ve isyanları, yapıp ettikleri yüzünden olsun ya da olmasın herkesi kapsadığını, bu çerçevede ortaya çıkan kuraklık, kıtlık, saldırı gibi musibetlerin, suçlu suçsuz herkesi teşmil edeceğini söyler. Dolayısıyla ona göre bu musibetler, kendilerine layık görülen kimseler için ya bir uyarı ve öğüt yahut kendi yaptıkları yüzünden günahlarının bir kefareti olur. Musibetlerde kişinin kendi dahlinin varlığına işaret eden “Başınıza gelen her musibet

---

⁵² eş-Şûrâ 42/30. Ayrıca benzer anlamlar için bk. en-Nisâ 4/79; er-Ra'd 13/31.

⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 13/195-196; eş-Şûrâ 42/30.

⁵⁴ el-Ahzâb, 33/62.

⁵⁵ Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 4/751.

⁵⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdulmuhsîn et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 7/238-241; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 3/339-340; Kâdî Nâsirüddîn Ebü Saîd Abdullah b. Ömer el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, thk. Subhî Hallâk - Mahmud Atraş (Beyrût: Dâru'r-Reşid, 2000), 1/373-374; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 4/170, 171; Kurtubî, *el-Câmi'* 6/468; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2/1397.

*kendi yapıp ettikleriniz yüzündendir.*⁵⁷ âyetinin iki şekilde yorumlanabileceğini belirten Mâtürîdî, “bunlardan ilkinde göre söz konusu musibet, onların yaptıkları şeyler yüzünden başlarına gelmiştir. Bu da Allah’ın onlara vermiş olduğu sağlık, afiyet, güzellik ve hayrın tamamen Allah’ın lütfu ve ikramı olduğunun bilinmesi içindir” der.

Mâtürîdî’ye göre âyete yüklenen ikinci anlam ise şöyledir: Kişinin yaptığı herhangi bir kötülük ve günah olmasa da âyette ifade edildiği gibi Allah onlara birtakım musibetler verebilir. Bunun nedeni de musibetlerin karşılığı olan bedeli ve mükâfatı ahirette onlara vermektir. Ona göre bütün bunlar ilâhî hikmetin bir gereğidir. Ayrıca başa gelen belâ ve musibet ya benzeri bir kötülüğü yapmasına karşı insanı uyarmak ve kınamak ya da yaptıklarına kefarete olması ve onu günahlarından arındırmak içindir.⁵⁸

Musibet kavramı türevleriyle birlikte hadislerde de sıklıkla geçmektedir. Bu çerçevede en büyük musibetlere peygamberlerin maruz kaldıkları haber verilir.⁵⁹ Bunun yanında Allah’ın sevdiği kullarını bazen musibetlerle deneyeceği vurgulanarak⁶⁰ hastalık, keder, yorgunluk ve hatta ayağa batan dikene varıncaya kadar müminin başına gelen belâ ve musibetlerin onun günahlarına kefarete olacağı belirtilir.⁶¹ Dolayısıyla musibete maruz kalan kişilerin çektikleri acılara sabretmelerinin ve ecrini Allah’tan beklemelerinin faziletine değinilir.⁶²

Tasavvufta da musibet, bir imtihan ve deneme vesilesi olarak değerlendirilmiştir.⁶³ Nitekim Hâris el-Muhâsibî (öl. 243/857), Kur’ân’ın dünya hayatını bütünüyle imtihan alanı olarak anlattığını ve Allah’ın her yönüyle kulunu

⁵⁷ eş-Şûrâ 42/30.

⁵⁸ Mâtürîdî, *Te’vilât*, 13/195-196; eş-Şûrâ 42/30.

⁵⁹ İbn Mâce, “Fiten”, 23 (No. 4023).

⁶⁰ Buhârî, “Merdâ”, 1, 3 (No. 5641, 5642, 5645); Tirmizî, “Zühd”, 57 (No. 2398).

⁶¹ Buhârî, “Merdâ”, 3 (No. 5648); Müslim, “Birr”, 49 (No. 2572, 2574, 2575).

⁶² Buhârî, “Rikâk” 6 (No. 6424); Müslim, “Birr”, 54 (No. 2576).

⁶³ Ebû Nasr es-Serrâc, *İslam Tasavvufu: Tasavvufî İlgili Sorular-Cevaplar: Lüma’*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Altinküre Yayınları, 1996), 345. Ayrıca bk. Sehl b. Abdullah et-Tüsterî, *Tefsîrî’-t-Tüsterî*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beirut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2007), 102; Süleyman Uludağ, “Bel’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1992), 5/380.

denediğini belirtir.⁶⁴ Serrâc (öl. 378/988) da Allah Teâlâ'nın kulunun samimiyetini ortaya çıkarmak amacıyla onu sıkıntı veren şeylerle imtihan ettiğini belirtir. Ona göre bu imtihan havâssın derecelerini artırmak, sadâkatlerini ortaya koymak, mürîdleri terbiye etmek, Allah'ın müminlere olan hüccetini ispat etmek içindir.⁶⁵

Mutasavvıflar musibetlerle imtihanı üç kısımda ele almışlardır. Buna göre başa gelen dert ve musibetler, kimileri için işlenen günahlara ceza niteliğindedir. Kimilerine göre de günahlarından arınma ve kefarettir. Bir kısım insanlar için de derecelerinin terfii ve manevî yükseliştir. Sûfilere göre kişinin gerçek şahsiyeti ibtilâ yani denenme ve sınanma durumunda ortaya çıkar. Bu nedenle Allah sevdiklerini belâ ve musibetlerle dener, imtihana tabi tutar. Allah'tan gelen bu tür belâ ve musibetleri sabır, sükûnet ve gönül hoşluğu ile karşılayanlar ilâhî rıza ve hoşnutluğu elde ederler, isyan edenler ise Allah'ın gazabına müstahak olurlar.⁶⁶ Diğer taraftan mutasavvıflara göre belâ ve musibetlerin insanların başına gelmesinin bir hikmeti de onların dünya nimetlerine dalıp da söz konusu ihsanların gerçek sahibini unutmamaları yönünde bir ikazdır. Dolayısıyla musibetler insanlar için nihai noktada şer/kötülük olmayıp hayırdır.⁶⁷

Özetle ifade etmek gerekirse âyetlerde kişinin başına gelen musibetler birer imtihan aracı şeklinde takdim edilir. İnsanın bu yolla karşılaştığı sıkıntıların sebebini inceleyerek gereken tedbirleri alması, elinden bir şey gelmemesi durumunda ise sabır ve teslimiyetle davranması beklenir.

---

⁶⁴ Hâris el-Muhâsibî, *Âdâbü'n-nüfûs* (Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1987), 41.

⁶⁵ Serrâc, *Lüma'*, 414.

⁶⁶ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 1/260. Tasavvufta belâ imtihan ilişkisi için bk. Muammer Cengiz, "Tasavvufta Belâ ve İmtihan Telakkisi", *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 10 (2021), 38.

⁶⁷ Tûsî, *el-Lüma'*, 362; Ebu Bekir Muhammed el-Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992), 144. Ayrıca bk. Muhâsibî, *Âdâbü'n-nüfûs*, 41; a.mlf., *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'an: Akıl ve Kur'an'ın Anlaşılması*, çev. Veyssel Akdoğan (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006), 83, 110.

2. İstircâ Kavramı

İstircâ, sözlükte “geri dönme, bir hâlden başka bir hâle çevirme, yapılan işi terk etme” mânasına gelen rücû’ kökünden türemiş bir kelimedir.⁶⁸ Dinî bir terim olarak istircâ, bir musibete maruz kalan, bilhassa yakınlarından birisinin vefat haberini alan müminin Bakara sûresinin 156. âyetinde zikredilen “*Şüphesiz biz Allah’a aidiz ve muhakkak ki O’na döneceğiz,*” anlamındaki kısmı söyleyip bu inancına uygun bir şekilde teslimiyet hâli ortaya koymasını ifade eder.⁶⁹ Dolayısıyla istircâ, “bir musibet, âfet veya üzüntü esnasında ilâhî takdire rıza gösterip Allah’a sığınmak suretiyle teselli bulmayı ortaya koyan söz ve davranışları” belirtmek için kullanılan bir kelimedir.⁷⁰

Zemahşerî, istircâ kavramını “önünde sonunda Allah’a döneceği şuurunda olmak, bunu ikrar ile O’na teslim olup boyun eğmek”⁷¹ şeklinde tanımlar. Kurtubî (öl. 671/1273) de benzer bir ifadeyle istircânın Allah’a teslimiyet olduğunu söyler ve aynı zamanda bu kelimenin manasının işin hassasiyetini gerektiği şekilde kavramak olduğunu belirtir. Ona göre bu kelimeler, çeşitli sıkıntılara maruz kalan kimseler için Allah’ın kullarına ihsan ettiği bir sığınak ve korunak hükmündedir.⁷² Dolayısıyla istircâ eden, Allah’tan gelene ve O’nun hükmüne rıza gösteren ve buna itiraz etmeyip Rabbine sığınan kimsedir ki bu müminlere ait bir niteliktir.⁷³

Müfessirler, söz konusu âyetin ilk bölümünde geçen “*Innâ lillâh*” ifadesiyle müminin canının, malının ve tüm varlığının Allah’a ait olduğunu ikrar ettiğini belirtirler. Ayrıca bu sözle onun, kendisini yoktan var edenin Allah olduğunu ve

⁶⁸ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyîsi'l-luga* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, ts.), 2/490; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü'l-luga*, thk. Muhammed Ivaz Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 1/235-237; Cârullâh Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988), 1/339; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 8/114, 115, 117.

⁶⁹ Hayati Hökekleli, “İstircâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/374.

⁷⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/705, 706; İsfahânî, *el-Müfredât*, 343.

⁷¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/706, 707.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/467.

⁷³ Karagöz, *Fert ve Toplumlara İsbet Eden Musibetler*, 79.

herşeyin O'nun dilemesi ile gerçekleştiğini kabul ettiğini ve Allah'ın emrine tam bir teslimiyetle boyun eğdiğini dile getirdiğini söylerler.⁷⁴ Dolayısıyla mümin bu ifadesiyle Allah'ın vahdâniyetini tasdik etmekte ve her şeyin yalnızca O'nun kudretiyle meydana geldiğini ilan etmektedir. “*Innâ lillâh*” bir yönüyle yok olmayı, bir yönü ile de ebedî kalmayı ikrardır.⁷⁵

İstircânın ikinci kısmında yer alan “*Ve innâ ileyhi râciûn*” ifadesiyle ise kul öldükten sonra diriltileceğinin farkında olduğunu itiraf etmektedir. Bu sözü söylemek suretiyle mümin Allah'tan kendisine gelene, kaza ve kadere rıza göstermekte, âhiretin ve O'nun huzuruna dönüşün hak olduğunu tasdik etmektedir. Ölümün ve ardından diriltip hesaba çekilmenin bilincinde olan insan böylelikle Allah'tan gelen her hükme rıza gösterir.⁷⁶ Gayret göstermesi gereken durumlarda gayretini eksik etmez; ancak gücünün değiştirmeye yetemeyeceği hususlarda da isyan etmeden teslimiyetle Rabbine dayanır ve mükâfatını yalnız O'ndan bekler.⁷⁷

Başa gelen sıkıntı ve meşakkatleri bir sınav olarak kabul edip sabır, metanet ve teslimeyetle bunlarla başa çıkmanın önemine ilişkin çok sayıda hadis mevcuttur.⁷⁸ İstircâ âyetinin izahı sadedinde tefsir kitaplarında da yer alan bu hadislerde⁷⁹ Allah Resûlü'nün bir musibete maruz kalan müslümanın isyan etmeyip istircâ cümlesini okuyarak ilâhî takdire razı olması, başına gelen felaketler sebebiyle Rabbi'nden mükâfat bekleyip bunları def etmesi ve yerine hayırlar ile güzellikler ihsan etmesi için dua etmesi durumunda mutlaka dileğine kavuşacağı, Allah

---

⁷⁴ Ebû İshâk İbrâhim b. Seri ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve i'râbuhû* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 1/231; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/707; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/280, 281; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/133; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/467, 468; Yazır, *Hak Dini* 1/549, 550.

⁷⁵ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/706; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/280-283; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/468.

⁷⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/706, 707; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/280-283.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/133.

⁷⁸ Örnek olarak bk. Heyet, *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 5/11-13.

⁷⁹ Örnek olarak bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/207; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/141; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/467, 468; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* (Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 2/129-132; Kurtubî, *el-Câmi'*, 2/467, 468.

Teâla'nın onu uğradığı bu musibete oranla daha hayırlı imkânlarla eriştireceği bildirilmektedir.⁸⁰

Bazı rivâyetlerde ayağa batan bir diken gibi en küçük acının dahi musibet sayıldığı,⁸¹ ister küçük ister büyük olsun, müminin başına gelen her bir sıkıntının, işlenen kusur ve günahlara kefarete olarak değerlendirileceği bildirilmektedir. Bilhassa yakınlarını yitirenlerin Allah'ın takdirini sabırla ve metanetle karşılamalarının değerini ifade eden ve bu sırada istircâda bulunmayı tavsiye eden hadisler vardır.⁸² Ancak bu kayıplar neticesinde üzümlü feryâd ü fîgan etmeden ağlamak insan ruhunun doğal bir hâli olarak nitelendirilmiş, bunun rıza, sabır ve istircâyâ aykırı olmadığı belirtilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber de sevdiklerini kaybettiği anlarda hüznünü davranışlarıyla ortaya koymuş ve küçük yaştaki oğlu İbrâhim'in ölümü üzerine gözyaşı dökmüş, "Göz yaşarır, kalp mahzun olur. Ancak biz Rabbimizin razı olacağı şeylerden başkasını söylemeyiz."⁸³ demiştir.

Müfessirler bu âyetin tefsiri bağlamında kişinin musibetler karşısında sadece diliyle "İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn" demesinin yeterli olmayacağını, kalbinin de devreye girmesi gerektiği belirtirler. Bunun da ancak kalbin varoluş gayesini düşünmesi, Rabbine rücû edeceğini bilmesi ve Allah'ın kendisine ihsan ettiği nimetleri hatırlamasıyla olabileceğini söylerler. Böyle bir durumda kişi kendisine kalan nimetlerin, kaybedilenlerden çok daha fazla olduğunu görür ve söz konusu musibetler nefisine hafif gelir, Allah'a teslim olur. Dolayısıyla gerçek anlamda istircâ, kişinin niçin yaratıldığını tefekkür etmesi, sonunda Rabbine döneceğini idrak ederek devamlı Allah'ın nimetlerini hatırlamasıyla mümkün olur.⁸⁴

Tasavvufta daha çok rızâ kavramıyla birlikte değerlendirilen istircâ, nefis mertebeleri içinde sâlikin ulaşması gereken nihaî bir makam olarak kabul edilir. Musibet anında Allah'ın takdirine boyun eğmek ve O'na sığınıp hükmüne rıza

⁸⁰ Müslim, "Cenâiz", 3 (No. 918); Tirmizî, "Cenâiz", 36 (No. 1021).

⁸¹ Müslim, "Birr", 49 (No. 2572).

⁸² Tirmizî, "Cenâiz", 36 (No. 1021); "Da'avât", 83 (No. 3511).

⁸³ Buhârî, "Cenâiz", 43 (No. 1303); Müslim, "Fedâil", 62 (No. 2315).

⁸⁴ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, 2/151; Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, thk. Abdulkâdir Muhammed Atâ (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadis, ts.), 1/288.

göstermek sūfî anlayışta önemli bir ilkedir. Böyle bir durumda kul kendi tercihlerini bir tarafa bırakıp Hakk'ın kendisi için yaptığı tercihlere sığınır. Bu da Allah'ın cemâl ve celâl sıfatları karşısında aynı ölçüde hoşnut olmayı, kalpteki huzur ve sükûnet hâlini her iki tecellide samimiyetle koruyup ortaya koymayı gerektirir. Bu anlayışta Allah'ın nimetlerine karşı takınılan tavır ile belâ ve musibetlere karşı sergilenen duruş aynıdır. Dolayısıyla kul, hem nimete kavuştuğunda hem de belâ ve musibetlerle karşılaştığında kalbinde sabır, rıza ve şükür duygularını hissetmelidir.⁸⁵

Kısaca ifade etmek gerekirse hastalık, fakirlik, korku, savaş, açlık, yokluk ve doğal âfetler gibi zor durumlar karşısında kalan insanların, bireysel ve toplumsal olarak üzerlerine düşen sorumlukları yerine getirdikten sonra istircâda bulunup, Allah'a teslim olmaları ve bunların Allah'tan geldiğini hatırlamaları, onların direncinin artırır. Bunun yanında insanın Allah karşısındaki acziyetini fark etmesini anlamayı sağlar.

3. Bakara Sûresi 156. Âyete Getirilen (Belli Başlı) İşârî Yorumlar

Bir tefsir yöntemi olarak kullanılan işârî tefsir kavramı, âyetlerin zâhirî mânalarının dışında birtakım anlamlar vermek suretiyle Kur'ân'ı açıklamayı ifade eden bir tabirdir. Söz konusu terim, özel olarak mutasavvıfların kendilerine özgü yöntemlerle ulaştıkları Kur'ân yorumları için kullanılır. İşârî tefsirler, âyetlerin lafzî mânalarının dışında başka gizli anlamlara da işaret ettiği anlayışından hareketle ortaya çıkmış tefsir biçimleridir.⁸⁶ Genelde sūfîler/mutasavvıflar tarafından uygulandığı için tasavvufî tefsir olarak da isimlendirilen işârî tefsir,⁸⁷ kapsamlı bir biçimde şöyle tarif edilmiştir: “Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarını kavramış olan muhakkik

---

⁸⁵ Ebû Tâlib Muhammed b. Alî el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005), 2/63-75; Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân el-Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb*, çev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996), 285-287; Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, thk. Abdülhâlîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf (Kâhire: Dârü'l-Meâruf, 1966), 2/341-380; Ayrıca bk. Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Ihyâü ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974), 4/624-627.

⁸⁶ Nûreddîn İtr, *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Şam: Matbaatu's-Sabâh, 1993), 97.

⁸⁷ Nihat Uzun, “Tefsir Disiplini Açısından Bâtınî ve İşârî Yorumun İlmî Değeri”, *Kur'an'ın Bâtınî ve İşârî Yorumu* (İstanbul: Kuramer, 2018), 190.

ulemânın, âriflerin ve bir kısım sülûk erbabının, ilâhî ilhâm ve fetihle âyetleri, zâhir mânalarına ters düşmemek ve onlarla kâbil-i telif olmak kaydıyla, birtakım lafzî veya manevî işaretlerden dolayı zâhirî mânalarından farklı bir şekilde tefsir etmeleridir.”⁸⁸ Bir başka deyişle “işârî tefsir/yorum, “seyrüsülûk ve tasavvuf erbabına görünen ve zâhirî mâna ile uyum arz eden gizli bir işaret sebebiyle, Kur’ân’ı zâhirî mânasının dışında başka bir mâna ile te’vîl etmektir.”⁸⁹ Tasavvuf ehline göre Kur’ân’daki kelime, lafız ya da cümlelerin ilk bakışta zihinde doğan dış mânalarının yanında bunların sûfînin mârifetteki derecesine ve birikimine göre çok daha genişleyen iç anlamları da vardır. Bunlara ulaşmak, kişinin bilgi birikimi ve tefekkür kabiliyetinin yanı sıra ahlâkî mânada olgunluğu da gerektirir.⁹⁰

İşârî tefsir oluşumunun temel dayanağı, âyetleri zâhirî mânalarla kayıtlamanın doğru bir düşünce olmayışı anlayışıdır. İşârî tefsir yapan müfessir, verdiği anlamın dışında bir mâna olmadığını asla iddia etmez. Aksine her şeyden önce zihne zâhir mânanın geleceğini, nasların zâhirî mâna üzerine bina edileceğini, bâtinî (işârî) mânanın da âyette ayrıca mündemiç bulunduğunu söyler.⁹¹ Mutasavvıflar, işaret vasıtasıyla ortaya çıkan yorumun kabulü için onun Kur’ân’ın zâhirî mânaya ve genel anlam bütünlüğüne ters düşmemesini, bunun yanında bir başka nasta bu mânayı

⁸⁸ Yunus Emre Gördük, *Tarihsel ve Metodolojik Açardan İşârî Tefsir* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013), 38-39. Ayrıca benzer anlamlar için bk. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 2/10; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974), 19; Süleyman Uludağ, “İşârî Tefsir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2001), 23/424.

⁸⁹ Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur’ân* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995) 2/78; Muhammed Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirân* (Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000), 2/261.

⁹⁰ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (Mısır: el-Hey’etü'l-Mısrıyyetü'l-Âmmetü li’l-Kitâb, 1974), 4/224, 225. Ayrıca bk. Uludağ, “İşârî Tefsir”, 23/424.

⁹¹ Yunus Emre Gördük, “İşâri Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtını Yorumdan Farkı”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 11/2 (2011), 15, 17.

açık ya da dolaylı bir biçimde destekleyecek bir ibarenin var olmasını gerekli görürler.⁹² Ayrıca işârî mâna zâhir anlamın alternatifi değil, tamamlayıcısıdır.⁹³

İşârî tefsirlerin tarihi, yöntemleri, temel özellikleri, kabul şartları, temsilcileri ve eserlerine yönelik akademik düzeyde çok sayıda çalışma⁹⁴ olması hasebiyle burada söz konusu başlıklara değinilmeyip doğrudan araştırma konumuz olan Bakara Sûresi 156. âyete getirilen belli başlı işârî yorumlara işaret edilecektir. Bu çerçevede ilgili yorumlar için öncelikle vefat tarihleri dikkate alınarak belli başlı sûfi müfessirlerin eserlerine bakılacak, bunun yanında bazı temel tefsir kaynaklarında Bakara sûresi 156. âyete yapılan bu tarz yorumlara değinilecektir.

Örneğin ilk sûfi müfessirlerden Sehl et-Tüsterî (öl. 283/896) Bakara sûresi 155-157. âyetlere ilişkin temel vurguyu sabır kavramı üzerinden ele alır. O, bu âyet grubu içinde sadece “*Sabredenleri müjdele!*” ifadesinin yorumunu yaparak müminlerin kendilerine gelen musibetler karşısında sabrı bir yaşam tarzına dönüştürdüklerini ve onu kendileri için âdeta vatan kıldıklarını söyler. Müfessire göre müminler her hâlûkârda Allah için sabretmek suretiyle duydukları lezzet ile müjdeye nail olmuşlardır.⁹⁵ Bu bağlamda Tüsterî bu ifadeyle bir önceki âyette yer aldığı üzere, farklı şekillerde imtihana tabi tutulan müminlerin, karşılaştıkları her hadisenin karşısında sabırla mukavemet göstererek Hak’tan gelene rıza gösterdiklerini belirtir.

Bir başka sûfi müfessir Ebû Abdurrahman es-Sülemî (öl. 412/1021), tasavvuf ehlinin Kur’ân âyetlerine ilişkin yorumlarını içeren ilk kapsamlı eseri olan *Hakâiku’t-Tefsîr*’inde “*Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, “Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz*

---

⁹² Ali Akpınar, “İşârî Tefsir ve Kuşeyrî (ö. 465/1072)’nin Besmele Tefsiri”, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002), 56-57.

⁹³ Hüseyin Çelik, *Kur’ân’a İşârî Yaklaşımlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2021), 40.

⁹⁴ İşari tefsir hakkında bilgi için bk. Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974); Yunus Emre Gördük, *Tarihsel ve Metodolojik Açından İşârî Tefsir* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2013); Mahmut Ay, “İşari Tefsiri Yeniden Düşünmek”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Darulfunun İlahiyat* 24 (2011), 103-148; Şaban Karasakal, *Kur’an’ın İşârî Yorumu-Kâdı Senâullah Pânîpetî’nin et-Tefsîru’l-Mazharî isimli Tefsiri* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016); Uzun, “Tefsir Disiplini Açısından Bâtîmî ve İşârî Yorumun İlmî Değeri”, 181-237; Hüseyin Çelik, *Kur’an’a İşârî Yaklaşımlar* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2021).

⁹⁵ Tüsterî, *Tefsîru’t-Tüsterî*, 32.

O'na döneceğiz.”⁹⁶ âyetini benzer bir biçimde yorumlayarak bu ifadenin, kişinin kısmetine rıza göstermesine ve karşılaştığı her türlü zorluk ve musibetler karşısında sabır ve metanetle Allah'a sığınmasına, yani istircâda bulunmasına işaret ettiğini söyler.⁹⁷

Abdülkerîm el-Kuşeyrî (öl. 465/1072) ise bu âyeti, bir önceki ve bir sonraki âyet grubu ile birlikte bir bütün olarak tefsir eder. Müfessir, bu âyetleri Allah'ın mülkünde dilediği şekilde tasarruf etme, kadere rıza, sabır, teslimiyet ve imtihan bağlamında değerlendirerek açıklar. O, müminin gerçek karakterinin ve kendisinde var olan birtakım değerlerin ortaya çıkması için belâ ve musibetlerle denenmesinin gerekli olduğunu söyler. Aynı zamanda bu durumun kalplerin dünyevî arzuların arındırılmasına ve nefsin tezkiye edilmesine vesile olacağını belirtir. Nitekim müfessir, Bakara sûresi 155. ve 156. âyetlerin tefsirinde önce imtihan vurgusuna dikkat çeker ve ardından Allah'ın müminlerin şükürlerini ortaya çıkarmak için onları nimetle, sabırlarını izhar etmek için de belâ ve musibetlerle sınadığını belirtir. Yine Allah'ın kalplerin arınması için korkuyla, bedenlerin temizliği için açıklıkla, nefislerin tezkiyesi için mal noksanlığıyla ilâhî katındaki mükâfat için canlara yönelik musibetlerle ve daha fazlasıyla ödüllendirmek için ürünlerin yitirilmesiyle imtihan ettiğini belirten müfessir, âyetin son kısmında yer alan “*Sabredenleri müjdele!*” ifadesinin ‘Allah'ın yaptığı şeyler hususunda ilâhî takdirine hiçbir biçimde itirazı olmayanları müjdele!’ anlamına geldiğini söyler. Gayba ait yükümlülüklerin mal, can veya yakınlarla yerine getirilebileceğini zikreden Kuşeyrî, malını Allah için vakfeden kişinin kurtuluşa ereceğini belirtir. Ona göre “Kim ki, Allah'ın hükmünün karşısında nefsini feda ederse onun için yüksek dereceler vardır. Yine kim ki, yakınlarının başına gelen musibetlere karşı sabrederse, onu Hakk'a yaklaştıracak ecirler vardır. Aynı şekilde kim de canını O'ndan sakınmazsa kesintisiz vuslat vardır.”⁹⁸

⁹⁶ el-Bakara 2/156.

⁹⁷ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, thk. Seyyid İmran (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye 2001), 70.

⁹⁸ Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007), 1/79.

Kuşeyrî, ele aldığımız âyette geçen “Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde” ibaresini bir önceki âyetin son bölümünde geçen “Sabredenleri müjdele!” ifadesine hamlederek ‘Sabreden kişilerin kendilerine bir belâ ve musibet geldiğinde bu durumu sabırla, şükürle, sevinç ve hatta övünçle karşılayacaklarını belirtir. Ona göre eşyayı Hakk’ın mülkü olarak müşahede eden kimse, bu durumda kendini O’nunla hükmü arasında bir yabancı olarak görür. Zira mahlûkatı yaratan, onun üzerinde diğer yaratılmışlardan çok daha fazla hak sahibidir.⁹⁹

Kuşeyrî burada kişinin musibetlere mi takılıp kaldığı yoksa onları gönderene mi yöneldiğine dikkat çeker. Nitekim ona göre musibete odaklanan kimse, kendisini Allah’a ait ve O’na yönelmiş olarak görür. Ancak belâyı vereni gören ise olup bitenin Allah’tan geldiğini ve her şeyiyle O’na bağlı bir kul olduğunu bilir. Müfessire göre Allah için olan ile Allah ile olan arasında büyük fark vardır. Şöyle ki “Allah için olan sabreder ve durur. Allah ile olan ise tercih etme ve karar verme iradesini kaybetmiştir. Allah onu yerinde bırakırsa kalır, yok ederse yok olur, hareket ettirirse hareket eder ve durdurursa durur. Böylece o, kendi tercihlerinden koparak Allah’ın kudretiyle yönetilmeye başlamış olur.”¹⁰⁰ Kuşeyrî, bu gruptaki son âyette yer alan “İşte Rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir...” âyetinin tefsirinde, belâ ve musibetler karşısında sabreden kimselerin, kendilerine lutfedilen bağışlama sebebiyle sabretme ve ilâhî takdire rıza gösterme sınırında durma mertebesini elde ettiklerini ifade eder.¹⁰¹

İranlı sûfî müfessirlerden Rûzbihân-ı Baklî (öl. 606/1209) sadece bâtinî/işârî mânalara yer verdiği *Arâisü'l-beyân fi hakâiki'l-Kur’ân* isimli işârî tefsirinde yöntem olarak diğer bazı müfessirlerde olduğu gibi Bakara sûresinin 155-157. âyetlerinin tefsirini birlikte yapar. Önce 155. âyette geçen korku ile imtihan olma hususuna değinen Baklî, bunun yedi kısma ayrıldığını söyleyerek söz konusu âyeti korku kelimesine yüklediği bu anlamlar üzerinden izah eder. Baklî’ye göre âyette yer alan korku ile kastedilen anlamlar şunlardır: “Can korkusu, şeytan korkusu, kâfirlerden korku, cehennem ateşinden korku, ayrılık ve terk etme korkusu, büyüklük

---

⁹⁹ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 1/79.

¹⁰⁰ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 1/79.

¹⁰¹ Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, 1/79.

korkusudur.” Ona göre bütün bu sayılanlar tasavvuftaki makâmât ağaçlarının ve yüksek derecelere ulaşmanın meyveleridir.¹⁰²

Baklî’ye göre sayılan tüm bu korkular, Allah’ın veli kullarının vahdet meydanındaki sırlara olan yolculuğunda karşılaştığı imtihanlardır. Allah, hakkı müşahede isteği hususundaki iradelerini ortaya çıkarmak için bu sıfatlarla veli kullarını imtihan eder. “*Sabredenleri müjdele*” ifadesine muhatap olanlar da Allah’ın kendilerini imtihana tabi tutup da bu süreci muvaffakiyetle tamamlayan ve böylece maksatlarına erişen kimselerdir. Musibetlere maruz kalan Allah dostları, Allah’ın kahrından O’nun lütfuna sığınır. Kendilerini Hakk’a teslim ederler de Allah onlar için artık dilediğini yapar. “*Doğrusu biz Allah’a aidiz ve kuşkusuz O’na döneceğiz.*” sözü ise Allah’ın bu has kullarını anlatmaktadır. Sonraki âyette de artık onlar için imtihanın kaldırılarak Hakk’ı müşahede etme bereketine ve ilâhi lütuf ve rahmete kavuştukları anlatılmaktadır.¹⁰³

Görüldüğü gibi Baklî ilgili âyeti zâhir anlamının dışında işârî açıdan yorumlayarak âyette zikredilen imtihan aşamalarının tasavvuftaki yüksek makamlara çıkmanın basamakları olduğunu söyler. Ona göre Allah’ın veli kulları vahdet sırlarına erişmek için birtakım korkularla sınanırlar. Onlar bu süreçte Allah’ın kahrından lütfuna sığınarak kendilerini bütünüyle Hakk’a teslim ederler. “*İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn*” ifadesi de bu kimseleri anlatmaktadır.

Mefâtîhu’l-gayb isimli tefsirinde yer yer işârî te’villere yer veren Fahreddîn er-Râzî (öl. 606/1210) bu âyeti öncesiyle irtibatlı olarak izah eder ve 155. âyetin son kısmında zikredilen “*Sabredenleri müjdele*” ifadesinin bu âyette vuzuha kavuşturulduğunu, insanın nasıl sabredeceğinin ve bu müjdeye nasıl nâil olacağını ilgili âyette açıkladığını belirtir. Musibetlerin bazen Allah tarafından bazen de kullardan gelebileceğinin altını çizen müfessir, bunların neler olabileceğine dair önceki âyetle de bağlantılı farklı açıklamalara yer verir. “*Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde...*” ifadesinde zikredilen musibetleri âyette Allah’ın kendisine bizzat nispet etmediğini aksine umumi kıldığını belirten Râzî, ilgili âyetin zâhirine ve

¹⁰² Ruzbihân el-Baklî, *Arâisü’l-beyân fi hakâiki’l-Kur’ân* (Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2008), 1/68.

¹⁰³ Baklî, *Arâisü’l-beyân*, 1/69.

muhtevasına göre hem Allah'tan gelen hem de kuldan kaynaklanan her türlü musibet ve zararın bunun kapsamına girdiğini söyler. Ona göre her iki durumda da kula sorumluluk düşmektedir.¹⁰⁴

Râzî, Allah tarafından gelen musibetlerin ya bir sevaba ulaşmak veya bir adaleti yerine getirmek yahut bir hayır ve maslahat için hikmet gereği kullara verildiğini belirtir. Çünkü müfessire göre âyetin devamında gelen “*Doğrusu biz Allah'a aidiz.*” kısmı buna işaret etmektedir. Zira kişinin Allah'a karşı kulluğunu dile getiren böyle bir ikrarda bulunması, onun bütün işleri Hakk'a havale etmesi ve imtihan edilen şeylerde O'nun kazasına rıza göstermesi anlamını içermektedir. Râzî, kulun başına insanların neden olduğu bir belâ ve musibet geldiğinde de istircâda bulunup durumu Allah'a havale etmesi, kinine ve öfkesine yenilerek intikam gibi helal olmayan yollara başvurmaması gerektiğini söyler.¹⁰⁵

Râzî, Allah'a dönüşün (istircâ) ne anlama geldiğini kendi işârî yorumları yanında bu çerçevede naklettiği bazı görüşlerle izah eder. İlk dönem sûfî müelliflerden Ebûbekir el-Verrâk'ın (öl. 280/893) ilgili âyetin ilk kısmında yer alan “*Biz Allah'a aidiz*” ifadesi ‘Bizim Allah'ın mülkü olduğumuzu itiraftır.’, “*Kuşkusuz O'na döneceğiz*” kısmı ise öleceğimizin ve fani olacağımızın ikrarıdır” sözünü nakleden Râzî, devamında söz konusu âyeti işârî açıdan şu şekilde te'vil eder: “Bil ki Allah'a dönmek bir mekâna ya da herhangi bir yöne geçmek anlamında değildir. Çünkü bu Allah için imkânsızdır. Daha doğrusu bundan maksat, kulun Allah'tan başka hiç kimsenin hüküm sahibi olamayacağı bir yere varacağıdır. Bu da âhîret yurdudur. Çünkü o zaman onlara ne bir kimse fayda verebilecek ne de bir zararı savuşturabilecektir.”¹⁰⁶ Dolayısıyla Râzî'ye göre istircâ, kulun işini Allah'a tefviz etmesi, imtihan anında nefisini kontrol ederek O'nun hükmüne razı olması demektir.

Diğer taraftan Râzî, “*İnnâ lillâh*” sözünün kulun o anda başına gelen bütün musibetlere razı olduğuna; istircânın ikinci kısmı olan “*Ve innâ ileyhi râciûn*” ifadesinin ise kulun o anda ve ileride başına gelmesi muhtemel her şeye rıza gösterdiğine, kendisinden sâdır olacak fiillere karşılık Allah'ın kendisini

---

¹⁰⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/170.

¹⁰⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/170.

¹⁰⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/171.

mükâfatlandıracağına, bu nedenle başına gelen musibetlerde işin neticesini Allah'a havale etmeye, O'nun kendisine zulmedenlerden intikamını alacağına inandığına delâlet ettiğini belirtir. Ayrıca kişinin, Allah'ın âhirette kendisine vadettiği mükâfattan razı olarak nefisini zelil kıldığını vurgular.¹⁰⁷ Râzî'nin ilgili âyete yönelik yaptığı bu yorumlarda da hikmet, sabır, Allah'a sığınma, rıza, teslimiyet, tevekkül ve Allah'ın mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunması gibi hususların öne çıktığı görülmektedir.

Sûfî müfessirlerden Necmeddîn-i Dâye (öl. 654/1256), *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye* isimli eserinde Bakara sûresinin 156. âyetinde sabreden kimselerin temel niteliklerinin zikredildiğini söyler. Müfessire göre bunlar ister ihtiyarî isterse zorunlu olarak bir musibete maruz kalsınlar, her hâlükârda "*innâ lillâh*" demek suretiyle hakiki anlamda kendilerine ait bir vücûdlarının var olmadığını, aksine mecâzî anlamda bir varlıklarının bulunduğunu ilan ederler. Çünkü gerçek anlamda mâlik ve varlık sahibi sadece Allah'tır. Bu kimseler "*Ve innâ ileyhi râciûn*" demek suretiyle kendi mecazi varlıklarını indî makamda hakikî varlığa ulaşmak için feda ederler. Böylece onlar Hakk'ın cezbesine kapılarak kurtuluşa ererler, aynı zamanda güzel ahlâk sahibi olurlar. Ki bu da sabır dediğimiz erdemdir.¹⁰⁸ Görüldüğü gibi Necmeddîn-i Dâye, musibetlere sabırla göğüs gerip her durumda bütün varlıklarının Allah'a ait olduğunu dile getiren kimselerin kendilerine ait bir vücûdlarının olmadığını ikrar ettiklerini söyler. Ona göre bu kimseler bütün kayıtlarından kurtularak safileşir ve böylece güzel bir karaktere kavuşurlar.

Bir diğer sûfî müfessir Ni'metullâh b. Mahmûd en-Nahcuvânî (öl. 920/1514 [?]), *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye* isimli eserinde yer verdiğimiz diğer yorumlardan farklı olarak söz konusu âyetleri daha çok vahdet-i vücûd nazariyesi açısından te'vil etmiş, bununla birlikte ilgili âyete kısmen zâhir anlamlar da yüklemiştir. O daha önce zikretmiş olduğumuz müfessirlere benzer bir şekilde Bakara sûresi 156. âyeti bir önceki âyet ve sonraki âyet grubuyla birlikte te'vil eder.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 4/154.

¹⁰⁸ Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye, *et-Te'vilâtü'n-necmiyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009, 1/260).

Ona göre bir önceki âyette imtihan konusu olarak zikredilen “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınyacağız...*” ifadesi zâhir anlamının dışında şu mânalara gelmektedir: “Allah’a yemin olsun ki biz, sizin tevhd-i zât mertebesindeki duruşunuzu ve istikrarınızı, kesret ve ikilik duygusu hissettiren yangın, boğulma, düşmanlar gibi harici sıkıntılardan dolayı ortaya çıkan korkuyla; hırs, arzular/emeller, cimrilik, haset gibi dâhili sıkıntılardan hâsıl olan açlıkla; doğal olarak kalbinizin meylettığı mallardan eksilterek; kendileriyle övündüğünüz çoluk-çocuk, kavim-kabile ve yakınlarınızın canını alarak ve düşmanlarınıza karşı gösteriş yapıp üstün gelmeye çalıştığımız ürünlerinizi, gelirlerinizi kısararak deneriz.”¹⁰⁹

Nahcuvânî’ye göre “*Sabredenleri müjdele*” âyetinin anlamı ise “Ey Resuller en ekmeli! Tevhid ehlinde olup da sabredenleri müjdele.” şeklindedir. O, daha sonra Bakara sûresinin 156. âyetinin te’vilini şu şekilde yapar: “Onlar kendilerine bir musibet geldiği zaman lisan-ı cem ile “*Biz Allah’a aidiz*” derler. Bunun anlamı “Biz neş’e-i ûlâda (bu âlemde) Allah’ın esmâ-i hüsnâ’sı ve sıfât-ı ulyâ’sı ile mütecellî olup vâhid ve ehad olan Allah’ın gölgeleri hükmündeyiz. Bu dünya hayatındaki yaşantımız son bulduktan sonra da gölgenin gölge sâhibine dönmesi gibi yine O’na geri gideceğiz.”¹¹⁰

Nahcuvânî, bir sonraki âyette “*İşte Rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.*” ifadesinde zikri geçen ‘rahmet ve hidâyete ulaşmış olan kimselerin’ daimi olarak tevhid makamlarında sapaşağlam duran, teslimiyet ve tefviz (işleri Hakk’a teslim etme) ipine sarılmış bulunan saîd kimseler olduğunu belirtir. Çünkü ona göre gerçek mânada hidâyete eren kimseler bunlardır. Zira müfessire göre bu kimseler mebde-i hakîkiye ve menzil-i asliye erişmiş olanlardır.¹¹¹

Görüldüğü gibi Nahcuvânî, ilgili âyetleri bütünüyle işârî açıdan yorumlar ve insanı Hakk’ın esmâ ve sıfatlarının yeryüzündeki bir yansıması ve gölgesi olarak

¹⁰⁹ Ni’metullah b. Mahmûd en-Nahcuvânî, *el-Fevâtihu’l-ilâhiyye ve’l-mefâtihu’l-gaybiyye* (Dârülhilâfetilaliyye: Matbaa-i Osmaniye, 1325), 1/58.

¹¹⁰ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu’l-ilâhiyye*, 1/58.

¹¹¹ Nahcuvânî, *el-Fevâtihu’l-ilâhiyye*, 1/58.

değerlendirir. Dünya hayatı sona erdiğinde gölgenin gölge sahibine rücûu gibi kişi de sonunda Allah'a vuslat edip O'na dönecektir. Nahcuvânî, Allah'ın seyrüsülûk sâlikinin tevhd-i zât mertebesindeki istikrarını denemek için bazen kişiye ikilik duygusu hissettiren kesret âlemindeki birtakım olaylarla, bazen de kalbin meylettği dünyevî nimetlerden noksanlaştırma ile sınava tabi tutabileceğini söyler. Kişi maruz kaldığı bu musibetler karşısında cem makamında¹¹² bulunmanın zevkiyle Allah'a ait olduğunu söyler ve böylece kendisinin Hakk'ın esmâ ve sıfatlarının bu âlemdeki tecellilerinden biri olduğunu ikrar eder. Böylece o, Allah'ın fiilleri karşısında kulun tam bir teslimiyet göstermesi ve O'na sığınmasının gerekli olduğunu vurgular. Müfessire göre Allah'ın rahmet ve hidâyetine ulaşmış olan kimseler işte bu tevhd-i zâtta istikrarlı duruşunu muhafaza edenlerdir. Çünkü onlar hakikate ermiş ve asli menzillerine ulaşmış kimselerdir.

Faslı sûfî müfessir İbn Acîbe¹¹³ (öl. 1224/1809), *el-Bahrü'l-medîd fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd* isimli eserinde istircâ âyetinin tefsiri sadedinde musibetin ister kişinin malına, ister bedenine, ister arkadaşına isterse bizzat kendisine gelsin, onun her hâlükârda “*İnnâ lillâh*” demek suretiyle Hakk'ın bir kölesi ve mülkü olduğunu ve O'nun dilediğini yapabileceğini itiraf etmesidir.¹¹⁴

Bir diğer müfessir Âlûsî (öl. 1270/1854), *Râhu'l-Meânî* isimli eserinde Bakara sûresi 153-157. âyetlerini rivayet ve dirâyet yönünden tefsir ettikten sonra *işârî yorumlar ve te'vil* başlığı altında aynı âyetlerin tasavvufî açıdan da yorumlarını yapar. Âlûsî'ye göre Bakara sûresi 156. âyette geçen “*Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde ...*” ibaresi, “İçlerinde daima gerçekleştirdiğim tasarruflarımın bir parçası olarak başlarına bir musibet geldiği zaman, kudretimin etkilerini, daha doğrusu sıfatımın tecellilerinin nurlarını müşahede ederler.” anlamına gelmektedir. Müfessire göre

¹¹² Cem makamı hakkında bilgi için bk. Eyyüp Akdağ, “Sûfî İliminde Hakikî Tevhid ve Hakikî Kulluğun İfadesi: Cem' ve Tefrika (Fark) Kavramları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/44 (2020), 201-224.

¹¹³ Hayatı için bk. Mustafa Kara, “İbn Acîbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/294-295.

¹¹⁴ Ebü'l-Abbas Ahmed İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd fi tefsiri'l-Kur'âni'l-mecîd*, nşr. Hasan Abbas Zeki (Kahire: y.y., 1999), 2/185.

“Doğrusu biz Allah’a aidiz...” ifadesi, “teslim olurlar, benim mülküm olduklarına ve benim kendileri üzerinde tasarrufta bulunduğuma kesin olarak inanırlar” demektir. “Kuşkusuz O’na döneceğiz...” sözü ise “Bende fenâ bulurlar, Benimle Bende yok oluşlarını müşahede ederler.” demektir.¹¹⁵

Âlûsî de daha önce söz konusu âyete ilişkin zikretmiş olduğumuz işârî yorumlarda görüldüğü üzere musibetler karşısında Allah’a sığınmanın ve sabırla bunlara tahammül etmenin önemine vurgu yapar. O, dünyevî anlamda verilen imkanların ya da maruz kalınan belâ ve musibetlerin, kişinin iç dünyasında bir takım tortular bırakabileceğini, bunun için kişinin arınma sınavına girmesi gerektiğini belirterek nefis tezkiyesine işaret eder. Korku, açlık, ürünlerden ve canlardan azaltma gibi nefse ağır gelen bu tür musibetlerle karşılaşan ve bunlara sabır ve teslimiyetle karşı koyanların bu arınma sınavından başarı ile çıkarak safileşeceklerini belirtir. Böylece onların kalbin keşif ve irfanîyetinden, ruhî anlamdaki müşahedelerden lezzet alabileceklerini söyler. Âlûsî, Allah sevgisinin lezzetiyle ve O’nun iradesine teslim olmanın inancıyla kendi alışkanlıklarını terk eden kimselerin, Hakk’ın sıfatlarının tecellilerini müşahede ederek “*İnnâ lillâh*” demek suretiyle Allah’a teslim olduklarını ve O’nun mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunacağına gönülden iman ettiklerini söyler. Ona göre “*ve innâ ileyhi râciûn*” ifadesiyle kul, Hak ile Hak’da fânî oluşun müşahedesini dile getirir.¹¹⁶

Osmanlı’nın son dönemlerinde yaşamış sûfî müfessirlerden biri olan İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) de söz konusu âyeti öncesi ve sonrasıyla bir bütünlük içinde tefsir eder ve konuyu imtihan, sabır, Allah’a sığınma ve tefvîzî’l-umûr bağlamında değerlendirir. Bursevî, Allah’ın Bakara sûresi 155. âyette, kullarını belâyaya sabredip kazalara rıza gösterip göstermeyeceğini tespit etmek için imtihan ettiğini belirtir. Çünkü ona göre belâ, mihenk taşı gibi nefislerdeki cevherleri ortaya çıkaran bir ölçüdür. Daha sonra âyette geçen imtihan konularının ne anlama geldiğini açıklayan Bursevî, müminlerin kendilerini hazırlayıp şartlandırmaları ve başlarına geldiğinde de kolaylıkla sabretmeleri için Allah Teâlâ’nın “deneme” mâhiyetinde bu gibi hâdiselerin vuku bulacağını onlara önceden haber verdiğini

---

¹¹⁵ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/24.

¹¹⁶ Âlûsî, *Rûhu'l-meânî*, 2/24.

söyler. Çünkü aniden ortaya çıkan beklenmedik bir duruma sabır, vukû bulacağı bilinene sabretmekten çok daha zordur.¹¹⁷

Daha sonra Bakara sûresi 156. âyetin tefsirine geçen Bursevî, bu âyetin te'vili sadedinde şöyle söyler: “Kul elinde bulunan her şeyle birlikte efendisine aittir. Allah dilerse sahip olduğumuz şeyleri bize bırakır, dilerse geri alır. Fakat tüm bunlar, O'nun mülkü olduğu için biz asla sızlanmayız, sabrederiz. Yaşarsak rızığımız O'na âittir. Ölürsek dönüşümüz O'nadır. O, bizim mükâfatımızı verecektir. Biz onun hükmüne razıyız. Rabbimizin bize verdiği her şey O'nun fazlındandır.”¹¹⁸

Bursevî'ye göre bu âyette geçen “*Biz Allah'a âidiz.*” sözüyle kul, Allah'ın tek mâlik olduğunu ve her şeyin mülkiyetinin O'na ait bulunduğunu, “*Ve biz O'na döneceğiz.*” sözüyle de nefsinin helâke maruz olacağını ikrar ettiğini belirtir. Müfessir daha sonra isim vermeden Râzî'nin de âyete ilişkin yaptığı şu yorumu nakleder: “Allah'a dönmek, bir yöne veya bir yere intikalden ibâret değildir. Çünkü böyle bir durum, mekândan ve cihetten münezzehten olan Allah için muhaldir. O halde bu dönüşten maksat, Allah'tan başka hükmetmeye kimsenin hakkı olmadığı bir yere varmaktır. Burası da âhiret yurdu. Orada ne hakikaten ne de mecazen Allah'tan başka hiçbir hâkim yoktur.”¹¹⁹

Öte yandan yalnızca dil ile istircâda bulunup “*Innâ lillâh ve innâ ileyhi râciun.*” âyetini okumanın sabretmiş olmaya kifâyet etmeyeceğini belirten Bursevî, sabredenlerden olmak için insanın mutlaka niçin yaratıldığını düşünerek Allah'ın bütün tekliflerine boyun eğmesi, aldığı ve verdiği her şeyde kalben O'nun kaderine ve kazâsına teslim olması gerektiğini belirtir. Bunu da şu veciz cümleleri ile ifade eder:

“*Bütün mülk ve hükümranlığın Allah'ın olduğuna iman eden kimse, nasıl olur da kendi mülkünde O'nunla çekişmeye kalkışır ve kazâsına râzı olmaz?*”¹²⁰

¹¹⁷ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 1/260.

¹¹⁸ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 1/260.

¹¹⁹ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 1/260.

¹²⁰ Bursevî, *Râhu'l-beyân*, 1/261.

Müfessir, akabinde mülk âlemindeki her şeyin Allah'a ait olduğunu düşünmenin, kişiye Allah'ın nimetlerini ve Allah'ın ihsan ettiği geriden aldığından kat kat fazla olduğunu hatırlatacağından bahseder. Bu bilgiye erişen kişinin artık ne Allah'a karşı gelebileceğini ne de sızlanabileceğini ifade eder.¹²¹

Bursevî de söz konusu âyetlerin yorumunda temel vurguyu Allah'a teslimiyet üzerinden yapar. Belâ ve musibetlerin insanın iç dünyasında var olan cevherleri ortaya çıkarmak için elzem olduğunu belirtir. Bütün bunların karşısında kula düşen sabır, teslimiyet ve rızadır. Ona göre Allah mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunur. Çünkü mâlikü'l-mülk olan O'dur. Böyle olunca Allah'tan gelen hadiseler karşısında kula sızlanmak ve şikâyetle bulunmak düşmez. Çünkü O, aldıklarını rahmet ve merhametiyle ziyadesiyle geri verecek, kula hesapsız mükâfatlar ihsan edecektir.

Son olarak söz konusu âyete ilişkin işârî te'viline yer vereceğimiz müfessir Elmalılı Hamdi Yazır'dır (öl. 1942). O, zaman zaman işârî yorumlara da yer verdiği *Hak Dini Kur'ân Dili* eserinde Bakara sûresi 156. âyet hakkında bazı işârî yorumlara işaret eder. Yazır ilgili âyetin tefsirine bir önceki âyetin son kısmında yer alan "Sabredenleri müjdele" ibaresiyle başlar ve bu bağlamda şöyle bir mâna verir: "Ey Muhammed! Sen sabredenleri müjdele. O sabredenler ki kendilerine bir musibet isabet ettiğinde, yani 'Mümine eza verecek her şey onun için bir musibettir' hadisi gereği ezâ verecek bir zarara maruz kaldıklarında 'Biz, her halde Allah'ın ve behemehal O'na dönüp varacağız.' diye Allah'a teslim olduklarını arz edip teselli bulmuş olarak sabrederler."¹²²

Elmalılı, onların bunu sadece dil ile değil, yaratılış gayesini düşünerek bütün kalbiyle söylediklerini belirtir.¹²³ Ona göre "İnnâ lillâh" ifadesinde mal, can kısaca her şeyin Allah'a ait olduğu, mülkünde dilediği gibi tasarruf hakkının bulunduğu, O'nun tasarruflarından hiçbirine itiraz edilemeyeceğinin itirafı ile ilâhî kaza ve kadere

---

¹²¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 1/261.

¹²² Yazır, *Hak Dini*, 1/548, 549.

¹²³ Yazır, *Hak Dini*, 1/549.

rızayı izhar etme vardır. Müfessire göre böyle bir sözü söyleme makamı Hakk'ın katında çok büyük bir mertebe olup buna ulaşan nefse '*nefs-i râdiye*' denir.¹²⁴

Elmalılı'ya göre "*Ve innâ ileyhi râciûn*" demek ise "Biz dönüp dolaşıp sonunda mutlaka Allah'a rücû edeceğiz. Başlangıçta yok iken Allah'tan geldiğimiz gibi sonuçta da yine O'na varacağız." diye suret olan vücûd-i müstearımızın ölümle sona ereceğine iman ve bu imanla birlikte gayenin mutlak mânada bir yokluk olmayıp külli bir buluşma olacağına iman etme ve bu imanla Allah'ın katında kendisinden razı olunma ümidini izhar etme vardır." O, bu makama '*nefs-i mardiyeye*' makamı denildiğini belirtir ki, bu da "arzu edilen gaye ve mertebelerin en üstünü olan en büyük rızadır. Lezzetlerin en büyüğü de rıza lezzetidir."¹²⁵

Müfessire göre kişinin nefsi önce '*nefs-i emmâre*' mertebesinde iken, dinî malûmat ve Hz. Muhammed'in ahlâkı ile mesafe katederek ikinci mertebede '*nefs-i levvâme*', üçüncüde '*nefs-i mutmainne*'ye yaklaşır, dördüncüde '*nefs-i râziye*', beşincide '*nefs-i mardiyeye*' derecesine ulaşır ki Fecr sûresindeki "*Ey huzur içinde olan nefis! Sen Rabbinden razı, o da senden razı olarak Rabbine dön.*"¹²⁶ hitâb-ı ilâhîsi bunun bildirimidir. Râzî ve Bursevî'nin da belittiği gibi âyette zikredilen *dönüşün* herhangi bir mekân ya da cihete intikal etmek olmadığının altını çizen Elmalılı, çünkü Allah'ın yön ve mekândan münezzehe olduğunu söylemektedir.

Buradaki rücû' ile kastedilen anlamın üç mânaya hamledilmesinin ihtimal dahilinde olduğunu belirten müfessir, bunlardan ilkinin nefsimiz hakkında bir ikrâr-ı fenâdan kinâyeye olduğunu, ikincisinin ikrâr-ı bekâ, sonuncusunun ise bir yönden fenâyı, bir yönden bekâyı ikrar etmek demek olduğunu söyler. O, bunların içinde doğru olan görüşün üçüncüsü olduğunu söyler. Bu da hepimizin zâtının yok oluşuyla (fenâyı-ı zâtî) Allah'ın bâkî olduğunu (bekâbillahı) ikrar etmektir.¹²⁷ Müfessir, "nasıl ki bir zamanlar dış âlemde olmayıp da ilm-i ilâhîde var idiysek, aynı şekilde bunun gibi yok olup sadece Rabbimizin ilminde ve sadece O'nun hükmünde

¹²⁴ Yazır, *Hak Dini*, 1/549.

¹²⁵ Yazır, *Hak Dini*, 1/549, 550.

¹²⁶ el-Fecr 89/27-28.

¹²⁷ Yazır, *Hak Dini*, 1/550.

mevcut kalacağımızı” söyler. Ancak bu, “bizim bizdeki varlığımız olmayıp, bizim Hakk’ın yanındaki varlığımız olacaktır.” Elmalılı, insanın dünyaya gelirken fitratındaki mizacıyla geldiğini, henüz bir işe karışmadığını, yapacağını yapmadığını, fakat giderken iyi ya da kötü kazandıklarını elde etmiş, iyilik veya kötülük adına neyi varsa tamamını omzuna almış, sorumluluğunu yüklenmiş olarak gideceğini söyler. Ona göre işin özü şudur: “Zâtımız ilm-i ilâhî ile, vücûdumuz vücûd-i ilâhî ile, bekâmımız da bekâ-yı ilâhî ile kâim olur...”¹²⁸

Allah’ın varlığının ezelî ve ebedî olduğunu söyleyen müfessir, bundan dolayı “Allah’a dönüş, bu şekilde O’nun lütfuna veya kahrına erişmiş olarak *bekâbillâh* demektir. Bu itibarla Allah’a dönüşümüz, öldükten sonra bütün hallerimizde sadece Allah’ın hâkim olması ve O’nun, hükümlerde kendisine başvurulacak yegâne merci olması demektir.” Yazır’a göre “Biz Allah’ınız ve gerçekten biz O’na döneceğiz.” sözü ‘bir yandan âhiretin garantisi olan bir dönüşü, diğer taratan da âhirette bile amellerin en üstünü ve olgunluğun son aşaması olan bir dönüşü, mutlak ifadesiyle içine almaktadır.’¹²⁹

Sonuç

İşârî tefsir açısından Bakara Sûresi 156. âyete yüklenen anlamları ve bu çerçevede belâ ve musibetler karşısında insanın durumunu ele aldığımız bu çalışmada yapılan yorumlarda genel olarak tasavvufun temel kavramlarının temel alındığı görülür. Bunun yanında âyete getirilen yorumlar çoğu kere zâhir anlamlarıyla birlikte bir bütün olarak verilmiştir. İlgili âyet musibet ve imtihan kavramlarıyla bağlantılı olarak değerlendirilmiş, konu daha çok Allah-insan ilişkisi ve tek yönlü olarak Allah’ın kişiyi sınava tabi tutması ekseninde ele alınmıştır. Söz konusu yorumlarda Allah mutlak mânada iyiliğin kaynağı olması hasebiyle her türlü belâ ve musibet iyilik hatta şükür vesilesi ve nimet olarak algılanmıştır. Bu bağlamda musibet ve belâlar, Allah’ın varlığının tecellileri, celâl ve cemâl sıfatlarının bir yansıması ve bununla ilintili olarak insandaki cevheri ortaya çıkaracak ve karakterini yansıtacak bir ölçüt şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca şer gibi görünen

---

¹²⁸ Yazır, *Hak Dini*, 1/550.

¹²⁹ Yazır, *Hak Dini*, 1/551.

olayların ardında hep bir hikmet ve hayır aranmış, dinî ve ahlaki açıdan her bir lütuf ve iyiliğin bir belâ ve musibet yönü olabileceği gibi, her bir musibet ve belânın da bir anlamda nimet ve ihsan tarafının bulunabileceği belirtilmiştir. Bu bağlamda musibet ve belâyâ takılmayıp onu gönderene yani Allah'a odaklanması gerektiği hatırlatılmıştır. Bu itibarla kemâlât ehli bir kişi aynı koşullarda hem sabredecî hem de şükredici olmalıdır.

Âyete getirilen işârî yorumlarda gerek belâ ve musibetlerin gerekse iyilik ve güzelliklerin Allah'tan olduğu hakikati vurgulanarak, Allah'ın kişiye uygun gördüğü şeyin gönül hoşluğuyla kabullenilmesi, itiraz ve şikâyette bulunulmaması temel bir ilke olarak ortaya konulmuştur. Böylece hayırlısının bu olduğuna inanılması gerektiği belirtilmiştir. Sûfî anlayış içinde belâ ve imtihanlar yalnızca sevap-ödül ve cezalandırma ekseninde görülmeyip daha ziyade kişinin kemâle doğru giden yolculuğunda kaldırılması gereken engeller olarak hedefinin bir parçası şeklinde değerlendirilmiştir. Zira insanın hakiki anlamda kişiliğinin olumlu ya da olumsuz durumlarla sınava tabi tutulmak suretiyle tezahür edeceği vurgulanmıştır.

Kişinin iradesi dışında ortaya çıkan belâ ve musibetleri rıza ile karşılamak ve bütün varlığıyla Allah'a sığınmak bu âyete getirilen işârî yorumların temelini oluşturur. Böyle bir anlayışta lütfun da kahrın da hoş olduğu, hedefe giden süreçte esas ilke olarak kabul edilmiştir. Bu da ancak kişinin Allah'da fânî olmasıyla mümkün görülmüştür. Zira kul, kendi nefsânî duygularından ve benliğinden arınıp kurtuldukça Hakk'ın fiileri onda tecelli edecek, bunun bir neticesi olarak söz konusu tecellilere teslim olacaktır. Zira bütün fiileri irade eden ve yaratan Allah'tır. Tasavvufun terminolojisi ve iç bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde bu kabulün, karşılaşılan her türlü belâ ve musibetlere karşı koymada kişiye ciddi bir direnç sağlayacağı, büyük bir tevekkül ve teslimiyetle Allah'a sığınmayı temin edeceği bir hakikattir.

Diğer taraftan insanın başına gelen hadiselerde kendi rolünü bir tarafa bırakarak bütünüyle Allah'ın mutlak iradesi ekseninde bir yorumda bulunmak, Allah tasavvuruyla ilgili olumsuz düşüncelere kapı aralayabilir. Bu tarz bir anlayış, ilâhî adâlet ve hikmet bakımından ortaya çıkacak çözümsüz problemlere neden olabilir.

Zira Kur'ân kâinattaki tüm varlıkların bir düzen ve ahenk içinde yaratılarak insanın hizmetine sunulduğunu ve bu dengenin bozulmamasının gerekliliğini belirtir. Yeryüzünde Allah'ın koymuş olduğu dengeler (sünnetullah) insan eliyle bozulduğunda acı ve felaketler, birtakım belâ ve musibetler kaçınılmaz hâle gelir. Dolayısıyla âyette insanın imtihan aşamaları olarak belirtilen korku, açlık, can, mal ve ürün noksanlığı gibi nedensiz/durduk yere başa gelen belâ ve musibetleri sadece Allah'ın iradesine ve O'nun kudretine bağlayıp bunları salt imtihan ya da işlenen günahların bir karşılığı cezâ olarak yorumlamanın, yaşanan olumsuzluklardan Allah'ı sorumlu tutmanın doğru bir bakış açısı olmadığı söylenebilir. Zira fiziksel yasaların ihlâl edilmesi veya dikkate alınmaması sonucunda karşılaşılan olumsuz hadiselerden bizzat insanın kendisi sorumludur. Nitekim Kur'ân'ın farklı âyetlerinde ilâhî yasalara uymadığı için bireylerin ve toplumların başına gelen felaket ve musibetlerden haber verilir.

Sonuç olarak Kur'ân'ın temel ilkelerinden hareketle belirtmek gerekirse, müminin başına gelen felaketler, belâ, sıkıntı ve meşakketler karşısında sabır, tevekkül, temkin, tedbir, tahammül ve istircâyı elden bırakmaması beklenir. Musibetlerle imtihan ve bunlarla başa çıkma kişinin zorluklarla mücadele kabiliyetinin ortaya çıkmasına, iyilik yapma gücünün harekete geçmesine, olaylara bakış açısının değişmesine ve böylece olgunlaşmasına imkân sağlar. Dolayısıyla belâ ve musibetler karşısında rasyonel tedbir ve çözümlerin bertaraf edilmemesi kaydıyla inananların moral ve motivasyonlarını güçlü tutmaları, Allah'a iman, teslimiyet ve tevekkülden aldıkları güçle yaşama tutunma ve mücadele azmini yitirmemeleri adına sûfî yorumlardan istifade edebileceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça | References

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.
- Akpınar, Ali. "İşârî Tefsir ve Kuşeyrî (öl. 465/1072)'nin Besmele Tefsiri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 3/9 (2002), 53-92.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ts.
- Atalay, Zeynep. "Kur'ân'da Zorluklar Karşısında Toplumların Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları". *Journal of Analytic Divinity* 5/1 (2021), 226-248.
- Ateş, Süleyman. *İşârî Tefsir Okulu*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Ay, Mahmut. "İşari Tefsiri Yeniden Düşünmek". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Darulfunun İlahiyat* 24 (2011), 103-148.
- Baklî, Ebu Muhammed Sadreddin Ruzbihân. *Arâisü'l-beyân fi hakâiki'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Ferid el-Mezîdî. 3 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Beyzâvî, Kâdi Ebû Saîd Nasîrüddin Abdullah. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. thk. Muhammed Subhi b. Hasan el-Hallâk - Mahmud Ahmed el-Atraş. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Reşîd, 2000.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsîru Rûhu'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Cengiz, Muammer. "Tasavvufta Belâ ve İmtihan Telakkisi". *Akademik İslâm Araştırmaları Dergisi* 10 (2021), 10-47.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2 Cilt. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafur Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1987.
- Cürcânî, Ebû'l-Hasen Seyyid Şerîf. *Kitâbü't-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Çağrı, Mustafa. "Musibet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/255-256. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Çevik, İsmail. "Musibet Kavramının Etimolojisi ve İtikadi-Ameli Sonuçları". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 271-300.
- Çelik, Hüseyin. *Kur'ân'a İşârî Yaklaşımlar*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2021.
- Ebüs-suûd Efendi, Muhammed b. Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. thk. Abdulkâdir Muhammed Atâ. 5 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadis, ts.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luga*. thk. Muhammed İvaz Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, 2001.

- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Ahmed. *İhyâü ulûmî'd-dîn*. trc. Ahmet Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1974.
- Gördük, Yunus Emre. *Tarihsel ve Metodolojik Açıdan İşârî Tefsir*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2013.
- Gördük, Yunus Emre. "İşari Tefsirin Mahiyeti, Meşruiyeti ve Bâtını Yorumdan Farkı". *Marife (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* 11/2 (2011), 9-47.
- Heyet. *Hadislerle İslam: Hadislerin Hadislerle Yorumu*. 7 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- Hökekleli, Hayati. "İstircâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Hücvîrî, Ebü'l-Hasen Alî b. Osmân el-Cüllâbî. *Keşfü'l-mahcûb*. trc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1996.
- Itr, Nûreddîn. *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Şam: Matbaatü's-Sabâh, 1993.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbas Ahmed. *el-Bahru'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. nşr. Hasan Abbas Zeki. 5 Cilt. Kahire: y.y., 1999.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida İmâdüddîn. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed vd. 15 Cilt. Kâhire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 3. Basım, 1994.
- Kara, Mustafa. "İbn Acîbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kara, Necati. "Kur'ân ve Sünnet'te Belâ - Musibet". *EKEV Akademi Dergisi* 1/3 (1998), 33-58.
- Karagöz, İsmail. *Fert ve Toplumlara İsbet Eden Musibetler Sebep ve Sonuçları*. Ankara: Kitap Neşriyat, 2007.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Meâli*. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Karaman, Hayrettin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 2020.
- Karasakal, Şaban. *Kur'ân'ın İşari Yorumu- Kâdı Senâullah Pânîpetî'nin et-Tefsîru'l-Mazharî İsimli Tefsiri*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifu'l-İşârât*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2007.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin. *er-Risâle*. thk. Abdülhâlîm Mahmûd - Mahmûd b. Şerîf. Kahire: Dârü'l-Maârif, 1966.
- Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak. *Doğuş Devrinde Tasavvuf: Ta'arruf*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1992.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Vanlıoğlu vd. 14 Cilt. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.
- Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Alî. *Kütü'l-kulûb*. thk. Âsım İbrâhim el-Keyyâlî. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2005.
- Muhâsibî, Hâris. *Âdâbü'n-nüfûs*. Beyrut : Dârü'l-Cîl, 1987.
- Muhâsibî, Hâris. *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân: Akıl ve Kur'ân'ın Anlaşılması*. çev. Veysel Akdoğan. İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Nahcuvânî, Ni'metullah b. Mahmûd. *el-Fevâtihu'l-ilâhiyye ve'l-mefâtihu'l-gaybiyye*. 3 Cilt. Dârülhilâfetilâhiyye: Matbaa-i Osmaniye, 1325.
- Necmüddîn-i Dâye, Ebû Bekr. *et-Te'vîlâtün-Necmiyye*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Râgıb el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kalem, 1992.
- Râzî, Ebû Abdullah Muhammed Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Saygın, Sümeyye. "Bakara Suresi 155-157. Ayetler Bağlamında İmtihanlar Karşısında Müminin Tutumu". *Olağandışı Dönemlerde Ahlak ve Vicdan Ekseninde Değişim, Süreklilik ve Sürdürülebilirlik*. 2/434-454. Konya: Türkiye İmam-Hatipliler Vakfı Yayınları, 2021.
- Serrâc, Ebû Nasr. *İslam Tasavvufu: Tasavvufla İlgili Sorular-Cevaplar: Lüma'*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Altınküre Yayınları, 1996.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-kitâb, 1974.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman Muhammed. *Hakâiku't-tefsir*. thk. Seyyid İmran. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye 2001.
- Uludağ, Süleyman. "İşârî Tefsir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/424. İstanbul: TDV Yayınları 2001.

- Uludağ, Süleyman. “Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/473-475. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman. “Belâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/380. İstanbul: TDV Yayınları 1992.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdulmuhsîn et-Turkî. 26 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 2001.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Tüsterî, Ebu Muhammed Sehl b. Abdullah. *Tefsîru't-Tüsterî*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Uzun, Nihat. “Tefsir Disiplini Açısından Bâtınî ve İşârî Yorumun İlmî Değeri”. *Kur'ân'ın Bâtınî ve İşârî Yorumu*. 181-237. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 9 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.
- Yıldız, İbrahim. “Kur'ân'a Göre Musibetler Karşısında İnsanların Psikolojik Tutumları”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/3 (2020), 65-97.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuhû*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut : Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzil ve uyûnü'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 6 cilt. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazim. *Menâhîlu'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995.

E-ISSN 2645-9132

Said Nursî'nin Zلزله Risâlesi Bağlamında Doğal Afetlerin İnsan Davranışlarıyla İlişkisi

Fatih ÇELİKEL | ORCID: 0000-0002-5301-3046 | fatihce81@hotmail.com

Antakya Hz. Ayşe Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi,

Milli Eğitim Bakanlığı, Hatay, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

Öz

Doğal afetler insanoğlunun zaman zaman karşılaştığı tahrip edici tabii olaylardır. Deprem de bunlardan biridir. Osmanlı'nın son dönem âlimlerinden olan Said Nursî On Dördüncü Söz isimli risâlesinde yaşadığı dönemde gerçekleşen Erzincan ve İzmir depremleriyle ilgili soruları cevaplandırmaktadır. Bu soruların bazıları o dönemde yaşanan söz konusu depremler hakkındayken bazıları tüm doğal afetlerde kişinin zihnine gelebilecek türden sorulardır. Nursî'nin ilgili risâlede ortaya koyduğu çerçeve gerek doğal afetlerin insan davranışlarıyla ilişkisi gerekse kötülük problemi bağlamında doğal afetlerin yerini tayin etme açısından oldukça önemlidir. Nursî kendisine yöneltilen sorulara vermiş olduğu cevaplarla bazı tabii afetlerin insan davranışlarıyla ilişkili olduğunu öne sürmektedir. Ona göre ilgili dönemde yaşanan Erzincan ve İzmir depremlerinin sebebi Ramazan ayında işlenen ve umumiyet kesbeden günahlardır. O, bu yorumuyla doğal afetlerin insan davranışlarından bağımsız olmadığını ileri sürmektedir. Nursî kendisine yöneltilen diğer soruda birer musibet olarak görülmeleri sebebiyle doğal afetlerden zarar gören masumların durumu ile Allah'ın sonsuz rahmeti arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Onun nazarında depremde kaybedilen mallar sadaka, hayatını kaybedenler ise şehit hükmündedir, dolayısıyla burada Allah'ın merhametine aykırı bir durum söz konusu değildir. Son dönemlerde doğal afetlerin ilâhî ceza olabileceği söyleminin Kur'ânî olmadığı, depremlerin ilâhî ceza olarak nitelenemeyeceği görüşü daha güçlü şekilde dillendirilmektedir. Bu söylemin savunucuları görüşlerini bazı Kur'ân âyetleriyle refere etmektedir. Bu âyetlerden biri zâhiren Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzünde

işlediği günahlar sebebiyle insanı cezalandırmadığı şeklinde bir anlama sahiptir. Buna göre doğal afetleri ilâhî ceza olarak görmek söz konusu âyetin mefhumuna aykırı bir yaklaşımdır. Bu konuda öne sürülen bir diğer gerekçe ise Kur'ân'da doğal afetlerin helâk edilen inkârcı kavimler bağlamında zikredilmesidir. Çağımızda tamamen inkârcıları hedef alan böylesi toplu bir helâk söz konusu olmadığı için günümüzde yaşanan doğal afetleri bu kapsamda değerlendirmek ve bunların işlenen suçların cezası olduğunu ileri sürmek doğru değildir. Doğal afetler Kur'ân penceresinden incelendiğinde Allah'ın bu hadiseleri çeşitli amaçlara yönelik olarak yarattığı anlaşılmaktadır. Bunlar, inkârcı kavimlerin küllî bir şekilde cezalandırılması, insanların imtihan edilmesi ve yanlış yolda giden insanların doğru yola döndürülmesi şeklindedir. Bu makalede yukarıdaki genel çerçeve içerisinde Nursî'nin ilgili risaledeki cevaplarının Kur'ân ve sünnet açısından tahlili ve doğal afetlerin ilâhî ceza olamayacağı söyleminin dayanakları açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Temelde iki konuyu incelemeyi hedef alan bu çalışmada tahlil ve tenkit yöntemi kullanılmakta ve konu bütüncül bir bakış açısıyla incelenmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Kur'ân, Doğal Afet, Said Nursî, Zelzele Risâlesi.

Atıf Bilgisi

Çelikel, Fatih. "Said Nursî'nin Zelzele Risâlesi Bağlamında Doğal Afetlerin İnsan Davranışlarıyla İlişkisi". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 117-155.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1333267>

Geliş Tarihi	26.07.2023
Kabul Tarihi	24.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Relationship Between Natural Disasters and Human Behaviors in the Context of Said Nursi's Earthquake Treatise

Fatih ÇELİKEL | ORCID: 0000-0002-5301-3046 | fatihce81@hotmail.com

Antakya Hazrat Ayşe Girls Anatolian Imam Hatip High School,
Ministry of National Education, Hatay, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/00jga9g46>

Abstract

Natural disasters are destructive natural events that human beings encounter from time to time. Earthquake is one of them. Said Nursi, one of the late Ottoman scholars, answers questions about the Erzincan and Izmir earthquakes that took place during his time in his treatise titled *The Fourteenth Word*. While some of these questions are about the earthquakes that occurred at that time, some of them are questions that may come to a person's mind in all natural disasters. The framework that Nursi put forward in the relevant treatise is very important in terms of determining the place of natural disasters in the context of both the relationship between natural disasters and human behaviors and the problem of evil. With his answers to the questions posed to him, Nursi argues that some natural disasters are related to human behaviors. According to him, the cause of the Erzincan and Izmir earthquakes that occurred in the relevant period were the common sins committed during Ramadan. With this interpretation, he argues that natural disasters are not independent of human behaviors. In the other question posed to him, Nursi examines the relationship between the situation of innocents who are harmed by natural disasters because they are seen as a disaster and the infinite mercy of Allah. According to him, the goods lost in the earthquake are considered alms, and those who lost their lives are considered martyrs, so there is no situation contrary to God's mercy here. Recently, the view that the statement that natural disasters can be divine punishment is not Qur'an and that earthquakes cannot be described as divine punishment has been expressed more strongly. Proponents of this discourse refer to their views with some verses from the Qur'an. One of these verses has the meaning that Allah does not punish people for the sins they commit on earth. Accordingly, seeing natural disasters as divine punishment is an approach that contradicts the concept of the verse in question. Another reason put forward

on this issue is that natural disasters are mentioned in the Qur'ân in the context of destroyed unbelieving tribes. Since there is no such mass destruction targeting unbelievers in our age, it is not correct to evaluate today's natural disasters in this context and claim that these are punishments for crimes committed. When natural disasters are examined from the perspective of the Qur'ân, it is understood that Allah creates these events for various purposes. These are the universal punishment of unbelieving tribes, the testing of people, and the return of people from the wrong path to the right path. This article, within the general framework above, aims to analyze Nursi's answers in the relevant treatise in terms of the Qur'ân and Sunnah and to examine them in terms of the basis of the discourse that natural disasters cannot be divine punishment. In this study, which basically aims to examine two issues, the analysis, and criticism method is used and the subject is tried to be examined from a holistic perspective.

Keywords

Tafsîr, Qur'ân, Natural Disaster, Said Nursi, Earthquake Treatise.

Citation

Çelikel, Fatih. "The Relationship Between Natural Disasters and Human Behaviors in the Context of Said Nursi's Earthquake Treatise". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 117-155.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1333267>

Date of Submission	26.07.2023
Date of Acceptance	24.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Doğal afetler sürekli gözlemlenmeleri sebebiyle sıradanlaştırılan hadiselerin aksine, nadiren görülen ve çoğunlukla arkasında maddî manevî kayıplar bırakan, insanda korku uyandıran tabiat olaylarıdır. Bu hadiseler dünyanın bir imtihan yurdu oluşuyla ilintilidir. İnsanoğlu dünya hayatında doğum yeri, cinsiyeti, fiziksel özellikleri gibi sahip olduğu hemen hiçbir şeyi tayin edemediği gibi imtihanın koşulları, yeri, kriterleri gibi unsurların belirlenmesinde de herhangi bir rol üstlenmemektedir. Bütün bunlar, insanı insan olarak var eden, onun için dünyayı imtihan yurdu olarak belirleyen Cenâb-ı Hak'ın iradesi ve tasarrufundadır.

İnsanın bu dünyada başıboş bırakılmayacağını beyan eden Cenâb-ı Hak,¹ var oluşun sırrı, bu dünyanın mahiyeti gibi insan için en hayati mevzuları öğretmek üzere peygamberler görevlendirmiştir. Peygamberlerin, insanoğluna yaratıcısını tarif etmek, vazifesi ve misyonunu öğretmek, onlar için rol model olmak gibi birbirini tamamlayıcı sorumlulukları bulunmaktadır. Bu bağlamda dünya hayatının aldatıcı ve geçici bir imtihan yurdu olduğu gerçeği,² yaşanan hadiselerle karşı takınılacak tutumun keyfiyeti gibi meseleler de Peygamberlerin söz konusu sorumlulukları sebebiyle insanoğluna öğrettiklerindedir.³

İnsanoğlunu karşılaştacağı her türlü imtihana hazırlayan Cenâb-ı Hak, dünyayı belli kanunlar çerçevesinde idare etmektedir. Allah'ın evreni belli bir düzen içerisinde devam ettirmesinin yani dilimize tabii yasalar ve tabiat olayları olarak yerleşmiş olan bu olgunun bir gereği olarak dünya hayatında zaman zaman doğal afetler yaşanabilmektedir. Bu afetler kimi zaman sel, kimi zaman kum fırtınası, kimi zaman da 6 Şubat 2023 tarihinde ülkemizde görüldüğü üzere büyük bir deprem şeklinde kendini göstermektedir.

Bu doğal afetler niçin yaşanmaktadır? İnsanın bu hadiselerle maruz kalmasının sebebi nedir? İşlenen günahların bu olayların meydana gelmesinde bir rolü var

---

¹ el-Mü'minûn 23/115.

² el-En'âm 6/132; el-Mü'min 40/39; el-Ankebût 29/64.

³ el-Bakara 2/156; Âl-i İmrân 3/135.

midir? Doğal afetlerde hayatını yitiren veya büyük zararlar gören masum insanların böyle bir muameleye tabi tutulması Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti ile nasıl uyuşmaktadır? Kur'ân ve sünnette bu konu hangi çerçevede işlenmektedir? Büyük çoğunluğu kötülük problemi içerisinde ele alınabilecek bu sorular özellikle de bu tür hadiseler yaşandığında daha çok gündeme gelmektedir.

Bu çalışmada yukarıda sıralanan sorular, son dönem İslam âlimlerinden Said Nursî'nin vermiş olduğu cevaplar bağlamında tahlil edilmeye çalışılacaktır. Nursî, telif ettiği en hacimli eseri olan *Risâle-i Nur*'da temelde Kur'ân'ın inanç esaslarıyla ilgili âyetleri ışığında bu asrın insanının öncelikli ihtiyacı olarak gördüğü hususları ele almıştır.⁴ Bununla birlikte bazı bölümlerde İslâmiyet'e dair farklı mevzuları ele aldığı görülmektedir.⁵ Kur'ân'ı tüm dertlerin devasının bulunduğu büyük bir eczahane olarak nitelendiren Nursî'nin⁶ eserinde incelediği mevzulardan biri de insanın Allah'ın rahmetiyle uzlaştırmakta zorlanabileceği doğal afetlerle alâkalıdır. Nursî'nin konuya dair yaklaşımını net bir şekilde ortaya koyduğu *Zelzele Risalesi* olarak da bilinen On dördüncü Sözü'nün Zeyli isimli bölüm bu bakımdan oldukça dikkat çekicidir. İlgili risâlede o günlerde yaşanan Erzincan ve İzmir merkezli depremlere yönelik sorular cevaplandırılmaktadır.⁷ Bu makalede Nursî'nin ortaya koymuş olduğu bu perspektif, Kur'ânî referanslar açısından incelenecek, depremlerin ilâhî ceza olarak nitelenip nitelenemeyeceği ele alınacak, böylelikle Nursî'nin izahları üzerinden Kur'ân'ın doğal afetlere yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ayrıca tamamlayıcı olması açısından bu konuda daha önce yapılmış çalışmalarda dillendirilen bazı tespitler ve itirazlar değerlendirilecektir.

---

⁴ Bunlar genelde altı iman esası ve bunlara bağlı tâlî meselelerdir. Örneğin âhiretin ispatı mevzusu, Cenâb-ı Hakk'ın tek olduğu halde sayısız eşyayı aynı anda idare etmesinin, her şeye gücünün yetmesinin nasıl mümkün olduğu sorusu bunlardan bazılarıdır. Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2002), 48-120, 609-612.

⁵ Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep'le evliliği, Hz. Âdem'in cennetten çıkarılmasının ve şeytanın yaratılmasının hikmeti bu mevzularda örnek olarak zikredilebilir. Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat* (İstanbul: Envar Neşriyat, 1996), 27-30, 42-45.

⁶ Bediüzzaman Said Nursî, *Lemâlar* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2002), 247, 411.

⁷ Bu afetlerin 1939 yılında yaşanan depremler olduğu tahmin edilmektedir. Nursî'nin yaşadığı dönemde bu bölgelerde aynı yılda yaşanmış başka bir deprem tespit edilememiştir. İlgili depremler hakkında bilgi için bk. Vikipedi: Özgür Ansiklopedi, "1939 Erzincan depremi - Vikipedi" (Erişim 15 Temmuz 2023); Tarihte Bugün, "Dikili İzmir Depremi - 22 Eylül 1939" (Erişim 15 Temmuz 2023)

Yapılan araştırmalarda konuyla ilgili pek çok çalışmanın yapıldığı görülmektedir.⁸ Bunlardan bazılarında doğal afetlerin ilāhī bir ceza olarak görülüp görülemeyeceği,⁹ bazılarında ise Nursi'nin kötülük problemine yaklaşımı incelenmektedir.¹⁰ Ancak doğrudan bu makalenin konusu olan zelzele risālesini inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Bu makalede konunun temelleriyle irtibatlandırılarak analitik bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılması ve daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmamızda Nursi'nin ilgili risālesini seçmemizin başlıca nedeni doğal afetlerle ilgili bakış açısını somut bir deprem hadisesi üzerinden beyan etmesi ve kendisinin tartışmalara konu edilen bir isim olmasıdır. Ayrıca Nursi'nin eserlerinde gcl bir şekilde *Risāle-i Nur*'un Kur'ān'ı rehber edindiğini vurgulaması,¹¹ görüşlerinin Kur'ānī referanslar açısından tahkik edilmesinin gerekli olduğu kanaatini oluşturmuştur. Bu tür mukayeseli bir yaklaşımın çalışmanın zenginliğine ve derinliğine katkı sunacağı, bu alandaki tahkik ihtiyaını kıymeti nispetinde dolduracağı düşünülmüştür.

1. Doğal Afetler İlāhī Ceza Olarak Yorumlanabilir mi?

1.1. Kur'ān Āyetlerinde Doğal Afetler

Kur'ān'a göre kāinatdaki her şey gibi tabiī afetlerin yaratıcısı da Allah'tır.¹² Āyetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu hadiseler işlenilen günahların cezası olarak,¹³ imtihanın tabiatı gereği insanların sıkıntılarla sınanması¹⁴ veya insanları doğru yola yönlendirmek amaçıyla yaratılmaktadır.¹⁵

---

⁸ Bu çalışmaların listesi için bk. Muhammet Karaosman, "Kur'ān'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlāhī Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 4/3 (2020), 101.

⁹ Karaosman, "Kur'ān'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlāhī Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 98-120.

¹⁰ Hamdi Yalçın, "Said Nursi'de Kötülük Problemi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (2022), 128-148.

¹¹ Nursi, *Mektubat*, 355, 369, 425-426.

¹² ez-Zümer 39/62.

¹³ el-Gāfir 40/21.

¹⁴ el-Bakara 2/155.

¹⁵ el-A'rāf 7/94.

1.1.1. İşlenen Günahlara Ceza Olması Yönüyle Doğal Afetler

Doğal afetlerin bir kısmı bazı kavimlerin inkâr ve isyanları sebebiyle helâk edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁶ Kur'ân'da helâk edilen kavimlerin pek çoğunun başına gelen afetler bu türdendir. Bu kategorideki âfetlerin diğer bir bölümü ise küllî bir helâk için değil, işlenen bazı günahların kısmî cezalandırmasına yönelik olarak yaratılmaktadır. Söz gelimi İsrailoğullarının Hz. Musa'ya (a.s.) inanmakla birlikte kendilerine verilen sözü değiştirmeleri,¹⁷ Allah'ı açıkça görmek istemeleri sebebiyle cezalandırılmaları bu türün örneklerindedir.¹⁸ İlgili âyetlerdeki muhatapların inanan kimseler olması, doğal afetlerin işlevini sadece inkârcı kavimlerin helâkiyle sınırlandıran yaklaşımın doğru olmadığını göstermektedir.¹⁹ Öte yandan bir başka âyette ise insanların yapıp ettikleri yüzünden yeryüzünün fesada uğradığını ve Cenâb-ı Hakk'ın insanoğluna bu yaptıklarının bazısının karşılığını tattıracağı anlatılmakta, insanoğlunun asıl hesabı âhirete tehir edilmek üzere zaman zaman burada da cezalandırılabileceği hatırlatılmaktadır.²⁰

1.1.2. İmtihan Olması Yönüyle Doğal Afetler

Kur'ân'a göre doğal afetlerin yaratılmasının bir başka hikmeti insanları sınamaktır. Nitekim bir âyette Cenâb-ı Hakk'ın kullarını canlardan, ürünlerden ve mallardan eksiltmekle imtihana tabi tutacağından bahsedilmektedir. Hemen arkasından gelen âyette bunları sabır ve metanetle karşılayan, her şeyin yegâne sahibinin Allah olduğu bilinciyle ona döneceğini unutmayan mü'minler övülmekte, böylelikle musibetler karşısında takınılması gereken tavır net bir şekilde resmedilmektedir.²¹ Ayrıca Allah'ın insanları çeşitli sıkıntılarla imtihan edeceğini

¹⁶ Âl-i İmrân 3/11; el-A'râf 7/78, 91; el-Hicr 15/73.

¹⁷ el-Bakara 2/59.

¹⁸ en-Nisâ 4/153.

¹⁹ Nitekim bir çalışmada Kur'ân'da anlatılan doğal afetlerin inkârcı kavimlere yönelik olarak küllî bir helâki içermekte olduğu bu yüzden günümüzde yaşanan doğal afetlere örnek olamayacağı öne sürülmektedir. Karaosman, "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 105-110.

²⁰ er-Rûm 30/41.

²¹ el-Bakara 2/155-157.

belirten âyetlerin mefhumu, insana sıkıntı veren yönüyle doğal afetlerin de birer imtihan aracı olarak yaratılmış olabileceğine işaret etmektedir.²²

1.1.3. İnsanları İrşad Etmesi Yönüyle Doğal Afetler

Kur'ân incelendiğinde Cenâb-ı Hakk'ın zaman zaman musibetleri kullarının doğru yola rücû etmelerine yönelik bir vasıta olarak kullandığı görülmektedir.²³ Örneğin bir âyet grubunda²⁴ bazı toplulukların Allah'a yönelmeleri, yalvarıp yakarmaları için sıkıntılara maruz bırakıldığından, bu toplulukların alınması gereken mesajı alamadıklarından ve kalplerinin katılaştığından bahsedilir. İlgili pasajda²⁵ kullanılan *فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا* "Onlara azabımız geldiğinde yalvarıp yakarmaları gerekmez miydi?" ifadesi²⁶ musibetlerin insanlara kulluklarını hatırlatıcı misyonunu açıkça ifade etmektedir.

Kur'ân'da doğal afetlerin misyonu genel olarak bu çerçevede beyan edilmekle birlikte son zamanlarda yapılan bazı çalışmalarda günümüzde yaşanan doğal afetlerin işlenen günahların bir cezası olarak yorumlanamayacağı öne sürülmektedir. Her ne kadar yukarıda referans olarak gösterilen âyetler bu iddianın geçerli olmadığını söylüyor olsa da konuyu daha da aydınlatma açısından bu noktada yeniden helâka uğrayan kavimlere dönmek ve hangi davranışları sebebiyle böylesi bir sona sürüklendiklerini incelemek yararlı olacaktır. Kur'ân'da bu kavimlerin cezalandırılmalarının gerekçeleri incelendiğinde karşımıza şu davranışlar çıkmaktadır: Yalanlamak ve inkâr etmek,²⁷ zulmetmek ve kötülöklere seyirci kalmak,²⁸ fiska dalmak,²⁹ günaha aşırıya gitmek ve nankörlük etmek,³⁰

---

²² Âli İmrân 3/186; el-Fecr 59/16.

²³ el-A'râf 7/94.

²⁴ el-En'âm 6/42-45.

²⁵ el-En'âm 6/43-44.

²⁶ Kur'an Yolu (Erişim 05.10.2023), el-En'âm 6/43.

²⁷ el-A'râf 7/96;

²⁸ el-A'râf 7/165; Yunus 10/13; el-Kehf 18/59.

²⁹ el-Ankebût 29/34.

³⁰ el-En'âm 6/6; ed-Duhân 44/37.

refahtan, varlıktan, imkanlardan dolayı şımarıp azgınlaşmak,³¹ kendilerine hatırlatılan sorumluklarını unutmak.³²

Kur'ân'ın bu davranışları öne çıkarmasının arkasında - başka pek çok hikmetle birlikte - inananları bunlardan sakındırmak gibi bir gayenin olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Bu gerçekten hareketle şu soruyu sormak isteriz: Söz konusu yanlış davranışların inananlar arasında yaygınlaştığı ve çoğunluk itibarıyla toplumun bu kötü manzara konusunda seyirci kaldığı yani nehy-i ani'l-münker vazifesini ihmal ettiği bir durumda Cenâb-ı Hakk'ın doğadaki bazı unsurları harekete geçirmek suretiyle inananları uyarmak veya kısmen cezalandırmak istemeyeceğine dair bir taahhüt bulunmakta mıdır? Konuyla ilgili bir âyette³³ verilen örnek, bu sorunun cevabına yönelik önemli ipuçları sunmaktadır. Âyetin tasvir ettiği tabloya göre bir şehir ahalisi güven ve huzur içerisinde yaşamakta, rızıkları bolca verilmektedir. Ancak bu kimselerin, Allah'ın nimetlerine nankörlük etmeleri üzerine Cenâb-ı Hak onlara açlık ve korku ızdırabını tattırmaktadır. Dikkat edilecek olursa âyette verilen örnekte herhangi bir peygamber yoktur ve bu kimselerin helâk edildiği söylenilmemekte, sadece insanların nimetlere nankörlük etmeleri üzerine cezalandırılmış olduklarından bahsedilmektedir. Kanaatimizce söz konusu âyetin Kur'ân'ın evrenselliği çerçevesinde değerlendirilmesi bize şu sonucu çıkarma imkanı sunmaktadır: Bir toplulukta nankörlük hastalığı yaygınlaştığında Cenâb-ı Hak o şehir ahalisini doğal afetler üzerinden cezalandırabilir.

Görüldüğü üzere Kur'ân'da pek çok topluluğu yaptıklarına bir karşılık olarak veya doğru yola rücu etmeleri için cezalandırdığı açıkça ifade edilmektedir. Bununla birlikte yukarıda da vurgulandığı üzere konuyla ilgili âyetler bize ilkesel olarak doğal afetlerin günahların karşılığı olabileceğini söyleme imkânı verse de her tabîi afeti bu şekilde yorumlama imkanı tanımamaktadır. Ayrıca bir doğal afetin ilâhî ceza olabileceği yorumunda bulunmak için gerçekleşen doğal afet ile afete maruz kalan topluluklar arasında ilişki kurulabilecek bir zemin bulunmalıdır. Yani bir doğal afeti "ilâhî ceza" olarak değerlendirmek için öncelikle ilgili bölgede yaşayan

---

³¹ el-Kasas 28/58.

³² el-En'âm 6/44.

³³ en-Nahl 16/112.

toplumun tüm kesimlerinde günah ve isyan halinin yaygınlaştığı gözlemlenmelidir. Ancak bu durumda dahi söz konusu doğal afetin “kesin ve mutlak” bir şekilde ilâhî ceza olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu noktada olsa olsa söz konusu afetin - ihtimal ifade eden değerlendirmeye - ilâhî bir ceza olabileceği söylenebilir. Bununla birlikte doğal afetlerin mutlak surette ilâhî bir ceza olmadığı söylemi³⁴ iki âyetle refere edilmektedir.³⁵ Bunlardan birincisi “Şâyet Allah insanları günahları sebebiyle cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı kalmazdı.” mealindeyken³⁶ diğeri Cenâb-ı Hakk'ın kullarına zulmetmeyeceğini anlatmaktadır.³⁷

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki yukarıda zikredilen âyetlerde Yüce Allah birtakım insanlara günahları sebebiyle bazı felâketler yaşattığını açıkça ifade etmektedir. Dolayısıyla bazı toplulukların yaptıklarından dolayı cezalandırılmış olduğundan bahseden âyetlerle Allah'ın insanları günahları sebebiyle anında cezalandırmayıp belirlenmiş bir vakte ertelediğinden bahseden âyet arasında zahiri bir çelişki olduğu öne sürülebilir. Nitekim müfessir Fahrüddîn er-Râzî'nin (öl. 606/1210) tefsirinde bu itirazı ele aldığı görülür. Ona yöneltilen itiraz özetle şu şekildedir: en-Nahl 16/61. ve Fâtır 35/45. âyetlerin muhtevası bu dünyada cezalandırmanın olmamasını gerektirmektedir. Ayrıca Kur'an'da her nefsin yaptığının karşılığını âhiret gününde göreceği³⁸ anlatılmaktadır. Bütün bunlar, dünyada cezalandırmanın olmadığına delâlet etmektedir. Râzî bu itirazı bir usûl kâidesi üzerinden şöyle cevaplandırır: Dünyada cezalandırmanın olduğundan bahseden âyetler has, itiraza gerekçe kılınan âyetler ise âmmdır. Has ise âmme mukaddem (öncelenmiş)dir.³⁹ Râzî'nin bu yaklaşımı usûl kâidelerinin tefsir problemlerini çözme konusunda oynadığı kritik rolü göstermesi açısından oldukça

---

³⁴ Mehmet Görmez, “Prof. Dr. Mehmet Görmez: Coronavirüs Özelinde Musîbetleri Okuma Usûlü” YouTube, (14 Temmuz 2023), 00:10:20-00:11:44; Hürriyet Gazetesi, “Doğal Afetler İlahi Ceza Değildir” (Erişim 14 Temmuz 2023).

³⁵ Görmez, “Prof. Dr. Mehmet Görmez: Coronavirüs Özelinde Musîbetleri Okuma Usûlü”, 00:11:00-00:11:55.

³⁶ Fâtır 35/45.

³⁷ Fussilet 41/46.

³⁸ el-Mu'min 40/17.

³⁹ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1999), 8/241.

dikkat çekicidir. Şurası var ki zaman zaman dünyada da bir cezalandırmanın olduğu gerçeğinden bahseden âyetler oldukça açıktır, yani muhkemdir. Dolayısıyla öne sürülen âyetler ya Râzî'nin de ifade ettiği üzere âmm-hâs ilişkisi üzerinden anlaşılmalıdır veya dünyada hiçbir şekilde cezalandırmanın olmadığı şeklinde anlaşılabilir âyetler te'vil edilmelidir.

Kanaatimizce buradaki zâhiri çelişkiyi giderme adına Fâtır 35/45. âyette zikredilen cezalandırmayı - günahların eksiksiz bir karşılığı olarak - tam bir cezalandırma şeklinde anlamak daha uygundur. Bu durumda söz konusu âyet, “şâyet Cenâb-ı Hak insanlara yapıp ettikleri kötülöklere karşılık onları anında ve eksiksiz bir şekilde cezalandıracak olsaydı yeryüzünde hiçbir canlı kalmazdı” anlamına gelmektedir. Nitekim imtihan süreci de zaten buna göre ilerlemektedir. Yani Cenâb-ı Hak helâk edilen kavimler de dâhil olmak üzere insanları günahları sebebiyle “anında” cezalandırmamakta, onlara mühlet tanımakta, bununla birlikte bazen günah ve isyanda ısrarcı olunması durumunda asıl muhasebeyi âhirete bırakmakla birlikte bunun karşılığını kısmen bu dünyada vermektedir. Bazı inkârcı toplulukların gerçeği ısrarla yalanlamaları sonucunda bu dünyada cezalandırıldıkları ancak kendilerini âhirette daha büyük bir cezanın beklediğini söyleyen âyetler bu gerçeğe işaret etmektedir.⁴⁰

Doğal afetlerin ilâhî ceza olarak nitelenemeyeceği yönündeki itirazlar bununla sınırlı değildir. Bu konuda öne sürülen bir başka gerekçeye göre Cenâb-ı Hak Nuh tufanı sonrasında ilgili olayı “bir âyet” olarak adlandırmaktadır.⁴¹ Buradan hareketle doğal afetlerin bir âyet olarak okunması gerektiği öne sürölmekte ve buna örnek olarak güncel olması hasebiyle koronavirüs hadisesi zikredilmektedir. Koronavirüs hadisesinin bir âyet olarak okunması durumunda bazılarının bu hadiseyi insanlığın dünyayı şuursuzca kullanmasına, kimilerinin bunu Arakan'da, Doğu Türkistan'da, Suriye'de, Filistin'de yaşanan insanlık trajedilerine, kimilerinin ise ölkelerin mazlumlara kapılarını kapamalarına, bazılarının ise haz ve hız çağında insanın kendini kalbini, ruhunu, Rabbini unutmasına bağlayacağı söylenmektedir. Ardından

---

⁴⁰ ez-Zümer 39/24-26; Bahçe sahiplerinin başına gelenler de yine bu gerçeğe işaret eden çarpıcı bir kıssadır. el-Kalem 68/17-33.

⁴¹ el-Furkân 25/37.

böylesi zengin anlamların hepsinin doğru olabileceği ancak bunun için koronavirüs musibetinin bir ilâhî ceza olarak değil bir âyet olarak okunması gerektiği ileri sürülmektedir.⁴²

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki Kur'ân bu hadiseyi bir âyet değil azap olarak nitelendirmektedir.⁴³ Ancak Kur'ân'a göre bir hadisenin azap olması onda âyetler olmasına engel değildir. Helâk edilen kavimlerin sonunda sıkça zikredilen “düşünenler için bunda âyetler (ibretler) vardır” şeklindeki ifadeler bunun açık örneklerindedir.⁴⁴ Nitekim memleketlerinin altı üstüne getirilmek suretiyle en acı şekilde cezalandırılan Lut kavmine verilen cezanın arkasından da benzer ifadelerle bu olaya ibret nazarıyla bakılması istenmektedir.⁴⁵ Öte yandan doğal afetleri ilâhî bir ceza olarak görmenin bu hadiselerden ibret almayı imkânsız kıldığı şeklindeki kabul doğru görünmemektedir. Örneğin yukarıda koronavirüs ile ilgili çıkarılan derslerin tamamı, söz konusu salgın ilâhî bir ceza olarak görüldüğünde de pekâlâ çıkarılabilir. Numune kabilinden zikrecek olursak, kişi bu salgını insanlığa bir ceza olarak gördüğünde haz ve hız çağının çekici ve aldatıcı cazibesine kapılıp Rabbini, kendini, kulluğunu, aciziyetini unutan ve günah bataklığına dalan insanoğlunun cezalandırıldığını düşünebilir, dünyada daha büyük bir musibetle, âhirette daha büyük bir cezayla karşılaşmamak adına tevbe edebilir ve kulluk bilincini kuşanmak suretiyle hayatında yeni bir sayfa açabilir.

1.2. Hadislerde Doğal Afetler

Konuya sünnet penceresinden bakıldığında Kur'ân'a paralel bir yaklaşımla karşılaşılmaktadır. Söz gelimi bir rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v) “*Nefsim kudret elinde olan Cenâb-ı Hak'a yemin olsun ki ya iyiliği emreder kötülükten sakındırırınız yahut Cenâb-ı Hak katından size bir azap gönderir de sonra dua etseniz de kabul edilmez.*” şeklinde

---

⁴² Görmez, “Prof. Dr. Mehmet Görmez: Coronavirüs Özelinde Musibetleri Okuma Usûlü”, 00:12:55-00:16:55.

⁴³ Hûd 11/39. Bu bağlamda Nûh kavmine benzer şekilde boğularak ölen Firavun ve etbarı hakkında *فَأَنْتَقِمْنَا مِنْهُمْ* “onlardan intikam aldık” şeklinde bir ifadenin kullanılması manidardır. el-A'râf 7/136.

⁴⁴ el-Hicr 15/75, 77; Tâhâ 20/128.

⁴⁵ el-Hicr 15/73-77.

buyurur.⁴⁶ Benzer mefhumdaki bir rivâyette Hz. Ebubekir'in bir hutbesinde insanlara, “Siz, kişinin hidâyette olduğu sürece başkalarının kendisine zarar veremeyeceğini bildiren âyeti yanlış yorumluyor, bu sebeple nehy-i anil münkeri ihmal ediyorsunuz.” dediğı ve sonrasında Hz. Peygamber'den işittiğı şu hadisi naklettiğı aktarılır: “İnsanlar kötülüğü görür de buna engel olmaya çalışmazlarsa Allah'ın onları umumi bir azapla cezalandırması yakındır.”⁴⁷

Bir başka rivâyette ise şöyle buyurur: “Bir toplulukta günahlar yaygınlaştığı ve fuhuş açıktan yapılır olduğu zaman orada tâun ve önceki topluluklarda görülmeyen hastalıklar (sıkıntılar) ortaya çıkar. Bir topluluk zekâtı engellediğinde semadan gelen yağmur onlardan kesilir. Şâyet hayvanlar olmasaydı hiç yağmur yüzü görmezlerdi. Bir topluluk ölçü ve tartıda hile yaptıklarında geçim sıkıntısı, kıtlık ve zâlim idareci ile cezalandırılırlar.”⁴⁸ Bir diğere rivâyette ise Hz. Ayşe şöyle buyurmaktadır: Hz. Peygamber bir bulut veya rüzgârgördüğünde yüzünde bir belirti (tedirginlik) hâsıl olurdu. Ben kendisine “Ey Allah'ın elçisi insanlar içinde yağmur olduğu düşüncesiyle bulutu gördükleri zaman sevinirler. Oysa ben senin yüzünde bir endişe görüyorum.” dedim. Kendisi bana “Ey Ayşe! Bunun azap taşıyan bir bulut olmadığından nasıl emin olabilirim.” diye cevap verdi.⁴⁹

Öte yandan söz konusu perspektifin ilk nesillerde de kendini göstermesi, ilgili âyetlerin ve hadislerin geçmişten bu yana genel olarak aynı çerçevede anlaşıldığını göstermektedir.⁵⁰ Örneğin kaynaklara göre Hz. Ömer, Medine'de gerçekleşen bir deprem sonrasında şunu söyler: “Bu deprem ancak sizin yaptığınız bir şeyden dolayı gerçekleşmiştir. İyi bilin ki şâyet bir daha gerçekleşecek olursa sizinle birlikte yaşamam.”⁵¹ Yine beşinci halife olarak bilinen Ömer b. Abdülaziz valilerine yazdığı

⁴⁶ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *Sünenu't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi'l-Halebî, 1395/1975), “Fiten”, 9 (No. 2169).

⁴⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî (B.y.: Muessestu'r-Risâle, 1421/2021), 1/221 (No.53).

⁴⁸ Ebu Abdullah Muhammed İbn Mâce, *Sünenu İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâki (b.y.: Dâru İhyâi Kütubi'l-Arabiyye, ts.), “Fiten”, 22 (No. 4019).

⁴⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahih*, thk. Mustafa Dîb el-Buga (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993), “Tefsîr”, 319 (No. 4551).

⁵⁰ Bk. İsmail Hakkı el-Halvetî el-Bursevî, *Ruhu'l-Beyân* (Beirut: Dâru'l-Fikr, ts.), 9/101; İbn Kayyim el-Cevzî, *el-Cevâbu'l-Kâfi* (Fas: Dâru'l-Mârife 1998), 65.

⁵¹ Ebubekir Abdullah İbnu Ebi'd-Dünyâ, *el-Ukûbât* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1996), 29.

mektupta yerin sarsılmasını “Allah’ın kendisiyle kulunu cezalandırdığı bir olay” olarak tarif eder ve insanlara yanlarında bulunan ne varsa onlardan sadaka vermelerini söyler.⁵²

Konuyla ilgili naslar bir bütün olarak incelendiğinde insanların yaptıklarına bir ceza veya uyarı olarak imtihan esprisi içerisinde sınanmaları amacıyla veya düştükleri yanıştan dönmeleri için zaman zaman doğal afetlere maruz bırakıldıkları anlaşılmaktadır. Ne var ki depremler ilâhî ceza olarak görülebilecek olsa da tüm depremlerin mutlaka bu gayeye matuf olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira Cenâb-ı Hakk’ın insanları uyarmak veya imtihan etmek için de böyle bir hadiseyi gerçekleştirmiş olması mümkündür. Nitekim Nursî’nin çağdaşlarından olan Elmalılı Hamdi Yazır bir bölümde deprem ve volkanik patlama gibi hadiselerin Cenâb-ı Hakk’ın kudretini ifade ettiğini söyler ve bu tür olayların insanoğlunun günahlarından bağımsız olarak gerçekleştiği söyleminin yanlış olduğunu belirtir. Ona göre bu tür olayların tamamını insanoğlunun günahlarının cezası olarak telakki etmek mümkün değildir. Bununla birlikte bunların hepsinin insanoğluna yönelik pek çok mesajı ve dersi içerdiği muhakkaktır. Zira bu olayların hepsinin, insanın isyana yöneldiği Rabbinin kudretini izhar, O’nun azâmetini ihtar gibi pek çok fonksiyonu üstlendiği, ayrıca insanı böylesi eşsiz bir kudretin emirlerine karşı muhalefetten sakındırmak gibi birçok mesajı içerdiği açıktır.⁵³

2. Said Nursî’nin Tasavvurunda Allah Evren İlişkisi

Zelzele Risalesini incelemeden önce Nursî’nin Allah ve evren tasavvurunu genel hatlarıyla ortaya koymak ilgili risaledeki tespitlerinin daha doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Nursî’nin Allah tasavvuru tevhid merkezli olup her türlü şirk unsurunu reddeden bir mahiyet arz etmektedir. Nursî’nin nezdinde Allah, kâinatın ve canlılığın oluşmasını sağlayan bir ilk sebep olmaktan öte - Kur’ân’daki Allah tasavvuruna paralel olarak - her şeyin yaratıcısı ve her an idarecisi makamındadır. O, Cenâb-ı Hakk’ın rubûbiyetinin evrendeki her bir oluşta ve fiilde belirleyici olduğunu düşünmektedir. Nitekim kendisine yöneltilen “herkesin Allah’ı bildiği bu

---

⁵² İbnu Ebi’d-Dünyâ, *el-Ukûbât*, 32.

⁵³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 4/2322-2323.

yüzden Allah'ı insanlara anlatmanın gereksiz olduğu mealindeki soruya verdiği cevap bu bağlamda oldukça aydınlatıcıdır. Allah'ı yüzeysel bir marifet ile tanımayı yetersiz gören Nursî'ye göre Allah'ı bilmek tüm evreni kuşatan rubûbiyetine, en küçük cisimlerden yıldızlara kadar her şeyin onun tasarrufunda olduğuna, O'nun iradesiyle hareket ettiğine inanmak, kelime-i tevhidin içerdiği tüm hakikatleri bilmek ve kalben tasdik etmek demektir.⁵⁴

Nursî'nin kritik tespitleri devam eden ifadelerinde yer almaktadır. Ona göre “Bir Allah var.” diyerek mülkünü sebepler ve tabiat arasında paylaştırmak, onlara dayandırmak, sebeplere Cenâb-ı Hakk'ın ortakları şeklinde makam vermek, her şeyin yanından hazır olan iradesini, sıfatlarını ve ilmini bilmemek, kuvvetli emirlerini tanımamak gibi tavırların Allah'ı bilmek veya Allah'a iman etmekle uyuşması pek mümkün değildir.⁵⁵ Anlaşıldığı kadarıyla Allah'ı sadece ilk sebep olarak gören, kalan tüm oluşum, dönüşüm ve değişimleri sebeplere, unsurlara, yasalara atfeden bir ilah tasavvuru Nursî'nin nezdinde geçersizdir. Dolayısıyla doğal afetlerin de Cenâb-ı Hakk'ın iradesi, izni ve kudreti dışında gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı gerçeği göz önünde bulundurulmalı ve Nursî'nin Zelzele Risalesi bu tasavvur çerçevesinde anlaşılmaya çalışılmalıdır.

3. Zelzele Risalesi

Zelzele risâlesi *Sözler* isimli eserin on dördüncü söz isimli bölümünün sonunda yer almaktadır. Nursî'nin telif etmiş olduğu bu risale o dönemde gerçekleştiren olan Erzincan ve İzmir bölgesinde yaşanan depremler bağlamında kaleme alınmış olup soru-cevap tarzındadır. Bu soruları ayrı başlıklar halinde incelemek daha uygun olacaktır.

3.1. Doğal Afetler - İnsan Davranışları İlişkisinin Tahlili

Nursî'ye yöneltilen soruların birincisinde, o tarihte gerçekleşen depremin devam etmesi sebebiyle insanların geceleri istirahat edememesi gibi büyük bir sıkıntıyı netice vermesinin nedeni sorulur?

---

⁵⁴ Bediüzzaman Said Nursî, *Emirdağ Lahikası* (İstanbul: Envar Neşriyat, 2002), 203.

⁵⁵ Nursî, *Emirdağ Lahikası*, 203.

Nursî, cevabında depremin Ramazan ayında gerçekleşmiş olmasına dikkat çeker ve bunu insanların Ramazan ayının hürmetine uygun olmayan davranışlarda bulunmalarına ve Müslüman bir ülkede Ramazan gibi mübarek bir ayda pervasızca işlenen günahlara bağlar ki ona göre bu bir korku azabıdır.⁵⁶ Nursî'nin cevabı iki açıdan incelenmelidir. Bunlardan birincisi bu yaklaşımın ilkesel olarak Kur'ân ve sünnetle örtüşüp örtüşmediğidir. Buna göre şu soruları sormak yerinde olacaktır: Herhangi bir depremin ilâhî bir ceza veya uyarı olup olmadığı nasıl anlaşılacaktır? Nursî'nin tespiti nasıl değerlendirilmelidir?

Elbette vahiy olmadığı müddetçe bir depremin ilâhî bir ceza olduğunu kesin bir şekilde iddia etmek mümkün değildir. Dolayısıyla Nursî'nin toplumun o günkü durumuyla ilgili tespitleri doğru kabul edildiğinde yaptığı çıkarımın bir ihtimal bildirdiği söylenebilir. Bunu şu şekilde ifade edebiliriz: Müslüman bir topluluğun yaşadığı bir bölgede Ramazan'ın hürmetini hiçe sayacak biçimde günahın yaygınlaştığı bir vasatta gerçekleşen depremin bir ilâhî ceza veya ilâhî bir uyarı olduğu yorumu yapılabilir. Bu, kesinlik ifade etmeyen zannî bir yorumdur. Bununla birlikte o dönemde böyle yaygın bir fık ortamının oluşmadığı tespit edilecek olursa bu durumda hadisenin ilâhî bir ceza olduğuna dair görüşün zannî bir yorum olmaktan çıkarılması, zayıf veya yanlış bir yorum kategorisinde değerlendirilmesi doğru olur. Öte yandan son zamanlarda doğal afetlerin ilâhî ceza olduğunu dillendirmenin, haddi aşmak ve Allah'ın adına konuşmak gibi sakıncalı bir tavrı içerdiği söylenmektedir. Örneğin bir çalışmada doğal afetleri ilâhî ceza olarak gören anlayış eleştirilmekte, bu bağlamda Allah'ın muradını tayin etmenin kimsenin uhdesinde olmadığı belirtilmektedir.⁵⁷

Şurası var ki ilk bakışta son derece yerinde olduğu düşünülen bu eleştiri, tüm yorumlar için değil, ancak "kesinlik içerdiği iddiasıyla dillendirilen çıkarımlar" için söylendiğinde gerçek anlamda haklılık kazanmış olur. Çünkü doğal afetlerle ilgili yorumlar, bu konudaki naslar temelinde bir doğal afetin oluştuğu ortam,

---

⁵⁶ Nursî, *Sözler*, 171.

⁵⁷ Karaosman, "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların ilâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu", 105.

muhatapları, şiddeti gibi pek çok etken hesaba katılarak yapılmakta ve Cenâb-ı Hakk'ın muradının ne olabileceği hakkında bir sonuca ulaşılmaktadır. Murad-ı ilâhinin tayin edilemeyeceği öne sürülerek bu yorumların yapılmaması istendiğinde aynı şeyin neredeyse tüm tefsir faaliyeti için de talep edilmesi söz konusu olur. Zira tefsir faaliyeti de özünde bağlam, üslup, dil kâideleri, sebep-i nüzûl gibi farklı unsurlar üzerinden âyetten murad edilen manayı keşfetme çabasıdır. Oysa anlamı açık muhkem âyetlerle ilgili Cenâb-ı Hakk'ın muradının ne olduğunu söylemek mümkün olsa da farklı yorumlara müsait (zü vücûh) pek çok âyetten hangi mananın murad edildiğini kesin bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Bu böyle olmakla birlikte geçmişten günümüze bu tür âyetler incelenmekte ve çok çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır. Müfessirlerin bazı izahları sonrasında وَاللَّهُ أَعْلَمُ “Allah daha iyi bilir” şeklinde ifadelerle yer vermelerinin esprisi de burada aranmalıdır.⁵⁸ Dolayısıyla naslarda veya doğal afetlerin içerisindeki murad-ı ilâhiyi tespit etme çabasının son derece benzeştiği, bu ikisinin de bazı verilerden hareketle yapılan bir ictihad faaliyeti olduğu söylenebilir. Bu noktada şunu da ifade etmek gerekir: Nasıl ki bazı kavli âyetleri yorumlamak üst düzey bir birikim ve uzmanlık gerektiriyorsa bazı kevnî âyetleri de yorumlamak benzer bir ihtisası gerektirmektedir. Bu yüzden ihtisas sahibi olmayan kimselerin doğal afetlere gelişi güzel gaye tayin etmek yerine bu afetlerden kendi paylarına düşen dersleri çıkarması daha doğru bir tavır olsa gerektir.

Hülâsa Cenâb-ı Hakk'ın bir hadiseyi ne için gerçekleştirdiğini tüm hikmetleriyle tam ve kesin bir şekilde bilmek mümkün olmadığına göre bu konuda kesin yargı içeren ifadeler – yargının muhtevası hangi yönde olursa olsun – aynı problemle maluldür. Dolayısıyla Nursî'nin yorumu da bu perspektiften değerlendirilmelidir. Buna göre ilgili risâlenin sonundaki Allah'tan başkasının gaybı bilmeyeceğini

⁵⁸ Bu, müfessirlerin yorumlarının kesinlik içermediğini ifade etme sadedinde sıkça kullandıkları bir ifadedir. Örnekleri için bk. Ebu Mansûr el-Mâturîdî, *Te'vilâtu ehli's-sünne* (Beirut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 2005), 1/279; 7/473, 8/71; Ebu'l-Kâsım Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beirut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1986), 2/751; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 3/585, 590, 597, 604; Ebu Abdullah el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Dâru'l-Kütubu'l-Misriyye, 1964), 5/158, 161, 167, 189.

belirtmesi sebebiyle⁵⁹ Nursî'nin söz konusu değerlendirmesini bir yorum olarak kabul etmek ve yorumun kesinlik bildirmeyeceğini söylemek gerekir.

3.2. Müslümanların Gayr-ı Müslimlerden Daha Fazla Doğal Afetlere Maruz Kalmasının Gerekçeleri

İkinci soruda bu tür musibetlerin neden gayr-ı müslimlerden ziyade Müslümanlara geldiği sorulur. Nursî cevabında gayr-ı müslimlerin yanlışlarının çok daha büyük olduğunu, cezalarının çoğunlukla büyük ceza yeri olan âhirete bırakıldığını, Müslümanların hatalarının nispeten küçük olduğu için burada kısmen cezalandırıldığını ifade eder.⁶⁰

Nursî'nin bu izahında gerek naslara gerekse akla aykırı bir husus görünmemektedir. Zira büyük suçların, büyük mahkemelerde görülmesi ve büyüklüğüne mütenasip bir şekilde cezalandırılacak olması doğal olandır. İnkârcılara asıl cezalarıyla âhirette karşılaşacaklarını söyleyen âyetler bu hususa işâret ederken,⁶¹ Müslümanın başına gelen her bir musibetin, isyan etmemek şartıyla günahlarına keffâret olduğu naslardan anlaşılmaktadır.⁶² Nitekim bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: *“Ümmetim merhamet edilmiş bir ümmettir, âhirette azabı yoktur, onun azabı ancak dünyadaki depremler, fitneler, katl gibi hadiselerdir.”*⁶³ Dolayısıyla dünya-âhîret olmak üzere iki boyutlu bir hayat tasavvuru inşa eden ve esas hayatı âhîret olarak tespit eden bir dinin ödül ve cezalandırmayı bu dünyada kısmen, âhirette tamamen gerçekleştirmesinin gayet makul olduğu söylenebilir.

---

⁵⁹ Nursî, *Sözler*, 175.

⁶⁰ Nursî, *Sözler*, 172.

⁶¹ es-Secde 32/21; ez-Zümer 39/26; el-Mü'min 40/46.

⁶² Buhârî, “Merdâ”, 1 (No. 5317); Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmi'u'sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Birr”, 14.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 32/453-455. (No. 19677); Ebu Ya'lâ Ahmed b. Ali, *Müsnedu Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1404/1984), 13/261. (No. 7277).

3.3. Kısmî Hatalara Umumi Bir Ceza Verilmesinin Hikmeti

Nursî'ye yöneltilen üçüncü soruda bazı insanların hatasına neden umûmî bir ceza verildiği sorulur. Nursî, buna cevaben geneli kuşatan bir musibetin çoğunluğun hatasından kaynaklandığını söyler. Ona göre insanların tamamı veya çoğunluğu bu günahları bizzat işlememiş olsa da onlara taraftarlık göstermek veya onları desteklemek suretiyle manen ortak olmaktadır. Bu ise umûmî bir musibeti netice vermektedir.⁶⁴

Nursî'nin burada dikkat çektiği husus, musibetin geldiği bölgede insanların çoğunluğunun yanlışa sürüklenmesi ve insanların bu duruma ya seyirci kalması veya taraftar olmasıdır. Naslar açısından incelendiğinde Nursî'nin bu cevabının Kur'ân ve sünnete paralellik arz ettiği görülmektedir. Zira bazı âyetlerin muhtevassından bir toplulukta çoğunluğun yoldan çıkmasının cezayı gerektirebileceği anlaşılmaktadır.⁶⁵ Ayrıca benzer şekilde insanların kötülüğü desteklemesinin veya sessiz kalmasının da kötülüğe bir şekilde iştirak etmek olarak tasvir edildiği görülmektedir.⁶⁶ Bu noktada yukarıda da aktarıldığı gibi emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker sorumluluğunun ihmal edildiği bir topluluğun ilâhî bir cezaya veya uyarıya maruz kalmasının muhtemel olduğu hatırlanmalıdır.⁶⁷ Son olarak bir rivâyette Hz. Peygamber ashabını ileride gelecek olan fitnelere ve musibetlere karşı uyarır. Bunun üzerine Hz. Zeynep (r.a.ç) "Ey Allah'ın resûlü içimizde salihler olmasına rağmen helâk olur muyuz?" şeklinde bir soru yöneltilir. Hz. Peygamber bu soruyu "Günahlar çoğalır ve yaygınlaşırsa evet." şeklinde cevaplar.⁶⁸

3.4. Depremlerde Masumların Zarar Görmesinin İlähi Hikmet Açısından İzahı

İlgili risâlede Nursî'ye yöneltilen dördüncü soru kötülük problemi içerisinde mütalaa edilen daha müşkil bir mevzuyu içermektedir. Bu soru meâlen şöyledir: Madem deprem hataların neticesi ve günahların keffâretidir, bu durumda masumlar neden o musibete maruz kalmaktadır? Nursî bu suâlin kader inancıyla ilişkili

⁶⁴ Nursî, *Sözler*, 173.

⁶⁵ el-A'râf 7/100-102; eş-Şuarâ 26/158.

⁶⁶ en-Nisâ 4/140.

⁶⁷ el-Mâide 5/79; Tirmizî, "Fiten", 9 (No. 2169).

⁶⁸ Buhârî, "Enbiyâ", 10 (No. 3168).

olduğunu söyler ve bu soruyu el-Enfâl 8/25. âyeti tefsir ederek cevaplandırır. Bu âyette mü'minlere, sadece zulmedenlerle sınırlı kalmayacak olan fitneden sakınmaları gerektiği, Allah'ın cezasının şiddetli olduğu bildirilir.

Nursî söz konusu âyetin dünyanın mahiyeti açısından yani imtihan yurdu oluşu üzerinden anlaşılması gerektiğini düşünmektedir. Ona göre imtihan ve teklifin tabiatı, gerçeklerin perdelenmesini, bu ise gelen musibetin masumlarla zalimleri ayırt etmemesini gerektirmektedir. Şâyet her musibette zalimler ceza görüp masumlar kurtulmuş olsaydı hakikat ayan beyan ortaya çıkar, bu durum imtihanın mantığıyla çelişirdi. Ancak bu izah, olayın imtihan boyutu üzerinden bir açıklama olup masumların bu musibetten hisselerinin ne olduğunu beyan etmemektedir. Bunun farkında olan Nursî ikinci bir soruyla bu hususa dikkat çeker. Bu soru masumların bu musibetlerdeki hissesini yani tabiri caizse kazancını sormaktadır. Nursî cevaben masumların bu gibi afetlerde zayı olan mallarının sadaka hükmüne geçip bekâyâ mazhar olduğunu, hayatını kaybedenlerin ise şehadet mertebesini kazanmış olduklarını söyler. Dolayısıyla ona göre az ve geçici bir meşakkat ile kalıcı ve çok büyük ödüller kazanılmaktadır. Bu ise Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin bir eseridir.⁶⁹

Nursî'nin buradaki izahlarında da herhangi bir problem görünmemektedir. Bu dünyada bir imtihan olacaksa doğal afetlerin ve salgın hastalıkların sürekli olarak masumları pas geçmesi beklenmemelidir. Zira böyle bir beklenti yukarıda ifade edilen iki boyutlu hayat tasavvuruna aykırı olduğu gibi imtihanın ruhuna da terstir. Örneğin dünyanın her yerinde çocuklara ergenlik çağına kadar hiçbir bela ve musibetin gelmediği, her türlü kaza, deprem, hastalık ve felakete maruz kalsalar da kendilerinin bunlardan mucizevi bir şekilde kurtulduğu düşünüldüğünde bu durum rahatlıkla anlaşılır.

Öte yandan musibet olarak adlandırılan hadiseler Nursî'nin tasavvurunda özü itibariyle bir musibet değil, aksine bir imkân veya bir nimettir. Olaylara neticeleri itibariyle yaklaşıldığında - ki bu daha doğru bir değerlendirme olur - yukarıda da

---

⁶⁹ Nursî, *Sözler*, 173.

ifade edildiği üzere kişiye sonsuz bir cennet hayatını kazandıran bir hâdiseyi bir musibet değil, bir fırsat olarak nitelemenin daha doğru bir yaklaşım olacağı malumdur. Bu noktada dikkat çekici bir başka husus ise Nursî'ye yöneltilen bu soruda depremin günahlara keffâret oluşu kabul edilmekte bunun üzerine masumların durumunun sorulmasıdır. Burada Nursî'nin cevabından bağımsız olarak - sorunun kendisi dahi - Müslümanlar için hatalarının neticesi olarak meydana geldiği düşünülen bir depremin dahi hiçbir karşılığı olmayan acımasız bir ceza olarak görülmemesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte konuyu naslar açısından incelemek gerekmektedir. Yani Nursî'nin ifade ettiği şekilde naslarda doğal afetlerde hayatını yitirenler şehit, yitirilen mallar sadaka hükmünde mi sayılmaktadır? Bu mevzu Kur'ân üzerinden incelendiğinde konuyu doğrudan hükme bağlayan açık bir âyetle karşılaşılmamaktadır. Ancak Cenâb-ı Hakk'ın kullarına asla zulmetmeyeceğini belirten âyetlerin,⁷⁰ bi'l-işâre veya bi'l-iktizâ doğal afetlerde canlarını veya mallarını kaybeden masumların bu kayıplarının karşılıksız olmayacağına delâlet ettiği söylenebilir. Nitekim Kur'ân'ın beyânı niteliğindeki sünnette taun, boğulma, yangın, deprem gibi sebeplerle hayatını kaybedenlerin de şehit oldukları belirtilir.⁷¹

Meselenin maddî kayıplarla ilgili kısmına gelindiğinde ise yapılan incelemelerde Müslümanların depremde zayi olan mallarının sadaka olduğunu doğrudan ifade eden bir nasla karşılaşılmamıştır. Ancak Müslümanın ayağına batan dikenden çektiği acının dahi karşılıksız kalmayacağı düşünüldüğünde⁷² kıyas yoluyla depremde zayi olan malların günahlara keffâret olacağı veya sadaka sayılabileceği evleviyetle söylenebilir. Dolayısıyla Nursî'nin bu yorumunun birebir kaynağı tespit edilememiş olsa da bu çıkarımının naslara aykırı olmadığını söylemek mümkündür.

Öte yandan bazı çalışmalarda doğal afetleri ilâhî ceza olarak değerlendirmenin iyi veya kötü tüm insanların cezalandırıldığı şeklinde bir düşünceye kapı aralayacağı

---

⁷⁰ Âli İmrân 3/182; el-Enfâl 8/51; el-Hacc 22/10.

⁷¹ Buhârî, "Cemaat", 4 (No. 624); Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvaftâ*², thk. Abdüvehhâb Abdüllatif (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1412/1991), "Vukûtu's-Salât", 24; "Cenâiz", 12.

⁷² Buhârî, "Merdâ", 1 (No.5317); Müslim, "Birr", 14.

söylenmekte ve bu noktadan bir itiraz dillendirilmektedir.⁷³ Oysa burada gözden kaçırılan bazı hususlar bulunmaktadır. Öncelikle depremin ilahi ceza olduğu yorumunun yapılabilmesi için gerçekten bir bölgede süreklilik kazanmış, yaygınlaşmış bir isyan ve günah halinin olması gerekir. Şayet bir topluluk bu durumdaysa o bölgeye gelen doğal afeti ilâhî ceza olarak nitelemek, o toplum içerisindeki az sayıda masumun da cezalandırılmış olduğunu iddia etmek anlamına gelmemektedir. Doğal afetlerin muhatapları açısından birden fazla yönü ve fonksiyonu olabilir ki doğal olan budur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyeti, hikmeti, rahmeti ve adaleti bunu gerektirir. Yani bir doğal afetin Rab isminin terbiye ediciliği gereğince günah bataklığına batmış ve isyanda ısrarcı bir toplum için ilâhî ceza olması, aynı afetin Rahîm ismi gereğince söz konusu topluluk içerisindeki masumlar için bir rahmet olmasına engel değildir. Örneğin bir doğal afette canını kaybeden bir masum için bu olay bir ceza değil, şehadet mertebesine ulaşmanın farklı bir boyutudur. Yani ileride zaten ayrılacak olduğu hastalıklı, sıkıntılı, netâmeli dünyadan, hiçbir derdin kederin hastalığın olmadığı sonsuz mutluluk yurdu olan cennete giriştir. Dolayısıyla günah bataklığında sürüklenenlere bir ceza ve uyarı fonksiyonu icra eden aynı afet, masumlar için bir rahmete dönüşebilir. Burada bir deprem için ilâhî ceza yorumu yapılırken hadisenin baskın yönü üzerinden bir değerlendirme yapılmaktadır. Söz gelimi insanların çoğunlukla takva bilinciyle hareket ettiği, hukukullahı ve hukuk-u ibâda riâyet etmeye çalıştığı huzurun ve sükûnetin olduğu bir toplumda yaşanan doğal afet için yapılan “bu bir imtihandır” değerlendirmesi, bu bölgede yaşayan azgın azınlık için o depremin ilâhî ceza oluşuna engel değildir. Bu tür yorumlarda itibara alınan husus çoğunluğun durumudur.⁷⁴ Nursî'nin ifadeleri de bu perspektif üzerinden anlaşılmalıdır. Kanaatimizce o bu risalesinde depremi ilâhî bir uyarı ve ceza olarak değerlendirmekle birlikte masumların ilâhî rahmetten payını açıklamak suretiyle

---

⁷³ Karaosman, “Kur’ân’dan Hareketle Doğal Afetlerin İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu”, 104.

⁷⁴ bk. Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Mısır: Matbaatu’s-Saade, ts.), 2/54, 6/28; Saaduddîn et-Taftâzânî, *et-Telvîh* (Mısır: Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 1957), 1/457; Muhammed Abduh – Reşid Rıza, *Tefsîru'l-menâr* (Kâhire: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitâb, 1990), 11/298.

hadisenin ilâhî ceza olarak tespit ettiği baskın karakteri ile birlikte çok yönlü oluşuna dikkat çekmektedir.

3.5. Umumi Musibetlerin Allah'ın Rahmeti ve Hikmeti Açısından İzahı

Nursî'ye yöneltilen beşinci soruda Allah'ın Âdil, Rahîm ve Hakîm gibi isimleri hatırlatılır ve neden hususî hatalara husûsî cezalar vermeyip bu gibi umûmî musibetler üzerinden cezalandırma ve terbiye etme yöntemini tercih ettiği sorulur.

Nursî bu soruya cevabında Cenâb-ı Hakk'ın her bir unsura pek çok vazifeler verişine ve bu vazifeler üzerinden pek çok neticeleri tahsil edişine dikkat çeker. Ona göre bir unsurun birçok vazifesinden bir vazifesinde sadece bir netice çirkin ve şer olsa da diğer güzel sonuçlar bu neticeyi de güzelleştirmektedir. Şayet bu tek çirkin netice olmasın diye o koca unsurun görevi iptal edilse bu durumda diğer güzel neticeler terk edilmiş olur. Bu ise o neticeler sayısınca hayrın vücuda gelmemesi demektir. Madem insanoğlunun bazı hataları Cenâb-ı Hakk'ın nezdinde kapsamlı bir isyandır ve pek çok mahlukun hukukuna tecavüzdür, büyük bir unsura küllî vazifesi içinde onların terbiye edilmesinin de emredilmesi hikmet ve adaletin ta kendisidir.⁷⁵

Anlaşılan o ki Nursî bu izahında insanları tabiatta gerçekleşen olayları küllî bir bakış açısıyla değerlendirmeye davet etmektedir. Nitekim Allah'ın her şeyi en güzel şekilde yarattığından bahseden âyetin⁷⁶ tefsir ettiği bir başka bölümde bu bakış açısını örnekler üzerinden daha geniş bir şekilde açıklar. Kâinattaki her şeyin ya bizzat veya neticeleri itibariyle güzel olduğunu belirten Nursî, bu tezini bazı örneklerle destekler. Buna göre mesela ağır geçen kış mevsimin ardından gelen bahar mevsimine bir hazırlık olarak görülmelidir. Fırtına, deprem, veba gibi hadiseleri de şiddetli kış mevsimine benzeten Nursî, bu olayların vesilesiyle pek çok manevi çiçeğin filizlendiğini söyler. Ona göre bu küllî dönüşümlerin her biri manevî bir yağmur gibi normal vakitlerde açılma fırsatı bulamayan farklı kabiliyetlerin açılmasına ve gelişimine sebep olmaktadır. Ne var ki insanoğlu olayları bencilce sadece kendine bakan yönü ile değerlendirdiğinden pek çok hayırlı küllî neticesini

---

⁷⁵ Nursî, *Sözler*, 173.

⁷⁶ Nursî ilgili risâlede âyetin *أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ* "her şeyin en güzel şekilde yarattı" şeklindeki bölümünü zikreder ve bu ifadeyi tefsir etmeye çalışır. Âyetin tamamı için bk. es-Secde 32/7.

görememekte ve bunları şer olarak telakki etmektedir. Bu noktada başka örneklere başvuran Nursî'ye göre kış mevsiminde yağın kar pek çok insan tarafından soğuk karşılanır. Oysa karın o tatsız görünen perdesi arkasında o kadar sıcak gayeler öyle tatlı neticeler vardır ki tarifi mümkün değildir.⁷⁷ Yine mesela ihmalkârlığı veya yanlış tercihlerinden ötürü ateş, yağmur gibi unsurlardan zarar gören kişinin ateşin ve yağmurun yaratılmasını şer olarak telakki etmesi doğru değildir. Çünkü ateşin yaratılmasının yegâne gayesi onu yakmak değildir. Nursî'nin verdiği diğer bir örneğe göre cihada asker gönderilmesi ve onların savaşlarda ciddi sıkıntılara maruz kalması, bazı uzuvlarını veya canını kaybetmesi gibi olgular zâhiren şerdir. Ancak bütün bunların neticesinde koca bir halk esaretten ve düşmanın tecavüzünden kurtulmaktadır. Şayet bu küçük sıkıntılardan dolayı cihad tamamen terkedilse bu durumda her türlü kötülüğe kapı açılmış olur ki bu büyük bir zulümdür. Nursî'ye göre şeytan gibi musibetlerin de yaratılması şer değil hayırdır. Zira serçe kuşunun kabiliyetlerinin gelişimi için atmacanın ona musallat olması ne kadar önemliyse insanın kabiliyetlerinin gelişimi için şeytanların ve musibetlerin yaratılması da o kadar mühimdir. Dolayısıyla ona göre bunların yaratılması ve insanlara musallat olmalarında bir problem bulunmamaktadır. Asıl problem (şer), insanların cüz'î iradeleriyle şeytan ve musibetler karşısında kendilerine verilen imkânları, cihazları kötü kullanmak suretiyle bir gelişim aracı olan musibetleri doğru karşılayamamasında ve bunları doğru değerlendirememesindedir.⁷⁸ Nursî'nin buradaki izahlarının Kur'ân'la çatışmadığı söylenebilir. Zira Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın her şeyi en güzel şekilde yarattığı, kullarına zulmedici olmadığı anlatılmaktadır.⁷⁹ Ayrıca insanların başına gelen kötülüklerin kendi eliyle yaptıkları sebebiyle olduğuna vurgu yapılarak insanın bu konudaki sorumluluğuna dikkat çekilmektedir.⁸⁰

---

⁷⁷ Nursî, *Sözler*, 231.

⁷⁸ Nursî, *Mektubat*, 43-44.

⁷⁹ es-Secde 32/7; Âli İmrân 3/182; el-Enfâl 8/51.

⁸⁰ eş-Şûra 42/30.

3.6. Depremin Tesadüfi Olarak Gerçekleşen Doğal Bir Hadise Olduğu İddiasının Tahlili

Zelzele risâlesindeki altıncı soruda depremin yeryüzünün iç kısmındaki bazı hadiseler neticesinde gerçekleşen gayesiz, doğal ve tesadüfi bir olay olduğu iddiasına yer verilir.

Bu iddianın dalâletten başka mesnedinin bulunmadığını öne süren Nursî, gerekçesini bir benzetmeyle açıklar. Yeryüzündeki canlılığı ve bitki örtüsünü nakışlı bir gömleğe benzeten Nursî'ye göre yeryüzündeki binlerce türlü canlıdan sadece bir türü olan sinek taifesinden sadece bir ferdinin küçük kanadı dahi Cenâb-ı Hakk'ın iradesinden, meşietinden ve hikmetinden hariç değildir. Allah'ın bu kadar küçük bir ayrıntıya dahi özel bir kast ile yönelmesi küllî unsurları asla başboş bırakmayacağını göstermektedir. Nursî, bu noktada dikkatleri sebeplere yönelterek Allah'ın bazı şeyleri yeryüzündeki icraatlarına perde yapmış olduğunu söyler. Dolayısıyla ona göre Cenâb-ı Hak depremi irade ettiğinde emriyle bir madenî (kimyevî) dönüşüm sürecini başlatır ve neticesinde deprem gerçekleşir. Nursî, Allah Teâlâ'nın sebepler üzerindeki hâkimiyetini şu temsil ile daha da anlaşılır kılmak ister. Bu temsile göre tüfek ile vurulan bir adam söz konusu olduğunda sadece fişekdeki barut ile tüfekdeki mekanizmaya odaklanmak ve fâilin bunlar olduğunu iddia etmek ne kadar yanlışsa Yüce Allah'ın yer altında kurduğu mekanizmalar üzerinden yürüttüğü hakiki fâiliyetini ve hâkimiyetini görmeyip görünür sebepleri hakiki fâil sanmak o kadar yanlıştır.⁸¹

Nursî, muhtemelen önemine binaen bu noktadaki izahlarına bir tetimme ile devam eder. Doğada gerçekleşen olayları determinist bir anlayışla tamamen tabiata atfeden natüralist zihniyetin durumuna dikkatleri çeken Nursî, Cenâb-ı Hakk'ın insanoğlunu uyandırmaya ve tuğyanından döndürmeye yönelik olarak husûsî rubûbiyeti ile değil küllî bir tecelli ile deprem, fırtına vb. umûmî afetleri harekete geçirdiğini söyler. Ona göre insanoğlu bütün bu fiilleri tabiata atfetmekle Allah Teâlâ'nın bu olaylar üzerinden verdiği mesajı fark edememekte ve bir türlü hakikati görememektedir. Nursî bu zihniyete sahip kimselerin, dağ gibi bir çam ağacının

---

⁸¹ Nursî, *Sözler*, 174.

yetişmesinde gerçekleşen mucizevî faaliyetleri sadece bir çekirdek üzerinden açıkladıklarını ve hadiseyi basitleştirdiklerini, bunun ise büyük bir gaflet ve yaratıcının hikmetini inkâr anlamına geldiğini söyler. Ona göre bu gibilerin âdetullah olarak bilinen kanunları doğa yasaları şeklinde isimlendirmeleri ve bu suretle hadiselerin Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyetinden bağını koparmaları içerisinde cinneti ve isyanı barındıran son derece çirkin bir haldir. O, natüralistlerin bu yaklaşımını bir temsil ile açıklar. Söz konusu temsile göre bu kimselerin durumu, bir askerin veya bir taburun önemli bir savaşı kazanmasındaki başarıyı, askeri kanunlara isnad edip arkasındaki asıl güç olması hasebiyle o kanunların işlemlerini sağlayan kumandanın, padişahın bağını kesen kişinin durumu gibidir.⁸²

Nursî'nin cevabının Kur'ân âyetlerinin çizdiği Allah-evren ilişkisine uygun görünüm arz ettiği söylenebilir. Kur'ân'da Cenâb-ı Hakk'ın evreni bir düzen içerisinde yönettiği anlatılmakla birlikte tevhide yapılan sık ve güçlü vurgularla hakiki fâilin Allah olduğu gerçeğinin altı defalarca çizilmektedir.⁸³ Örneğin yağmurun daima bulutlardan indirilmesine yapılan vurgu, Allah Teâlâ'nın evrene koyduğu düzene işaret etmekteyken, yağmurun buluta değil Yüce Allah'a isnadı, hakiki fâilin bulut, rüzgar vb. unsurlar değil bütün bunları ilmi, hikmeti ve kudretiyle yaratan ve idare eden Cenâb-ı Hakk olduğuna bir işarettir. Kur'ân böylelikle sebepleri tamamen inkâr eden bir anlayışı da sebeplere - mecâzî değil - hakiki tesir atfeden anlayışları reddetmekte, tevhidi zedelememekle birlikte reâliyeti de inkâr etmeyen dengeli bir yaklaşımı ders vermektedir. Örneğin aşağıdaki âyette bu husus son derece belirgin bir şekilde ders verilmektedir:

أَمِنْ خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ دَاتٍ مَّجْجَةً مَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا
شَجَرَهَا ءِإِنَّ مَعَ اللَّهِ لَبَلَاءَ لِقَوْمٍ يُعَدِلُونَ

⁸² Nursî, Sözlük, 175.

⁸³ Âl-i İmrân 3/6; el-En'âm 6/97-99; el-A'râf 7/57; el-Furkân 25/47.

“Gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren kimdir? Biz o suyla, sizin bir tek açacını bile bitiremeyeceğiniz güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirmekteyiz. Allah'tan başka tanrı mı! Doğrusu onlar yoldan sapmış kimselerdir.”⁸⁴

Görüldüğü üzere bu âyette hem mevcut düzene hem de bu düzen arkasındaki hakîkî fâile dikkat çekilmektedir. Şöyle ki suyun gökten indirilmesi, onunla yerden bitkilerin yetiştirilmesi düzene yapılan bir işarettir. Çünkü Allah Teâlâ'nın koyduğu düzen gereği su gökten bulutlar aracılığıyla indirilmektedir. Ancak burada tabiat yasalarından oluşan “düzen” değil, o düzeni kuran ve her an o şekilde çalışmasını sağlayan Cenâb-ı Hak hakiki fâil olarak gösterilmektedir. Seçilen lafızlar tamamen bu gerçeği ders vermeye yöneliktir. Söz gelimi أَنْزَلَ “indirdi” fiili, suyun kendi kendine inmediğine bilinçli bir irade ve güç tarafından indirildiğine işaret etmektedir. Ayrıca üçüncü tekil şahıs (gâib) sigasıyla suyun indirilmesinden bahseden فَأَنْزَلْنَا بِهِ أَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً “sizin için su indirdi” ifadesinin arkasından فَأَنْزَلْنَا بِهِ “o suyla güzel güzel bahçeler, bağlar yetiştirdik” şeklinde birinci çoğul şahsa (mütekellim) geçilerek yapılan iltifat dikkat çekicidir.⁸⁵ Buradaki iltifat sanatı üslupta çeşitliliği sağlamakla birlikte âyette hakiki fâilin Allah olduğunu hatırlatıcı bir fonksiyonu da üstlenmektedir. Yani gökteki suyun yeryüzüyle buluşması neticesinde bitkiler yeşererek böyle bir düzen kurulmuştur ancak bunun bir fâili vardır ve burada فَأَنْزَلْنَا بِهِ “onu biz yetiştirdik” fiilindeki اِنَّمَا zamiri ile bitkinin yeşermesindeki fâiliyetin tamamen Cenâb-ı Hak'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

Nitekim müfessirlerin de buradaki iltifatı tevhide dair nükteler üzerinden açıkladığı görülmektedir. Söz gelimi Zemahşerî'ye (öl. 538/1144) göre buradaki iltifâtın kullanılmasının sebeplerinden biri bitkilerin yetişmesinin Cenâb-ı Hak'ın bizatihi fiili olduğunu vurgulamaktır.⁸⁶ Râzî ise buradaki nüktelyi şu şekilde açıklar: Âyette geçen göklerin ve yerin yaratılması, yağmurun indirilmesi gibi hadiselerde

⁸⁴ en-Neml 27/60.

⁸⁵ Cumhuriyet ulemaya göre iltifât, hitabın akışında bir sigadan başka bir sigaya geçilmek suretiyle yapılan bir edebî sanattır. Muhammed b. Abdurrahman Celâluddîn el-Kazvînî, *el-İdâh fi ulûmi'l-Belâga* (Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.), 2/86.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/376; Nâsiruddîn el-Beydâvî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997), 4/164.

her insan kendinin hiçbir payı olmadığını bilir ve bu ikisinin de fâilinin Allah olduğunu itiraf eder. Ancak bitkinin yetişmesinde durum farklıdır. İnsanoğlu tohumu ekmesi, bitkiyi sulaması, toprağın bakımını yapması gibi nedenlerden ötürü bitkinin yetişmesinde sebep olarak kendini netice olarak ürünü görebilir. Böylesi muhtemel bir şüpheyi def etmek için âyette gâibten mütekellim sigasına geçiş yapılmış ve insanoğluna hakiki fâil hatırlatılmıştır.⁸⁷

3.7. Depremlerin Muhatabının ve Gayesinin Tespiti Sorunu

Yedinci soruda Nursî'ye gerçekleşen depremlerin hedefinin Müslüman ahali olduğunun nereden anlaşıldığı ve bu depremlerin neden Erzincan ve İzmir bölgelerinde yoğunlaştığı sorulur.

Nursî'ye göre depremin kışın şiddetli olduğu bir dönemde gece vakti, Ramazan ayında bu ayın saygınlığına riâyet etmeyen bölgelere mahsus olması, maksadın bu insanları gafletten uyandırmak ve isyandan vazgeçirmek olduğunu göstermektedir. Nursî, depremin Erzincan'da gerçekleşmesini iki gerekçe üzerinden açıklar. Bunlardan birincisine göre Yüce Allah, o bölge insanların az olan hatalarını bu dünyada temizlemeyi murad etmiştir. İkincisine göre Cenâb-ı Hak, o gibi bölgelerde din düşmanı bir kesimin İslâmiyet'e samimi olarak bağlanan kişileri mağlup etmesi ve o bölgeyi faaliyetlerinin merkezi kılmak istemelerine binaen bu depremi gerçekleştirmiştir.⁸⁸

Bu cevaplardan birincisinin Erzincan, ikincisinin İzmir depremine yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Nursî bu cevabın ihtimal bildirdiğini belirtir. Kanaatimizce Nursî'nin bu risâleyi *إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيمُ الْغَيْبِ* "Allah'tan başkası gaybı bilmez." ifadesi ile sonlandırması verilen cevapların kesinlik ifade etmediğine bir vurgu ve görüşlerinin şahsî oluşuna dair bir hatırlatmadır. Bu ise Nursî'ye yöneltilmesi muhtemel olan "murad-ı ilâhînin kesin tayini mümkün değildir" şeklindeki itirazı bir anlamda geçersiz kılmaktadır.

---

⁸⁷ Râzî, *Mefâtihi'l-gayb*, 24/563. Benzer bir izah için bk. Muhammed et-Tâhîr b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyyeti li'n-Neşr, 1988), 20/11.

⁸⁸ Nursî, *Sözler*, 175.

Anlaşılan o ki Nursî, bu yoruma belli öncüllerden hareketle ulaşmaktadır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz: 1- Tüm tabiat olayları gibi depremin de hakiki fâili Allah'tır. 2- Allah'ın yarattığı hadiselerin hiçbiri hikmetten hâli değildir. 3- Allah depremleri insanların davranışlarıyla bağlantılı olarak ceza, uyarı veya ibret amacıyla gerçekleştirebilir. Temelde bu üç öncülden hareket eden Nursî, söz konusu depremlerle ilgili yukarıdaki çıkarımlarda bulunmakta ve gaybı yani işin aslını sadece Allah'ın bileceğini hatırlatmaktadır. Dolayısıyla burada mühim olan bu yorumun muhtevası yönüyle değil, öncelikle esastan ilkesel olarak değerlendirilmesidir. Önceki bölümlerde de vurgulandığı üzere Kur'ân ve sünnet açısından bu yorumun esastan ve ilkesel olarak fasit olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak bu durum, değerlendirmenin esası için söz konusu olup muhtevası hakkında bu yorumun yanlış olduğu söylenebilir. Ancak bunun da bir yorum olduğu ve bunun da bir kesinlik içermediği unutulmamalıdır. Peki, bu tür yorumlar hiçbir şekilde yanlışlanamaz mahiyette midir? Şayet yorumlara dayanak olarak gösterilen hususların olmadığı veya üzerine çıkarım yapılacak ciddi bir değer ifade etmediği gösterilecek olursa elbette bu tür yorumların muhtevası yönüyle hatalı olduğu söylenebilir. Örneğin Nursî yukarıdaki çıkarımını Ramazan ayında alenî olarak işlenen günahlara ve uygunsuz davranışlara bağlamaktadır. Şayet bu davranışların o dönemde olmadığı veya istisna olmaktan öteye gitmediği gösterilecek olursa Nursî'nin çıkarımının dayanaksız olduğu söylenebilir.

Öte yandan Allah'ın yaratmış olduğu depremleri tek bir hikmet ve gerekçe üzerinden açıklamak gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır. Yani meşiet-i ilâhiye bu depremlerin hem günahlara keffâret hem bir uyarı hem de bir ibret vesilesi olarak yaratmış olması mümkün ve makuldür. Bunlar ilk etapta zihne gelen hikmetler kabilinden olup Cenâb-ı Hakk'ın bunların dışında çok başka hikmetler için de yaratmış olabileceğini unutmamak gerekir. Bu noktada tartışmasız kesin olan bir gerçek vardır ki o da bu hadiseyi boşuna yaratmadığı hakikatidir. Kanaatimizce burada kişiye düşen hadiseyi iyi niyetle, kendi dünya ve âhîret hayatı için en sahih şekilde değerlendirme çabasında olmaktır. Buradaki iyi niyetten kasıt, deprem nerede ve ne şekilde gerçekleşmiş olursa olsun kişinin bu olaydan kendi payına düşen dersi çıkarmasıdır. Söz gelimi uzakta yaşanan bir deprem hakkında böylesi

bir hadisenin her an kendi başına gelebileceğini derinden hissetmek ve dünya hayatının geçici ve aldatıcı cazibesine karşı daima takva bilinciyle hareket etmek ve teyakkuz zırhını kuşanmak gibi dersler çıkarmaktır.⁸⁹ Şayet kendisi depreme maruz kalmış birisi ise bu musibetin gafletine, isyanına, günahlarına bir ceza ve uyarı mahiyetinde olduğunu düşünmek ve “buradaki küçük bir ceza böyleyse âhiretteki asıl ceza ne dehşetlidir” şeklinde yapacağı kıyaslarla Cenâb-ı Hakk’ın kudreti ve gazabı karşısında tevbe, istiğfar, tazarru ve niyaz ile onun rahmetine sığınmak gerektiği gibi dersleri çıkarmak sözünü ettiğimiz iyi niyetli yaklaşımın örneklerindedir.

Bu satırların yazarı 6 Şubat depremini yaşamış biridir. Dolayısıyla deprem hakikatini yaşayarak idrak etmiş biri olarak şunu açık yüreklilikle ifade etmek gerekir ki bir Müslümanın bu hadiseye karşı takınabileceği en hatalı tavırlardan biri bunu Cenâb-ı Hakk’ın meşietinden ve kudretinden bağımsız ara sıra gerçekleşen sıradan bir doğa olayı olarak görmektir. Hadiseyi bu şekilde değerlendiren kişinin “dünyanın geçiciliği, mülkün asıl sahibinin kendisi olmadığı, ölümün yakınlığı, bir an önce tevbe etmek gerektiği, insanın acizliği, Cenâb-ı Hakk’ın kudretinin büyüklüğü” gibi derslerin ve ibretlerin hiçbirini çıkarması mümkün değildir. Zira bu kişiye göre bunlar tabiat yasaları gereğince yaşanan determine olaylardır. Kişinin bu bakış açısına sahip olması için mutlaka inkârcı olması gerekmemektedir. Bilinç dünyası bu şekilde kodlanan, yani tabiat yasalarını, doğal olaylar üzerinde zorunlu ve hakiki fâil olarak gören her bir zihin inansa da inanmasa da farkında olsa da olmasa da olayları bu düzlemde değerlendirecektir. Dolayısıyla bu kişi için güneşin doğması, yağmur, deprem gibi olgular birer tabiat olayı olmaktan öte bir anlam ifade etmemektedir. Oysa böylesi bir okuma biçimi, Kur’ân’ın eleştirdiği yaklaşımın ta kendisidir. Örneğin bir âyette kendilerine elçi gönderilen kavimlerin her birinin Allah’a yönelmeleri, yalvarıp yakarmaları için sıkıntıya duçar edildiği

---

⁸⁹ Bu noktada şu tespiti paylaşmak yararlı olacaktır. Yapılan araştırmalar doğal afetlerden etkilenen insanlara dinî inançlara atıfta bulunularak sağlanan psikolojik desteğin, dinden soyutlanmış psikolojik desteğe oranla daha olumlu sonuçlar verdiğini göstermektedir. Hayati Hökekleli vd., *Din Psikolojisi* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010), 77.

anlatılmaktadır.⁹⁰ Sonraki âyette ise onların sıkıntılarının giderilip kendilerine bolluk ve refah sunulduğunu ancak bu kimselerin ne önceki darlıktan ne de sonraki refahtan ders almadıkları belirtilir.⁹¹ Burada ilginç olan bu toplulukların tepkisidir ki âyette bu *الضَّرَاءُ وَالسَّرَاءُ* – “Atalarımıza da darlık (bela), genişlik (refah) gelmişti.” şeklinde aktarılır. Yani bu kimseler gelen belayı da bolluğu da Allah’tan bilerek O’na yönelmek yerine bunları hayatın rutin akışı içerisinde süregelen iniş-çıkışlara bağlamakta, hayatlarına kaldıkları yerden devam etmeyi tercih etmektedirler. Ne var ki âyette bu kimselerin âkıbeti *لَا يَشْعُرُونَ وَهُمْ لَا يَخْتَارُونَ* “Bu yüzden onları haberleri olmadan, ansızın yakalayiverdik.” şeklinde tasvir edilmektedir. Âyette eleştirilen okuma biçiminin günümüzde de karşılaşılan “yağmurdur yağar, depremdir olur, rüzgârdır eser, bu geçmişte de böyle olmuştur ben hayatımı dilediğim gibi yaşamaya devam ederim” şeklindeki yaklaşımdan bir farkının olmadığı açıktır.⁹²

Nitekim Râzî de âyetin tefsirinde bu noktaya vurgu yapmaktadır. Ona göre bu kimseler başlarına gelenler için “bu bizim inançlarımız veya davranışlarımız sebebiyle değildir, zamanın tabiatınca gerçekleşen şeylerdir” şeklinde yanlış bir değerlendirmede bulunmakta ve alınması gereken mesajı isklamaktadır.⁹³ Çağdaş müfessirlerden Reşîd Rızâ da benzer şekilde bu kimselerin başlarına gelen sıkıntıları “işlenen rezillikler ve yapılan isyanlara karşılık Cenâb-ı Hak’tan gelen bir uyarı ve ceza” olarak görmediklerini belirterek aynı yanlış bakış açısına işaret eder.⁹⁴ Nursî’nin bir başka çağdaşı olan Mevdûdî de ilgili âyetleri benzer şekilde açıklar. Ona göre bu topluluklar, kendilerinin üstünde bir kudretin olduğunu ve mukadderatlarının onun elinde olduğunu bilmeleri için belalara maruz bırakılmaktadır. Ancak onlar bu musibetlerden ders çıkaramadıkları gibi bolluğu

⁹⁰ el-A’râf 7/94.

⁹¹ el-A’râf 7/95.

⁹² Örneğin Yazır, bu kimselerin başlarına gelenleri “hiçbir şekilde değiştirilemez tabii olaylar” olarak gördüklerini, Allah tarafından terbiyevî bir sebep ve hikmetle ilgisinin olabileceğini düşünmediklerini söyler. Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 3/2219.

⁹³ Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, 14/321. Benzer izahlar için bk. Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-azîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmîyye, 1998), 3/404; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 9/17.

⁹⁴ Muhammed Abduh – Reşîd Rıza, *Tefsîru'l-menâr*, 9/16.

görünce iyice şımarmış, geçmiş sıkıntılı günleri unutmamıştır. Hatta entelektüelleri “Bunlar tüm ahlâkî değerlerden bağımsız olarak gerçekleşen tabiî olaylardır, Allah’ın kontrolünde gerçekleşen ve belli ahlâkî kanunlara riâyetsizlik sebebiyle gerçekleşen hadiselerden değildir. Bunlar geçmişte de yaşanmıştır. Bu yüzden bu tür olaylardan ahlâkî dersler çıkarmak, bir zaafın işaretidir ve yetersiz düşüncenin sonucudur.” gibi kendilerince mantıklı argümanlar üretmekle peşlerinden gidenleri saptırmaktadır.⁹⁵

Bununla birlikte şurası var ki - Nursî özelinde - bir doğal afeti ilâhî ceza olarak görmenin günümüz modern insanı açısından itici ve sevimsiz görüldüğü söylenebilir. Yorumcuların doğal afetleri ilâhî ceza olarak değerlendirmekten kaçınması biraz da kamuoyundaki bu algının gücünden kaynaklanmaktadır. Bu konudaki bir başka etken ise yukarıda da üzerinde durulduğu üzere bazı zihinlerde doğal afet-ilâhî ceza ilişkisinin yanlış veya eksik kurgulanmış oluşudur. Şöyle ki burada bir doğal afeti ilâhî ceza olarak nitelemenin imtihan ve ibret vesilesi olmaya engel olduğu şeklinde bir kabul söz konusudur. Oysa yukarıda da ifade edildiği üzere doğal afetler muhataplarına göre farklı fonksiyonlar üstlenebilir.⁹⁶

Bu konudaki bir başka yanlış anlaşılma kanaatimizce ilâhî ceza ile helâk kavramlarının aynıleştirilmesi ve bu şekilde anlaşılmasıdır. Oysa ilâhî ceza ile helâk aynı şeyler değildir. Bunlardan birincisi daha geniş bir anlama sahip olup inananlar için kullanıldığında kısmî, sınırlı bir cezayı ifade etmektedir. Oysa helâk kavramı daha özel bir anlama sahiptir, küllî ve şiddetli bir cezalandırmayı ifade etmektedir. Diğer bir deyişle her helâk bir ilâhî cezadır ancak her ilâhî ceza helâk olmak zorunda değildir. Helâk, bir toplumun dünyalarının da âhiretlerinin de harap olduğunu ifade eden şiddetli bir cezadır, âdeta âhiretteki büyük cezanın bir mukaddimesidir. Helâk edilen kavimler bunun açık örnekleridir. Ancak ilâhî ceza sadece bu dünyayla ilişkilidir, küllî bir yok etme şeklinde gerçekleşmemektedir. Âhiretteki büyük

---

⁹⁵ Ebu'l-Âlâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân* çev. Muhammed Han Kayanî vd. (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 2/70-71.

⁹⁶ el-Hicr 15/75-77; eş-Şuarâ 26/8, 67, 103, 121, 139.

cezanın öncüsü olarak değeriendirilemeyeceği gibi günahlara keffâret oluşu yönüyle inananlar için cennetin kazanılmasına vesile dahi olabilir.

Bu noktada tamamlayıcı olması açısından doğal afetleri ilâhî ceza olarak değeriendirmenin bazı problemlere yol açacağı iddiasını incelemek yararlı olacaktır. Örneğin bir çalışmada koronavirüs salgınını ilâhî bir ceza olduğu iddiası ele alınmakta ve bu virüsün laboratuvar ortamında üretildiğinin ortaya çıkması ve “hani bu virüs Allah'ın cezası idi” şeklindeki soruya verilecek cevap gündeme getirilmektedir. İlk bakışta oldukça haklı görünen bu soru bünyesinde bazı problemleri barındırmaktadır. Şöyle ki öncelikle bu soru Allah'ın bir musibeti veya cezayı mutlaka vesilesiz olarak kendi katından göndermesi gerektiği gibi bir kabule dayanmaktadır. Ayrıca bu sorunun, kulun fiilinin Cenâb-ı Hak'tan bağımsız gerçekleştiği kabulüyle sorulmuş olduğu izlenimi verdiğini eklemek gerekir. Oysa herhangi bir virüsün üretilmiş olması o virüsün ilâhî ceza olmasına engel değildir. Hiçbir şey O'nun izni olmadan gerçekleşmeyeceğine göre Allah Teâlâ'nın o virüsün üretilmesine izin vermek suretiyle – ki üretme fiilini de yaratan kendisidir – bir yandan virüs üreticilerini imtihan etmek, diğer taraftan insanoğluna küllî bir uyarıda bulunmak gibi maksatları murad etmediğinin garantisi var mıdır? Yani kulların kendi cüz'î iradeleriyle bir şeyleri yapmış olmaları Allah'ın o işlerden kulların gayesinden tamamen farklı başka hikmetleri gözetmesine engel midir? Örneğin varsayalım cüz'î iradesiyle ampulü keşfeden bir kulun gayesi sadece meşhur olmak olsun. Cenâb-ı Hak'ın bu kulun çalışmasına ve gayretine karşılık olarak o keşifte onu muvaffak kılması ve bu muvaffakiyet (keşif) üzerinden bir yandan o kulu imtihan ederken, diğer taraftan insanlığı ampul gibi büyük bir nimetle ödüllendirmesi gayr-ı makul müdür? Hatta her nimetin bir imtihan vesilesi olduğu gerçeğinden hareketle bununla ayrıca tüm insanlığı imtihan etmeyi murad etmediği söylenebilir mi? Nitekim “Yüce Allah'ın bir âyette insanları yine insanlarla savması olmasa yeryüzünün fesada uğradı.” mealindeki ilâhî mesaj⁹⁷ sözünü ettiğimiz gerçeğe işaret etmektedir. Bütün bunlar bize insanoğlunun cüz'î iradesi ve sınırlı

---

⁹⁷ Bu âyetten anlaşıldığında göre insanlar birbirleriyle savaşır ve didişirken kendi küçük hesapları ve gayelerine göre hareket etse de Cenâb-ı Hak'ın küllî hikmetinde bu olaylar aslında yeryüzünde fesadın önlenmesine hizmet etmektedir. el-Bakara 2/251.

ilmiyle ortaya koydukları şeylere Cenâb-ı Hakk'ın çok başka hikmetleri ve maksatları dercedebileceğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada Nursî'nin zelzele risalesi bağlamında doğal afetlerin hangi maksatlara yönelik olarak yaratıldığı, depremlerin ilâhî ceza olarak nitelenip nitelenemeyeceği incelenmeye çalışılmıştır. Buna göre Cenâb-ı Hakk'ın tabiat olaylarını çeşitli maksatlarda istihdam ettiği görülmüştür. Kur'ân âyetlerinden anlaşıldığında göre bu maksatlar, genel olarak inkârcı kavimlerin helâk edilmesi, bazı toplulukların cezalandırılması, doğru yola yönlendirilmesi veya imtihan edilmesi şeklindedir. Bunların bir kısmı insan davranışlarına bir karşılık olarak gerçekleştiği için bazı doğal afetlerin insan davranışlarıyla alakalı olduğu tespit edilmiştir. Konuyla ilgili hadislerde de benzer şekilde aynı maksatların öne çıkarıldığı görülmüştür. Nursî, Zelzele risâlesinde somut bir deprem hadisesi üzerine sorulan soruları cevaplandırmıştır. O, yaşadığı dönemde gerçekleşen Erzincan ve İzmir depremlerinin Ramazan ayında yaygınlaşan günahlar sebebiyle meydana geldiğini öne sürmüştür. Bu depremlerin ceza veya uyarı maksatlı olduğu yorumunda bulunan Nursî ,söz konusu depremlerle ilgili kendisine yöneltilen yedi soruyu cevaplamak suretiyle bu konudaki yaklaşımını net bir şekilde ortaya koymuştur. Nursî'nin cevapladığı sorular incelendiğinde bunların bir deprem hadisesinde insanın zihnini meşgul eden kritik meseleleri içerdiği ve temelde kötülük problemiyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, masumların ve günahsızların kötülerle birlikte aynı musibeti yaşamasına ilâhî rahmetin nasıl müsaade ettiği sorusu bunlardan birisidir. Nursî bu soruları temelde Allah-evren tasavvuru üzerinden âyetlerin ve esmâ-i ilâhiyenin ifade ettiği ve gerektirdiği hakikatleri göz önünde bulundurmaya çalışmıştır. Nursî'nin cevaplarında genellikle Kur'ân'da tarif edilen Allah tasavvuruna ve konuyla ilgili âyetlerin ve hadislerin çizmiş olduğu çerçeveye dikkat ettiği gözlemlenmiş, cevaplarının pek çoğunun Kur'ân-sünnet ikilisi üzerinden temellendirilebileceği tespit edilmiştir. Ayrıca Nursî'nin doğal afetlere yaklaşımının bazı çağdaşları ile benzer paralelde seyrettiği müşahede edilmiştir. Çalışmanın bir

diğer boyutunu teşkil eden bir bütün olarak doğal afetlerin ilâhî ceza olarak görülemeyeceği şeklindeki söyleme gelindiğinde ise bu söylemin yeterince temellendirilemediği, Kur'ânî referanslar yönünden doğrulanamadığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak doğal afetler ile insan davranışları arasındaki ilişkiyi konu edinen teolojik çalışmalarda şu hususlara dikkat edilmesinin yararlı olacağı düşünülmüştür:

1- Kategorize etmeksizin toptancı bir anlayışla doğal afetlerin tamamının ilâhî ceza olduğunu iddia etmek ne kadar yanlışsa, aynı şekilde bunların hiçbirinin ilâhî ceza olamayacağını ileri sürmek de o kadar yanlıştır. Bu konudaki tartışmalar ve yanlış anlaşılmanın önemli sebeplerinden biri de kanaatimizce genellemeci anlayıştır. Dolayısıyla bu konu mutlaka Kur'ân ve sünnet çerçevesinde analitik bir bakış açısıyla incelenmelidir.

2- Çalışmalarda doğal afetlerin sadece yıkıcı ve musibet oluş yönü değil, özellikle masumlara ve günahsızlara rahmet olan yüzü de vurgulanmalı, zâhirî musibetin içerisinde gizlenmiş ilâhî rahmetin genişliği öne çıkarılmalıdır.

3- Doğal afetleri, hayatı sadece bu dünya hayatından ibaret gören bir bakış açısıyla anlamaya çalışmak eksik olduğu gibi Kur'ânî ve İslâmî de değildir. İslâm'ın iki boyutlu bir hayat tasavvuru inşa ettiği gerçeğinden hareketle doğal afetlerin sadece dünyadaki etkileri itibarıyla değil bir bütün olarak iki dünya hayatı açısından ne anlam ifade ettiği ortaya konulmalıdır.

4- Doğal afetler kötülük problemi ile ilişkilendirilerek incelenmeli, doğal afetlerin baştan sona kötülük içeren bir mahiyet arz etmediği aklen ve naklen ikna edici bir şekilde temellendirilmelidir.

5- İmtihan teriminin şemsiye bir kavram olup içerisinde ceza, uyarı, terbiye gibi unsurları içerdiği, doğal afetlerin özel maksadı ne olursa olsun genel maksadının imtihan olduğu gerçeği öne çıkarılmalıdır.

6- İlahî cezanın hiçbir sebep olmaksızın meydana geldiği veya hiçbir şekilde karşılığının olmadığı izlenimi verecek ifadelerden, izahlardan uzak durulmalıdır.

7- Herhangi bir doğal afetin maksadı hakkında yapılan yorumların kesinlik içermediği hatırlatılmalı, kullanılan üslupta bu gerçeğe dikkat edilmelidir.

Kaynakça | References

- Abduh-Rıza, Muhammed-Reşid. *Tefsîru'l-menâr*. 12 Cilt. Kâhire: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-Âmmetu li'l-Kitâb, 1990.
- Ebu Ya'lâ, Ahmed b. Ali. *Müsnedu Ebi Ya'lâ*. thk. Hüseyin Selim Esed. 13 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1404/1984.
- Beydâvî, Nâsiruddîn. *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'v'il*. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mera'shî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Mustafa Dîb el-Buga. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414/1993.
- İbn Kayyim el-Cevzî. *el-Cevâbu'l-Kâfi*. thk. Muhammed el-İslâhî. Fas: Dâru'l-Mârifetü'l-1998.
- Bursevî, İsmail Hakkı Halvetî. *Ruhu'l-Beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Hürriyet Gazetesi. "Doğal Afetler İlahi Ceza Değildir". Erişim 14 Temmuz 2023. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bardakoglu-dogal-afetler-ilahi-ceza-degildir-9754069>
- Görmez, Mehmet. "Prof. Dr. Mehmet Görmez: Coronavirus Özelinde Musibetleri Okuma Usûlü". YouTube. Yayın Tarihi 14 Temmuz 2023. <https://www.youtube.com/watch?v=3a6GWYCs3Yk>
- Hökelekli, Hayati. vd. *Din Psikolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2010.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhîr. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyyeti li'n-Neşr, 1988.
- İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebubekir Abdullah. *el-Ukûbât*. thk. Muhammed Ramazan Yusuf. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut – Adil Mürşid vd. 50 Cilt. B.y.: Muessetu'r-Risâle, 1421/2021.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmâil. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuad Abdulbâki. 2 Cilt. B.y.: Dâru İhyâi Kütubi'l-Arabiyye, t.s.
- Karaosman, Muhammet. "Kur'ân'dan Hareketle Doğal Afetlerin ve Salgın Hastalıkların İlâhî Bir Ceza Olarak Nitelendirilmesi Sorunu". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 98-120.
- Kazvînî, Muhammed b. Abdurrahman Celâluddîn. *el-İdâh fî ulûmi'l-Belâga*. thk. Muhammed Abdulmunim Hafâcî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.
- Kur'ân Yolu*. Erişim 05 Ekim 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr>

- Kurtubî, Ebu Abdullah. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Berdûnî – İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Dâru'l-Kütubu'l-Misriyye, 1964.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh. *el-Muvaţta'*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf – Mahmud Muhammed Halil. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1412/1991.
- Mâturîdî, Ebu Mansûr. *Te'vîlâtü ehli's-sünne*. thk. Mecdi Beslûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütubu'l-İlmiyye, 2005.
- Mevdûdî, Ebu'l-Âlâ. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî vd. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u'sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Emirdağ Lahikası*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2002.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Lemâlar*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2002.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Mektubat*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1996.
- Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözler*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2002.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1999.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. thk. Heyet. 31 Cilt. Mısır: Matbaatu's-Saade, ts.
- Taftâzânî, Saaduddîn. *et-Telvîh*. 6 Cilt. Mısır: Matbaatu Muhammed Ali Sabîh, 1957.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *Sünenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir – Muhammed Fuad Abdülbâki. 5 Cilt. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Babi'l-Halebî, 1395/1975.
- Vikipedi: Özgür Ansiklopedi. “1939 Erzincan depremi - Vikipedi”. Erişim 15 Temmuz 2023. https://tr.wikipedia.org/wiki/1939_Erzincan_depremi
- Tarihte Bugün Türkiye ve Dünyadaki Olaylar. “Dikili İzmir Depremi - 22 Eylül 1939”. Erişim 15 Temmuz 2023. https://tarihtebugun.org/tarihte-bugun/22/eylul/1939/dikili_izmir_depremi
- Yalçın, Hamdi. “Said Nursî'de Kötülük Problemi”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25/1 (2022), 128-148.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed. *el-Keşşâf*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 1986.

E-ISSN 2645-9132

Depremzedelerin Hayatı Anlamlandırma ve Yas Süreçlerinde Dinin Rolü: Nitel Bir Araştırma

Süleyman DOĞANAY | ORCID: 0000-0003-2665-8479 | sdoganay3838@gmail.com

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi,
İslam Felsefesi Anabilim Dalı, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Öz

Bireyin psikolojik ihtiyaçlarından birisi, öngörülemeyen yaşam olayları karşısında hissettiği korku, dehşet, hayret ve acizyet duygularından kurtulmaktır. Birey, hayatın zorluklarıyla karşılaştığında yaşamının nasıl devam edeceği ve nasıl son bulacağı hakkındaki endişelerini gidermek ister. Tarihin çeşitli dönemlerinde insanlık alemi doğal afetlerle karşılaşmış ve bu afetler büyük oranda maddî ve manevî yıkımla sonuçlanmıştır. Doğal afetlerin tahribatı en büyük olanı depremlerdir. Depremlerin sebep olduğu acılar dünyanın dört bir yanında tüm insanlığı derinden etkilemiştir. 6 Şubat 2023 tarihinde aynı gün içerisinde gerçekleşerek Türkiye'nin on bir ilinde etkisini yüksek derecede hissettiren depremlerde binlerce yapı yıkılmış veya zarar görmüş, binlerce kişi yaralanmış, enkaz altında kalan binlerce insan vefat etmiştir. Depremin ardında bıraktığı acılar sebebiyle insanlar yas sürecine girmiş ve bu acılarla başa çıkmaya çalışmıştır. Türkiye'nin dört bir yanından vatandaşlar deprem bölgesindeki insanlara maddî-manevî yardım etmiş, depremzedelerin çoğu ülkenin çeşitli şehirlerindeki resmî veya özel imkânlarla misafir edilmiştir. Hayatın zorluklarıyla başa çıkma sürecinde dinî inanç sistemlerinden alınan desteğin ve geliştirilen olumlu başa çıkma stratejilerinin etkin bir işlevi vardır. Zorluklarla başa çıkma sürecinde sosyal çevreden ve bilhassa nitelikli sosyal ağdan alınan desteğin birey için çok önemli olduğu ve psikolojik/manevî danışmanlık alanlarında yapılan çalışmalarla kanıtlanmış bir gerçektir. Zira bireyin yaşamına anlam veren ve bütünlük hissini kuvvetlendiren dinin en belirgin fonksiyonlarından birisi, müntesiplerine zor dönemden geçen insanlar için sosyal desteğin önemini hatırlatarak empati ve yardımseverlik gibi erdemleri ön plana çıkarmaktır.

Çalışmanın konusu, yas sürecindeki depremzedeler ve onların hayata bakışıdır. Nitel desenli bu çalışmanın amacı, depremzedelerin yas sürecinde neler yaşadıklarını, bu süreçte sosyal çevrenin depremzedelere nasıl bir etkide bulunduğunu ortaya koymaktır. Bu bağlamda Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nce merkez kampüsteki öğrenci yurtlarında misafir edilen depremzedelerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda, 'Hayat sizin için ne anlam ifade ediyor? Size göre bu zorlu süreçte din veya maneviyat insana neler söyler? Bu zorlu süreçte herhangi birinin hoşunuza giden bir davranışı oldu mu? Hoşunuza gitmeyen bir davranış oldu mu? Yas tutan insanlara neler söylemek istersiniz?' gibi sorular yöneltmiştir. Veriler betimsel analiz yöntemiyle tahlil edilmiştir. Sonuç olarak depremzedelerin çoğu yas sürecinde dinî başa çıkma yöntemlerini kullandığını, çevreden gelen bilişsel, duyuşsal ve maddî destek için resmî makamlara ve vatandaşlara müteşekkirci olduğunu söylemiştir. Depremzedeler, psikolojik açıdan hassas oldukları bu dönemde insanların olumsuz söylem ve davranışlardan kaçınmaları gerektiğine dair beyanda bulunmuşlardır. Bunun yanı sıra onlar, hayatın zorluklarından herhangi birini yaşayan ve yas sürecine giren diğer insanlar için de kendi tecrübeleri çerçevesinde sabrı, tahammülü, metaneti ve ümitvâr olabilmeyi hatırlatan tavsiyelerde bulunmuşlardır.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi, Din, Deprem, Hayatın Anlamı, Yas, Sosyal Destek.

Atıf Bilgisi

Doğanay, Süleyman. "Depremzedelerin Hayatı Anlamlandırma ve Yas Süreçlerinde Dinin Rolü: Nitel Bir Araştırma". *ULUM Dinî Tetkikler Dergisi* 6/Özel Sayı (Ekim 2023), 157-190.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347634>

Geliş Tarihi	21.08.2023
Kabul Tarihi	24.10.2023
Yayın Tarihi	31.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Etik Komite Onayı	Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu Başkanlığının 04.03.2023 tarihli 4 sayılı kararıyla gerekli etik izinler alınmıştır. Ayrıca, çalışmada Helsinki Bildirgesi'ndeki araştırma ilkelerine bağlı kalınmıştır.
Etik Bildirim	ulumdergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

**The Role of Religion in The Meaning of Life and Mourning Processes of Earthquake Victims:
A Qualitative Study | 159**

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve alışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Role of Religion in The Meaning of Life And Mourning Processes of Earthquake Victims: A Qualitative Study

Süleyman DOĞANAY | ORCID: 0000-0003-2665-8479 | sdoganay3838@gmail.com

Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Islamic Philosophy, Niğde, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03ejnre35>

Abstract

One of the psychological needs of the individual is to be relieved from fear, terror, amazement and helplessness in the face of unpredictable life events. When faced with life's challenges, the individual seeks to alleviate worries about how life will continue and end. In various periods of history, the human world has faced natural disasters resulting in material and spiritual destruction. Earthquakes are the most destructive of natural disasters. The suffering caused by earthquakes has deeply affected humanity all over the world. On February 6, 2023, thousands of buildings were destroyed or damaged, thousands of people were injured, and thousands of people trapped under the rubble died in the earthquakes on the same day in eleven provinces of Turkey. Because of the suffering left behind by the earthquake, people went through a mourning process and tried to cope with this suffering. Citizens from all over Turkey provided material and moral assistance to the people in the earthquake zone, and most of the earthquake victims were hosted in official or private facilities in various cities of the country. In the process of coping with the difficulties of life, the support received from religious belief systems and the positive coping strategies developed have an effective function. It is a fact that the support received from the social environment and especially from the qualified social network is very important for the individual in the process of coping with difficulties and has been proven by studies in the fields of psychological/spiritual counselling. One of the most prominent functions of religion, which gives meaning to the individual's life and strengthens the sense of integrity, is to remind its adherents of the importance of social support for people going through difficult times and to emphasize virtues such as empathy and benevolence. The subject of the study is earthquake survivors in the mourning process and their view of life. The aim of this

qualitatively designed study is to reveal what earthquake survivors experience during the mourning process and how the social environment affects earthquake survivors in this process. In this context, semi-structured interviews were conducted with earthquake survivors hosted by Niğde Ömer Halisdemir University in the student dormitories on the central campus. In the interviews, we were asked: 'What does life mean to you? In your opinion, what does religion or spirituality tell you in this difficult process? Did you like any behavior of anyone in this difficult process? Was there any behavior that you did not like? What would you like to say to mourning people?' questions were asked. The data were analyzed by descriptive analysis method. As a result, most of the earthquake survivors stated that they used religious coping methods during the mourning process and that they were grateful to the authorities and citizens for the cognitive, affective and material support from the environment. Earthquake survivors stated that people should avoid negative discourses and behaviors during this psychologically sensitive period. In addition, they also advised to other people who are going through any of the difficulties of life and going through the mourning process, reminding them of patience, endurance, fortitude and hopefulness within the framework of their own experiences.

Keywords

Psychology of Religion, Religion, Earthquake, Meaning of Life, Mourning, Social Support.

Citation

Doğanay, Süleyman. "The Role of Religion in The Meaning of Life and Mourning Processes of Earthquake Victims: A Qualitative Study". *ULUM Journal of Religious Inquiries* 6/Special Issue (October 2023), 157-190.

<https://doi.org/10.54659/ulum.1347634>

Date of Submission	21.08.2023
Date of Acceptance	24.10.2023
Date of Publication	31.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Necessary ethical permissions were obtained with the decision of Niğde Ömer Halisdemir University Ethics Committee No. 4 dated 04.03.2023. In addition, the study adhered to the research principles of the Declaration of Helsinki.
Ethical Approval	
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	ulumdergisi@gmail.com

Grant Support

The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Copyright & License

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

Giriş

Depremler, tabiat ve insanlık tarihinde yadsınamaz ve kaçınılmaz bir gerçeklik olarak her zaman var olagelmiştir. Maddî-manevî anlamda en yıkıcı etkiye sahip doğal afetlerin başında da depremler yer almaktadır. Tarihsel süreçte yerleşik hayata geçiş ve sanayileşmenin beraberinde getirdiği şehir yaşamı ve toplu yapılaşma nedeniyle depremler sonucu büyük oranda can kayıpları olmuş ve doğal afetler büyük çaplı yıkımlara neden olmuştur. Depremin getirdiği acılar dünyanın neresinde olursa olsun tüm insanlığı derinden etkilemiştir. Deprem, olduğu yerlerde maddî-manevî yıkımlara sebep olmasının yanında insanlığın kolektif şuuruna şok etkisi yapan, zihinsel konforu yerle bir ederek bireyi travmaya iten, can ve mal kayıplarının yanında psiko-sosyal, hukukî ve ekonomik sorunları ve dönüşümleri de beraberinde getiren doğal bir afettir.

6 Şubat 2023 tarihinde aynı gün içerisinde gerçekleşerek Türkiye'nin on bir ilinde etkisini yüksek derecede, diğer illerinin çoğunda da hafif düzeyde hissettiren ve "Yüzyılın Felaketi" olarak nitelenen iki deprem meydana gelmiştir. Bu depremde binlerce yapı yıkılmış veya zarar görmüş, binlerce insan yaralanmış, enkaz altında kalan binlerce insan vefat etmiştir. Bilindiği üzere hayatın normal akışı sırasında ansızın gerçekleşen depremler insan için aşırı travmatik bir deneyimdir. Depremin ardında bıraktığı acının tarifinin imkânsızlığının yanında depremden birinci veya ikinci dereceden etkilenen insanların deprem sonucu oluşan travmadan etkilenme düzeyi de farklılık arz edebilmektedir. Bu travmayı yaşayan insanlar felaketin şiddeti, önceden hazırlıklı olup olunmaması, kişilik özellikleri gibi faktörler nedeniyle farklı tepkiler verebilmekte, değişik reaksiyon sergileyebilmektedir. Örneğin, depremi yaşamış bazı kişilerde yaşanan şokun etkisiyle travma sonrası duygudurum bozukluğu belirtilerine rastlanmamıştır. Buna rağmen depremi hafif düzeyde hisseden birçok insanda travma sonrası stres bozukluğu görülebilmektedir. Depremin her an ve her yerde yaşanabilme olasılığı ise doğal olarak bütün insanları tedirgin etmiş, depresyona itmiştir. Diğer bir deyişle ve benzetmeyle insanlar günlerini teyakkuz halinde geçirmeye başlamış, diken üstünde sürdürülen bir yaşama her zamankinden daha fazla ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Depremlerle nasıl başa çıkıldığı veya çıkılması gerektiği ve depremin gerek bireysel gerek toplumsal etkileri ile ilgili Türkiye’de din psikolojisi ve din sosyolojisi alanlarında çeşitli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. 17 Ağustos 1999 Marmara depreminden sonra depremzedelerin felaketi nasıl algıladıklarını, depreme bir anlam yükleyip onu açıklamaya çalışırken ne türlü atıf yaptıklarını ele alan bir çalışmada, depremi anlamlandırmada ve kayıpların sebep olduğu ruhsal çöküntülerle başa çıkmada dinî inanç ve davranışların belirgin rol oynadığı kanaatine varılmıştır.¹ Deprem ve dini başa çıkma arasındaki ilişkinin incelendiği bir başka çalışmada olumlu dini başa çıkma davranışı olarak dua etmenin ilk tercih edilen ritüel olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada depremzedelerin Kelime-i Şehadet, tekbir ve salavat getirmek suretiyle manevî destek edindiği, ölüm ve ahiret düşüncesiyle psikolojik gerginlikten ve çaresizlikten kurtulmaya çalıştığı görülmüştür.²

Deprem sonrası karşılaşılan psikolojik tepkiler ve bunların dinî içerikleriyle ilgili bir çalışmada insanların deprem sonrasında değişik hallere büründükleri söylenmektedir. Bu çalışmada depremzedelerin genellikle konsantrasyon eksikliği, stres, kaygı ve depresyon gibi ruhsal durumlar yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu çalışmada bazı insanların deprem sonrasında duygularını belli etmediği, bazılarının ise aşırı duygusal bir tavır takındığı söylenmektedir. Depremin ilahî nedenli mi yoksa tabiat kaynaklı mı algılandığı üzerine tartışmalarda bunun bireylere göre farklılaşabileceği anlaşılmıştır. Bu görüşler içinde kendilerine göre gizli ve sır olan ama kendilerince ipuçları bulan insanların bunu kendilerini rahatlatan bir olgu şeklinde değerlendirdikleri söylenir.³

Deprem sonrası travmatik stres tepkileri ve sosyal medyada yansımalarına dair yapılan bir çalışmada insanların öncelikle depremin sebebini sorguladıkları, daha sonra depremin kendi başlarına niçin geldiğini sorguladıkları vurgulanmaktadır. Bu

---

¹ Ali Köse - Talip Küçükcan, *Deprem ve Din Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme* (İstanbul: Emre Yayınları, 2006).

² Naci Kula, “Deprem ve Dinî Başa Çıkma”, *Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2002/1, 255.

³ Abdulvahit İmamoğlu, “Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri”, *EKEV Akademik Dergisi* 8/20 (2004), 87.

çalışmada depremle başa çıkmak için ‘sebepl arama’nın öncelikli travmatik stres tepkisi olduğu söylenmektedir. Depremzedelerden bazıları deprem anını anımsatan söylemlerden veya bunların konuşulduğu yerden uzaklaşmak isterken, bazıları ise depremde yaşadığı deneyimleri sürekli anlatma ihtiyacı hissetmiştir. Deprem sonrası görülen ilk travmatik hallerin korku ve kaygı, acı ve hüznün, suçluluk, gerginlik, umutsuzluk olduğu görülmüştür. Çalışmada depremzedelerin doğal bir sağaltım imkânı içeren sosyal medya ile kendilerini ifade etme imkânı buldukları sonucuna ulaşmıştır.⁴

Depremler sebebiyle oluşan acılar sonucunda yaşanan matem süreci parmak izlerimiz gibi farklıdır. Travma sonrası gösterilecek tepkilerin öngörülemezliğine benzer şekilde yasını tutan insanların sosyal çevresinden nasıl bir yardım talep edebileceğini, kendisine neler yapılması ve neler söylenmesi/söylenmemesi gerektiği hakkında da onlara titizlikle yaklaşılması gerekmektedir. Kayıpların acısıyla kavru lan, hayata yeniden tutunmaya çalışan depremzedelere neler yapılmalı, neler söylenme(me)li, onlarla nasıl iletişim kurulmalı veya onlara nasıl yardım edilmelidir? Psikolojik/manevî danışmanlar ve din psikologları depremzedelerin acısını azaltmak için onlara sadece ‘Güçlü olmalısın!’, ‘Bu bir imtihandır!’, ‘Hayat devam ediyor!’ gibi sözleri söylemekten kaçınmayı tavsiye etmektedirler. Böyle ifadeler yerine depremzedelerin duygularını içtenlikle anlama, acılarını paylaşma, onlarla duygudaşlık kurma ve onlara maddî-manevî yardım edebilme gayreti içerisinde olunması gerektiğini söylemektedir.⁵

Bu çalışmada öncelikle dinin, hayatın anlamı ve zorluklarına dair tavsiyeleri ve öğütleri üzerinde durulmuş, daha sonra yas süreci ve yas sürecindeki insanın özelliklerinden ve sosyal çevresinden beklentilerinden bahsedilmiştir. Alan araştırması kısmında ise Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi’nce merkez

---

⁴ Fatma Kirman, “Deprem Sonrası Travmatik Stres Tepkileri ve Sosyal Medyada Yansımaları”, *Antakiyat Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Dergisi* 6/1 (2023), 29.

⁵ Behlül Tokur, *İmtihan Psikolojisi Var Olmanın Hakkını Vermek: İmtihan* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2018), 1-157; Zuhâl Ağılkaya Şahin, *Psikoloji ve Psikoterapide Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 164-202; Orhan Gürsu, *Manevî Danışmanlar İçin Kılavuz-Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 23-52.

yerleşkede bulunan öğrenci yurtlarında misafir edilen altı bine yakın depremzededen random yöntemle kendisine müracaat edilen ve gönüllük esasına dayalı olarak çalışmaya katkı sunmak isteyenlerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmış, bulgular betimsel analize tabi tutulmuştur.

1. Hayatın Anlamı ve Zorluklarına Psikolojik Bir Yaklaşım

İnsanın ruhsal ihtiyaçlarının başında hayatın öngörülemez zorluklarıyla başa çıkabilmek, açıklanamayan olaylar karşısında duyulan aciziyet, korku ve şaşkınlıktan kurtulmak, gelecek ve akıbet hakkındaki kaygıları gidermek gelir.⁶ İnsan için hayat karmaşık bir süreçtir ve hayatın akışında kontrol edilmesi zor birçok dinamik aynı anda işlemektedir.⁷ Bu dinamiklere iyinin veya kötünün ne olduğu, düzen-kaos düalitesi, özgürlük-sorumluluk diyalektiği, hayatın anlamı veya anlamsızlığı, yaşama karşın ölümlülük bilinci gibi düşünce tarzları örnek verilebilir.

Yaşamı boyunca bazı zorluklarla ve bu zorlukların kalıntısı şeklinde betimlenebilecek acıları yaşayan insan, hayatın varoluşsal ve kesin gerçekleriyle yüzleşmiş demektir.⁸ Bu acıların çoğu doğal afetlerden kaynaklanır. Acısını yaşarken öncelikle o acının kaynağı ve nedeni araştıran insanın bu çabasının ardında, çevresini anlamlı bir hale getirme ve sonuçta kontrol edebilme isteği vardır.⁹ Bu iştihak ile hareket eden insanlar bilinçlenmeye ve çevrelerinde olup bitenleri anlamaya ve açıklamaya çalışır.¹⁰ Aksi takdirde çevresinde olup bitenleri anlama ve açıklama sıkıntısı çekecek olan insanın bazı psikolojik rahatsızlıklar yaşayabileceği¹¹ veya varoluşsal bir boşluk içine girebileceği söylenebilir.¹²

---

⁶ Neda Armaner, *Din Psikolojisine Giriş* (Ankara: Yıldız Matbaası, 1980), 93.

⁷ Kemal Sayar, *Hayat Teselli Bulmaktır* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 85-86.

⁸ Mebrure Doğan, *Acıdan Erdeme Yolculuk-Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din-* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020), 23-25.

⁹ Recep Yaparel, "Depresyon ve Dinî inançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 275.

¹⁰ Asım Yapıcı, "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 138.

¹¹ Sibel Arkonaç, *Sosyal Psikoloji* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 124.

¹² Victor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2010), 82-83.

İnsan, hayat serüveninde karşısına çıkan problemleriyle yüzleşirken bu problemleri veya ikilemleri genelde dinî bir renk ile algılar ve bireyin dinî yargısı kavramsal olarak dindarlığa referansta bulunur. Dinî yargılar, birbiriyle çatışan iki değer arasındaki gerilime verilecek cevapla bir denge gerektirir. Zira bazı karar ve cevapları gerektiren krizler, bireyin o zamana kadar anlamlı gibi gözükten Tanrı veya Mükemmel Varlık gibi daha yüksek prensiplere olan teslimiyetinin testi haline dönüşebilmektedir. Zira dinî yargılar, dinî bir bilgi veya sade bir duygudan farklı bir biçimde, hayattaki herhangi bir tecrübenin Tanrıyla kurulan bağ perspektifinden yorumlanmasıdır. Oser ve Gmunder'in deyişiyle dinî yargıda bulunurken Tanrı'sıyla güvene dayalı bir ilişki içerisinde olan insanlarda içsel dinî öznellik ve özerklik hâkimdir ve bu insanlar, hayatta üzerlerine düşen görevi yaparak sorumluluğu üstlenmekte, bunun sonucunda da Tanrı'nın tecellisinin mümkün hale geldiğini düşünmektedirler.¹³

Dünyadaki dinlerin en belirgin işlevlerinden biri, inananlara bildirdikleri çeşitli nedensel açıklamalardır. Her din bir taraftan müntesiplerinin yaşadığı olaylar hakkında çeşitli izahlar yaparken diğer taraftan da tabiatın kanunu şeklinde gerçekleşen hadiselerle getirdiği açıklamalarla insanların cevabını aradığı 'Niçin?' sorusuna alternatif cevaplar sunmaktadır.¹⁴ Kötülük problemi insanların zihnini sıklıkla meşgul edebilmekte, dinî inanç sistemleri ise çeşitli teodiselerle bu soruyu cevaplamaya veya problemi çözmeye çalışmaktadır. Dinî inançlar, hayatın öngörülemeyen zorlukları karşısında anlamlandırma sisteminin devamlılığını sağlaması için müntesiplerine, yaşanan olayların olumlu tarafının da olabileceğine inanmalarını tavsiye etmektedir.¹⁵ Burada 'denetim odağı' veya 'kontrol mekanizması' kavramından bahsetmek gerekmektedir. Denetim odağı, insanın başına gelen olumlu veya olumsuz olayların sorumluluğunu kime veya neye yüklediğiyle ilişkilidir. İçsel ve dışsal denetim odağı şeklinde ikiye ayrılan bu kavramla insanların çoğunluğunun bu iki nokta arasında bir yerde bulunduğu ve

---

¹³ Faruk Karaca, *Dinî Gelişim Teorileri* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007).

¹⁴ Bernard Spilka vd., "A General Attribution Theory for the Psychology of Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/4 (1985), 7.

¹⁵ Yaparel, "Depresyon ve Dinî İnançlar", 279.

insan hangi noktaya daha yakın ise o şekilde sınıflandırılabilceği söylenir.¹⁶ İnsan, başına gelen iyi veya kötü şeylerden kendisini sorumlu tutuyorsa içten denetimli; Tanrı'yı, kaderi, alinyazısını sorumlu tutuyorsa dıştan denetimlidir.¹⁷ İçten denetimli insanların olayları hem kendilerine hem Allah'a bağladıkları belirtilir. Yaşanan olumsuz olayların Allah'a bağlanması, içten denetimliler için Allah'ın kontrolü altında olmanın rahatlığından kaynaklanmaktadır.¹⁸

Depremlerin geride bıraktığı acıdan ötürü çoğu zaman bir kurtarıcı arayan ve ondan yardım dileyen, bir çözüm yolu bulmak isteyen insan için dinî inanç ve değerler güçlü birer telafi işlevi görmüştür. İslamî kültürde insanların bu dünyaya imtihan için gönderildiği, her insanın maddî-manevi, ruhsal-fiziksel anlamda mutlaka zorluklar yaşayacağı, çeşitli zorluklarla ve sıkıntılarla sınanacaklarına inanılır. Bu gerçek İslamiyet'in kutsal kitabı ve peygamberin sözlerinde sık sık belirtilir. İslamî kaynaklarda insanın bu dünya hayatının gelip geçici hazzına aldanmaması gerektiği, gerçek olanın ahiret hayatı olduğu, insanın da hayatın anlamını kendi varoluşunda ve dünya-ahiret ilişkisi bağlamında araması gerektiği hatırlatılır.¹⁹ Dini yaşamdan, yaşamı da dinden ayırştırmak mümkün değildir. Dinî öğretiler, bu dünya hayatının zorluklarla bezendiğini ve bu zorluklar neticesinde yaşanması muhtemel hallerin insan olmanın bir gereği şeklinde algılanması gerektiğini söyler.

2. İnsanın Yas Sürecinde Dinî İnancın ve Sosyal Desteğin Önemi

Psikoloji literatüründe insanın kendisi için değerli olan birinin, nesnenin veya olgunun yitip gitmesi sonucu verdiği tepkiye 'yas' veya 'matem' denir. Yas denince, kaybedilen ve sevilen kişi ya da nesneden ayrılmak için yaşanan sancılı ve uzun bir

---

¹⁶ Muammer Cengil, "Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi", *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004), 66-67.

¹⁷ İbrahim Gürses, "Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 96-98.

¹⁸ Büşra Korkmaz Çalışkan, *Kader Algısı ve Otoriteriyen Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁹ Süleyman Doğanay, *Acı ve Tahammül* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 203.

süreç²⁰ akla gelmektedir.²¹ Yas tutmak için sadece değer verilen ya da sevilen birinin ölmesi gerekmez. İnsan, kendisi için kıymetli olan ve değer verilen her kaybın ardından yas sürecine girebilmektedir.

Yas ve matem kavramları kimilerince aynı anlamda kullanılırken, kimileri de bu iki kavramı işlev ve süreç açısından farklı konumlarda değerlendirir. Yas, insanın kaybettiği nesne, olgu veya sevdiği insanın bilişsel temsilini çeşitli yönlerden ele alıp gözden geçirdiği uzun bir süreçtir. Keder ise değerli bir kaybın ardından beliren ilk tepkidir. Keder aslında bir şok halini, inkâr tutumunu, öfkeyi, kaderi sorgulamayı, insanın kendisiyle ya da çevresiyle giriştiği uzun pazarlıkları içermektedir. Keder, gidenin ardında kalmaktan ya da bireysel veya kolektif şekilde yaşanan acıyı önlemek için elden bir şey gelmemesinden kaynaklı duyulan suçluluğu yansıtan, kısa süreli ve sancısı dışarıdan rahatlıkla gözlenebilen bir hal veya süreç şeklinde betimlenir.²²

Yas bir 'ruhsal yara'ya benzetilir ve yasin fiziksel bir yaranın iyileşmesi gibi düşünülmesi gerektiği söylenir. Bilindiği üzere bedendeki yaranın iyileşmesi ve izin geçmesi, yaranın derinliği ve insanın fizyolojisinin ne denli hızlı çalıştığı ile ilgilidir. Bu fizyolojik gerçekliğe benzer şekilde yas tutmanın seyri, bireyin kayba

---

²⁰ Yas süreci çeşitli bilim insanları tarafından incelenmiş ve her insanın yas tutma şeklinin parmak izlerimiz gibi farklı olduğuna vurgu yapılmıştır. Bilim insanları, benimsedikleri kuramsal anlayışa göre sınıflandırmalar yapmıştır. Yas tutmayı; 1- 'dengesizlik', 'ruhsal dağılma' ve 'yeniden toparlanma', 2- 'Hissizlik ve protesto', 'özleme ve arama', 'ruhsal dağınıklık ve ümitsizlik (deorganizasyon)' ve 'yeniden örgütlenme/toparlanma', 3- 'akut (ani)' ve 'kronik (uzun süreli)' ve 4- 'başlangıç dönemi' ve 'yas tutma işi' şeklinde betimleyen bilim insanları mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. H. George Pollock, "Mourning and Adaptation", *International Journal of Psycho-Analysis* 42 (1961), 341-345; John Bowlby, "Process of Mourning", *International Journal of Psycho-Analysis* 42 (1961), 317-319; Colin M. Parkes, *Love and Loss: The Roots of Grief and Its Complications*. (New York: Routledge, 2009), 7-319; Vamık D. Volkan- Elizabeth Zintl, *Kayıptan Sonra Yaşam Komplike Yas ve Tedavisi* (Ankara: Pusula Yayınevi, 2018).

²¹ Hayati Hökelekli, *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2017), 48-53.

²² Erdoğan Özmen, *Vazgeçemediklerinin Toplamıdır İnsan -Yas, Melankoli, Depresyon-* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 34-51.

hazırlık durumuna, kaybettiği ilişkinin özelliklerine, psikolojik sağlamlığına ve keder karşısındaki tahammül eşliğine göre farklılaşabilmektedir.²³

İnsan biyo-psiko-sosyal bir varlıktır ve dolayısıyla yas sürecindeki insan sosyal desteğe ihtiyaç duyar. Sosyal destek, hayatın zorlukları neticesinde yas sürecine giren insana yapılan maddi, duygusal ve bilişsel yardımdır. Sosyal destek ağı sayesinde birey duygularını açıklama ve anlamlı hale getirme imkânı bulmaktadır. Sosyal destek, insanın psikolojik ve sosyolojik problemlerinin çözülmesinde, hayatın zorluklarıyla başa çıkabilmesinde, ruh sağlığının korunmasında en büyük yardımcıdır. İnsanların yas sürecini sağlıklı bir şekilde yaşayamamasının arkasındaki en önemli etkenin sosyal destek yoksunluğu olduğu söylenir.²⁴

Psikoloji literatüründe insanların yas sürecinde hangi hallerde olabileceği ve hangi tiplere bürünebileceği hakkında bazı çalışmalar mevcuttur. Bir çalışmada insanların sırasıyla “yadsıma (inkar) ve kendini yalıtılma”, “öfke”, “pazarlık”, “depresyon” ve “kabullenme” halinde olabilecekleri;²⁵ başka bir çalışmada “şok”, “şikayet”, “şüpheli”, “şükran” ve “şükür” duygularını yaşayabilecekleri iddia edilmiştir.²⁶ Başka bir çalışmada da acı ve keder, güneşi bekleyen gece gibi düşünülmüş ve yasını tutan insanların ruh dünyası “günbatımı”, “alacakaranlık”, “gece yarısı”, “şafak” ve “gün ışığı”na benzetilerek tasvir edilmiştir.²⁷

Yas tutan insanlara nasıl davranıl(ma)ması, onlara neler söylenme(me)si veya onlar için neler yapılma(ma)sı gerektiği, psikolojik veya manevî danışma alanında üzerinde durulan önemli noktalar. Teselli amacıyla söylenen ama sevdiğini veya değer verdiği bir nesneyi kaybetmiş kişinin acısını derinleştirmekten başka bir işe yaramayan bazı klişe cümlelerle veya iyi niyetle söylenmiş/yapılmış fakat yas

---

²³ Vamık D. Volkan - Elizabeth Zintl, *Kayıptan Sonra Yaşam Komplike Yas ve Tedavisi* (Ankara: Pusula Yayınevi, 2018).

²⁴ Asım Yapıcı, *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık* (Adana: Karahan Yayınları, 2007).

²⁵ Elizabeth Kübler Ross, *Ölüm ve Ölmek Üzerine-Ölmekte Olan Kişilerin Doktorlara, Hemşirelere, Din Adamlarına ve Kendi Ailelerine Öğrettikleri*, çev. Banu Büyükkal (İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 1997), 1-294.

²⁶ Doğanay, *Acı ve Tahammül*, 201-203.

²⁷ Daryl R. Van Tongeren- Showalter Sara A. Van Tongeren, *Acı Çekme Cesareti-Hayatın En Büyük Krizlerine Yeni Bir Yaklaşım-*, çev. Damla Atamer (İstanbul: Okuyanıs Yayınları, 2021), 22-23.

sürecindeki insanın ruhunu zedeleyen söylem ve eylemlere rastlamak mümkündür.²⁸ İnsanın yas sürecinde inandığı dinin belirgin bir etkisi vardır. Mensubu olunan dinin insana tavsiyeleri ile insanın kendisine sunulan dini nasıl ve ne düzeyde algıladığı, içselleştirdiği ve benimsediği diğerinden bütünüyle farklı olabilmektedir.²⁹ Bireyin yaşamına anlam veren ve bütünlük hissini kuvvetlendiren din, sosyal desteğin önemini hatırlatarak yardımseverlik ve duygudaşlık gibi erdemleri ön plana çıkarmaktadır.³⁰ Dinler, acılar sonucunda yas sürecine giren ve biyo-psiko-sosyal bir varlık şeklinde nitelendirilen insanın çevresindeki insanların desteği ile bu acıların üstesinden sağlıklı bir şekilde gelinebileceğini hatırlatır. Dinin, insanın duygu ve düşünce dünyasına olumlu etkileri bağlamında ‘toplumsal bağlılık’, ‘tutarlılık’ ve ‘hikmet’ adı verilen üç hipotez ileri sürülmektedir. Toplumsal bağlılık ifadesiyle çevresinden gelen yardımların birey için hem duygusal hem entelektüel hem de depresyon riskini azaltan özellikler kazandırabileceği iddia edilir. Tutarlılık hipoteziyle dinin bireye iyimserlik ve umut duygusu aşladığı ve bireyin bu sayede depresyona girme riskinin azalabileceği belirtilir. Hikmet hipoteziyle de dinî inancın, üzüntüye sebep olan olayların arka planında ilahî bir hikmet, kaderi bir sebep olabileceği inancını geliştirme ve olaylara daha sağduyulu ve pozitif bir açıdan bakabilmeyi tavsiye ettiği söylenir.³¹

3. Araştırmanın Yöntemi

Nitel bir desene sahip bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi himayesinde merkez kampüsteki öğrenci yurtlarında misafir edilen altı bine yakın depremzede vatandaştan bazılarıyla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarla

---

²⁸ Shelly Fisher -Jennifer Jones, *Yaslanma Kitabı*, çev. Belgin Amann (İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2021), 11-12.

²⁹ Asım Yapıcı - Hasan Kayıklık, “Kaygıyla Başa Çıkmada İnşirâh/Hisleri Genişletme: Kuramsal Bir Model Denemesi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30. Yıl Özel Sayısı (Eylül 2022), 38-53. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1158972>

³⁰ Charlene E. Westgate, “Spiritual Wellness and Depression”, *Journal of Counseling and Development* 75 (1996), 26.

³¹ Steven Starck, *Dindarlık, Depresyon ve İntihar*, çev. Talip Küçükcan (İstanbul: İSAM Araştırmaları Merkezi, 2001), 8; Behlül Tokur, *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 70.

şekillenmiştir. Çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Etik Kurulu'nun 03.04.2023 tarihli 2023/06-04 numaralı toplantı kararı ile alınan etik kurul onay belgesi alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada katılımcılarından bazılarıyla yüz yüze görüşme yapılmış, bazılarına da mülakat soruları yazılı bir şekilde sunulmuştur.³² Katılımcılara kimlik bilgilerinin saklı kalacağı söylenmiş ve içten geldiği gibi konuşabilmeleri için uygun bir ortam hazırlamaya çalışılmıştır. Gerek yüz yüze gerek yazılı kayıt olarak yapılan çalışmada katılımcılarla 2023 Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında iletişim kurulmuştur. Çalışmaya iştirak eden elli katılımcıdan elde edilen bulgular betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizde elde edilen bulgular daha önceden belirlenen temalar bağlamında özetlenerek tahlil yapılmaktadır. Bu yöntemle bulgular araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebilmesinin yanında, görüşme sürecinde kullanılan sorular dikkate alınarak da bir sunum yapılabilmektedir. Betimsel analizde görüşülen bireylerin duygu ve düşüncelerini çarpıcı ve vurgulu bir şekilde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara çokça yer verilmektedir.³³ Betimsel analiz yöntemiyle elde edilen bulguların düzenli ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulması amaçlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakatta katılımcılara şu sorular sorulmuştur: 1) Hayat sizin için ne anlam ifade ediyor, size göre din bu süreçte neler söyler? 2) Tecrübe ettiğiniz bu zorlu süreçte herhangi birinin size söylediği veya yaptığı ve hoşunuza giden bir şey oldu mu? 3) Bu zorlu süreçte birinin size söylediği veya yaptığı ve

---

³² Görüşme ya da mülakat insanlarla yüz yüze iletişim kurma, onlara belli konularda sorular sorma, cevaplar alma ve bunları uygun bir şekilde kaydetme yöntemidir. Yarı Yapılandırılmış mülakatta sorular ana hatlarıyla hazırlanır ve mülakat anında görüşmenin seyrine göre, kontrol araştırmacı da olmak kaydıyla yeni sorular eklenebilir. Bk. Kerim Yavuz, "Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 153-185; Zeki Arslantürk, *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikler* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004).

³³ Bk. Murat Özdemir, "Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (Mart 2010), 323-344; Kerim Yavuz, *Günümüzde İnançın Psikolojisi* (Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013); Halil Apaydın, *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü* (İstanbul: Bilimkent Yayın, 2016); Hasan Kayıklık, *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine* (Adana: Karahan Kitabevi, 2021); Eser Ültay vd. "Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi", *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2021), 188-189.

hoşunuza gitmeyen bir şey oldu mu? 4) Benzer bir tecrübe yaşama olasılığına sahip diğer insanlar için bir tavsiyeniz var mı? Bu konuda insanlara neler söylemek istersiniz?

4. Araştırmanın Bulguları ve Analiz

4. 1. Depremzedelerin Hayata Bakışında Dinin Yeri ve Önemi

İnsanın yas ve matem sürecinde inandığı dinin etkin bir rolü ve desteği vardır. İnsana bir değerler sistemi sunan din³⁴ sabır, tevekkül, şükür ve umut gibi erdemler vasıtasıyla bireyin psikolojik sağlamlığına katkı sağlar.³⁵ Nitekim bir katılımcı duygularını şöyle ifade etmektedir: “Her şey boş ve anlamsız işte. Saniyeler içinde oldu her şey, her yer darmadağın. Kelime bulamıyorum ki dehşeti anlatacak. İmtihan bizim için, ağır bir imtihan! Dua ediyorum, tövbe ediyorum, ağır bir imtihan bizim için!”³⁶ Bu ifadelerden dinî inançların, hayatın zorluklarıyla karşılaşan bireye dua etmeyi ve inanılan Tanrı’dan yardım istemeyi hatırlatmak gibi bir fonksiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Burada dehşet içinde kalarak yaşadığı olayı bir imtihan şeklinde algılayan katılımcının duaya yöneldiği ve tövbe haline girdiği görülmektedir.

Müslümanlar için dinin en belirgin öğütlerinden biri, yaşanan her türlü istenmedik olayın bile bir anlamı olabileceğini hatırlamak ve bu yaşananlardan olumlu anlamlar çıkarmak suretiyle yaşananlara değer biçmektir.³⁷ Nitekim katılımcılarda en sık görülen dinî tutumlardan birinin yaşananlara bir anlam vermek olduğu söylenebilir. “Deprem öyle şiddetliydi ki, buraya kadarmış diyorsun. Evet, bitti, buraya kadar! Bir film şeridi gibi geçiyor hayatın gözünün önünden. Allah’ın merhamet sillesi bence depremler. Ölüm yok gibi yaşıyoruz. Birbirimizi kırıyoruz, küsüyoruz, ne için? Dünya malı için. Kavgalara, dargınlıklara bak, sebep ne? Dünyalık hırs!”³⁸ diyen

---

³⁴ Abraham Maslow, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler* çev. H. Koray Sönmez (İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996). 98.

³⁵ Ali Ayten, *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014); Güllüshan Göcen, *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014).

³⁶ K1, Kişisel Görüşme, 7 Nisan 2023.

³⁷ Ali Ayten vd. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 48.

³⁸ K2, Kişisel Görüşme, 12 Haziran 2023.

katılımcının depremi anlamlandırma şekli buna örnek gösterilebilir. Dinler, bu dünyanın niçin yaratıldığı, insanın bu dünyaya niçin gönderildiği, hayatın anlamı, iyinin ve kötünün ne olduğu, hayatın niçin zorluklarla bezendiği, ölüm esnasında veya sonrasında insanın nelerle karşılaşacağı gibi insanlığın kadim sorularına tatminkâr cevaplar vermeye çalışır, bazı tavsiyelerde bulunur. Ölüm korkusu, insanın kaygı ve korkuları arasındaki ilişkiye dair en açık delil olarak kabul edilir. İnsan, ölümüne kayıtsız kalarak yaşayamayacağı, kaderini denetleyemeyeceği ve bu insanî durumun haricinde kalarak ölümü yenemeyeceği için hep ürperti halinde olacaktır. Başka bir deyişle insanın ölümlü bir varlık olduğunu bilmesi yine kendi bilinci için bir dehşettir. Modern psikolojinin keşif çabalarının ardında bu ölüm korkusu ve kaygısının olduğu söylenir.³⁹ Bu kaygı ve korku ile yaşayan insan için ölüm, hayatı anlamlandırmak için bir röper noktası olmaktadır. Dünya hayatının gelip geçiciliğinin farkına daha çabuk varan birey, insanî değerleri daha çok hatırlamaktadır. Ayrıca katılımcının depremi Allah tarafından gönderilen bir merhamet sillesi şeklinde tasvir etmesi, mikro âlemden makro âleme tüm varlığın ve oluşumların Allah'ın himayesi ve kontrolünde olduğu gerçeğinin içselleştirildiği anlamına gelmektedir.

Deprem gibi doğal felaketler bunu tecrübe edenlerin bir takım teolojik sorgulamalar yapmasına vesile olur. Zira insan, felaketlerin geride bıraktığı acıların sebebini bulma eğilimindedir. *“Birçok insan öldü! Akrabalarımın, komşularımın, arkadaşlarımdan... Uykuda öldü insanlar, küçücük o masum çocuklar, acı içinde öldüler. Neden bizim başımıza geldi bu felaket diye çok sordum. O çocukların suçu neydi?”*⁴⁰ şeklindeki soruda görüleceği üzere zihinlerin kötülük problemiyle karşılaşma ihtimali yüksektir. Dinî öğretiler, insanlık tarihinin belki de en kadim sorusu olan bu kötülük sorusuna tatmin edici cevaplar vermeye çalışmıştır. İslamî kültürde insanların bu dünya hayatında şu veya bu şekilde muhakkak sınanacağı ve sabredenlerin mükâfata nail olacağı sık sık hatırlatılır. Bu dünya hayatının bir imtihan, dünyanın da bir oyun ve eğlenceden ibaret bir durak yeri olduğu şeklinde

---

³⁹ Ernest Becker, *Ölümü İnkâr*, çev. Arzu Tüfekçi (İstanbul: İz Yayıncılık, 2013), 113.

⁴⁰ K3, Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2023.

benzetmelerle bu dünya hayatının ahiret hayatı karşısında esamesinin dahi okunamayacağı söylenir. Hayatta karşılaşılabilecek zorluklara aktif bir şekilde sabredilmesi öğütlenir ve hayatın zorluklarına karşı dinî inancın ve sabrın fonksiyonu üzerinde yapılan bir çalışmada insanların sabır sürecini farklı duygudurumları yaşayarak veya farklı hallerden tecrübe ettikleri iddia edilmektedir. Bu çalışmaya göre hayatın zorluklarına karşı insanlar şok, şikâyet, şüphe, şükran ve şükür hallerinde olabilmektedir. Ayrıca insanlar suskun, öfkeli, şaşkın, kaygılı ve teslimiyetçi bir tipolojiye bürünebilmektedir. Bu halleri birbirini silsile şeklinde takip eden bir yapıdan ziyade bir duygunun ağırlığı ön plana çıkınca diğerinin geri planda kalabileceği bir sistem şeklinde görmek gerekmektedir. İnsanın bu duygudurum veya hallerden birine bürünebileceği gayet doğal kabul edilmekte, insanın bu hallerinin de kendi inanç çerçevesi içinde değerlendirilmelidir.⁴¹ Zira Kur'an'da bireyin başına hoşlanmadığı bir hal geldiğinde iradesini o olayın sebep olduğu ruh çöküntüsünü önlemek amacıyla kullanması, endişeye düşmeyip tahammül etmesi tavsiye edilir. Ayrıca insandan başa gelene sabredebilmek için psikolojik sağlamlığını koruması, kendisini istenmedik durumun olumsuz akıntısına kaptırmaması tembihlenir. Böyle davranmakla sorunlarla rahatça başa çıkılabileceği ve bunun da imanın bir gereği olduğu sık sık hatırlatılır.⁴²

Dinî inançlar müntesiplerinin yaşadığı zorluklara karşı başa çıkma gücünü artırarak yaşanan soruna başka bir açıdan bakmalarını sağlamaktadır. Özellikle yaşananların imtihan olduğu inancı bu süreci kolaylaştırmaktadır. *“Bilmiyorum, yaşadığımız acı çok büyük. İçim yanıyor ama şöyle düşünmek istiyorum, Rabbim bizi daha beterinden korudu belki! Giden gitti, Allah rahmet eylesin onlara, dünyalık imtihanı çekip gittiler, şehit oldular belki ama bizler? Dedim ya, hangi daha büyük felaketlerden korunduk, bilemeyiz ki!”*⁴³ diyen depremzedenin söyledikleri bunun apaçık bir göstergesidir. Modern psikolojinin verilerinden hareketle uygulanan psikoterapilerde amaç, yaşanan zorluklar ya da sıkıntılarla ilgili bireye iç gözü kazandırmak, düşünce ve davranışlarında değişiklikler meydana getirmek için uygun yollar bulmak üzere

---

⁴¹ Doğanay, *Acı ve Tahammül*, 2022.

⁴² Necati Öner, *Stres ve Dinî İnanç* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 58.

⁴³ K4, Kişisel Görüşme, 16 Mayıs 2023.

bireye rehber ve refik olmaktır.⁴⁴ Psikoterapi yöntemlerinin amacına benzer şekliyle manevî/dinî öğüt, öğreti ve telkinler gibi her türlü bilişsel ve duyuşsal sosyal desteğin gayesi, hayatın zorluklarıyla karşılaşan insana yardım etmek ve yol göstermektir. Örneğin logoterapide kullanılan ‘düşünce odağını değiştirme’ ve ‘tutumların değiştirilmesi’ tekniklerinin⁴⁵ vermek istediği mesaj ile Kur’an-ı Kerim’de “Sizin hayır gördüğünüzde şer, şer gördüğünüzde hayır olabilir!...”⁴⁶ şeklinde dile getirilen ilahî mesajdaki vurgu ve hatırlatma, kaynağı ve mesajı ulaştığı yer aynı olan iki iletişim sistemine benzetilebilir. Olayların görünenden farklı bir anlam taşıyabileceği mesajı Kur’an-ı Kerim’deki Bilge Kişi-Musa kıssasında belirgin bir şekilde vurgulanmıştır.⁴⁷ Katılımcının bu söylemleriyle verilmek istenen mesajı içselleştirdiği söylenebilir.

4.2. Depremzedelerin Yas Sürecinde Karşılaştığı Olumlu Tutumlar ve Dinî Atıflar

Deprem anı ve sonrasında insanlar ilk olarak şok tepkisi gösterir. Şok tepkisi, yaşanan olumsuz duruma karşı savunma mekanizmasının devreye girmesine benzetilebilir. Depremle birlikte aşırı derecede korkan insan bilinçli hareket edememekte, yaşadıklarına bir anlam yüklemekte zorlanabilmektedir. Bir depremedenin “*Ne yapacağını bilemiyorsun ki, zaman duruyor adeta. Her yer karanlık, her gün koşa koşa gittiğin sıcaklık yuvan sana cehennem oluyor. Sesini duyacak, sana yardım edecek kimse yok! Yaşadığım gerçek mi, rüyada mıyım diyorsun.*”⁴⁸ sözlerinden anlaşılacağı üzere kriz anında insanın gerçekle bağı kopabilmektedir. Biyo-psiko-sosyal bir varlık şeklinde betimlenen insan çaresiz kaldığı durumlarda çevresinden acilen bilişsel, duyuşsal ve maddî yardım beklemektedir. Zor zamanlarda insanların

---

⁴⁴ Robert Frager, *Kalp, Nefs ve Ruh-Tekâmül, Denge ve Uyumun Süfice Psikolojisi*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2014).

⁴⁵ Victor Emil Frankl, *İnsanın Anlam Arayışı*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2010). Victor Emil Frankl, *Man’s Search For Ultimate Meaning* (London: Rider, 2011); Victor Emil Frankl, *Psikoterapi ve Din*, çev. Zeynep Taşkın (İstanbul: Say Yayınları, 2021).

⁴⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, sad. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), el-Bakara 2/216.

⁴⁷ Muzaffer Ertuğrul, *Hızır Kıssasının Tasavvufî Yorumu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2021).

⁴⁸ K5, Kişisel Görüşme, 18 Nisan 2023.

birbirlerine karşı merhametli olması, sevinç ve kederli anlarında her zaman yanı başında olunacağına onlara hissettirilmesi elzemdir. Yasını yaşayan insanlara, onarılması gereken bir proje gözüyle bakmak veya bunu ima eden söylem ve eylemlere başvurmak yarardan ziyade zarara sebep olabilmektedir.⁴⁹

Depremi ardından başlayan yas sürecinde şoku atlatıp toparlanmaya başlama süresi kişiden kişiye değişebilmektedir. Ayrıca bu geçiş sürecinde yaşanan kaygı hali de insan davranışlarını farklı şekilde etkileyebilmektedir. *“Deprem anı gözümün önünden gitmiyor. Nasıl kurtulduk, bir mucize işte! Duvardan duvara attı sanki beni! O yüzden hep tedirginim, hep deprem olacakmış gibi! Hatırlamak istemiyorum o yaşadıklarımızı. Kendi canını düşünmüyorsun ki, çocuklarımız! Şükür ki kimse sormadı, nasıl oldu, anlatır mısın, diye. Unutmak istiyorum, o şoku tekrar tekrar yaşamak istemiyorum.”*⁵⁰ diyen depremezdenin yaşadığı tepki gayet normal karşılanmalı ve bu durumdaki insanlara anlayışla yaklaşılmalıdır. Yasını tutan birey için çevresindeki insanlar yeri geldiğinde bir psikolog gibi davranabilmelidir. Zaten latif bir sanat şeklinde de tasvir edilen psikoterapinin gayesi, acı çeken insana saygınlığını ve değerli olduğunu hissettirmek veya hatırlatmaktır. Psikoterapi her şeyden önce insanın karşısında bir duruş, asil bir var oluş tarzıdır. Sadece bu duruş bile bir şeyleri değiştirme imkânına sahip olabilecektir.⁵¹

Depremi şokuyla pasifleşen insanın farkındalığı çevreden gördüğü destekle artar. *“Yaşadığımız acıyı tarif edemem ama bizimle ilgileniyor, bize değer veriyor devletimiz, bunu anladım. Yurtlar birer sıcak yuva oldu bize. Yatalak anam var, kısımette bu da varmış, öğrenci yurtlarında çok iyi bakıyorlar anneme. Bir yandan üzüliyorum, bir yandan seviyorum. Pandemi sürecinde olsaydı deprem mesela ne yapardık ne ederdik?”*⁵² diyen katılımcının söyleminde görüleceği üzere sosyal çevrenin desteğin yadsınamaz bir önemi vardır. Hiç kimse hayatın öngörülemez zorluklarından müstesna değildir ve bugün birinin başına gelen felaket yarın diğerlerine de uğrayabilir. Vatandaşların

---

⁴⁹ Frager, Kalp, Nefs ve Ruh-Tekâmül, Denge ve Uyumun Sûfice Psikolojisi, 92.

⁵⁰ K6, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2023.

⁵¹ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 241.

⁵² K7, Kişisel Görüşme, 11 Haziran 2023.

elinden gelen ne varsa ve yakın-uzak ayrımı yapmadan ülkenin dört bir yanından yapılan yardımlarıyla, devletin de tüm imkânlarıyla depremzedelerin yanında oluşu, felaketin acılarını azaltma, yaraları sarma noktasında işlevsel olmuştur.

Psikologlar deprem sonrasında sağlıklı bir yas süreci yaşayabilmek ve psikolojik sağlamlığa tekrar ulaşabilmek için deprem anında yaşananları anlatmaktan kaçınmamayı, duyguları, düşünceleri, üzüntüyü bastırmamayı, depremle ilgili duygu ve düşünceleri çevredekilerle paylaşmayı ve gelecek hakkında planlar yapmayı tavsiye ederler. *“En sevdiğim şey, bize acıyarak bakmamaları oldu insanların. Hissedersiniz bunu, kim içinden geldiği gibi davranıyor, kim gösteriş yapıyor, anlarsınız. Çocuklarımız için fakültenizi ilkokul yaptı devletimiz, öğretmenler ilgilendiler çocuklarımızla sağ olsunlar. Türkiye'nin dört bir yanından öğrenciler, Niğde halkı hep destek oldular bize. Kışlık çorap örmüş, çocuğuna ördüğü kazağı yeleği bizim çocuklarımıza göndermiş kadınlar. Nasıl dua edeceğimi şaşırđım, Allah onlardan razı olsun.”*⁵³ diyen katılımcının söylemlerinden, nitelikli sosyal ağın önemi daha çok anlaşılmaktadır. Zira sosyal ağ, bireyin sosyal kimliğinin tanındığı, bireyin desteklendiği ve değer verildiği aile üyeleri, arkadaşları, meslektaşları, komşuları, hemşerileri gibi çevresindeki insanlardan oluşur. Bu insanlarla kurulan iletişim ve etkileşimde önemli olan ise ilişkinin niceliğinden çok niteliğidir. Sosyal ağ, bireyin sahip olduğu sosyal ağın özellikleri olarak düşünüldüğünde sosyal destek de nitelikli sosyal ağdan sağlanan duyuşsal, bilişsel ve maddî yardım olarak betimlenebilir.⁵⁴ Katılımcının söylemlerinden hareketle gerek resmî kurumların gerek halkın depremzedeler için nitelikli bir sosyal ağ oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Bireysel veya toplumsal bir felaket sonucu travma yaşayan insanların neler hissettiğini anlayabilmek için onlarla empati kurmak gerekmektedir. Bir insanın tecrübelerinin başka bir insanın zihninde tekrar deneyimlenmesi manasındaki empati, o insanın içinde bulunduğu durumun karşıdaki tarafından yeniden

---

⁵³ K8, Kişisel Görüşme, 10 Nisan 2023.

⁵⁴ Doğanay, *Acı ve Tahammül*, 70.

hissedilmesidir.⁵⁵ Türk insanının, bilhassa bölge halkının depremzedelerle duygudaşlık kurduğu söylenebilir. Bir depremzede, “Çoğu insan geldi, evini barkını bizimle paylaşabileceğini söyledi. Çok düşük fiyatlarda evini kiraya verebileceklerini söyleyenler de oldu. Çok şükür yiyecek bir kap yemeğimiz, başımızı sokacak sıcacık yuvamız oldu üniversiteniz bize.”⁵⁶ sözleriyle halkın diğerkâmlığını ön plana çıkarmıştır. İslam kültüründe en büyük erdemlerden biri olarak kabul edilen diğerkâmlık, kendisi için istediğini başkaları için de istemek ve hatta kendi ihtiyacı varken bile ihtiyacı olan şeyi başkalarına verebilmek gibi anlamlar içermektedir.

Dinî öğretiler yardımların gizlice yapılması, karşıdaki insanı rencide edecek veya onu incitecek davranışlardan kaçınılması gerektiğini öğütler. Örneğin İslamî kültürde yardımların Allah rızası için yapılması gerektiği söylenir ve sağ elin verdiği sol el görmeyecek şeklinde bir alegoriyle konunun hassaslığı hatırlatılır. “Allah hepsinden razı olsun. Öğrencilerin odalarını bizler için hazırlamışlar. Yataklar, odalar tertemiz. Dolaplarımıza yiyecek giyecek koymuş öğrenciler, not düşmüşler hediyelerine, afiyetle yiyebilirsiniz, helal olsun, bu sancılı süreçte yanınızdayız diye. Öyle duygulandım ki...”⁵⁷ diyerek hislerini anlatan depremzede en çok etkileyen durum, maddî gelirleri kısıtlı olan üniversite öğrencilerinin alicenaplığıdır.

“Sağ olsunlar üniversite görevlileri, öğrenciler, diyanet personeli bizim yaralarımızı sarmaya çalışıyorlar. Üç öğün yemeğimiz, tertemiz odalarımız, sağlık görevlileri, manevî danışmanlar, psikolojik danışmanlar... Bunlar büyük nimet! Hiçbir maddî ekşiğimiz yok çok şükür. Rabbim devlete millete zeval vermesin, büyüklerimizi başımızdan eksik etmesin.”⁵⁸ diyen katılımcının duasındaki vurgudan yola çıkarak vatandaşların ve resmî kurumların tek vücut olduğunu, sosyal devlet anlayışının gereklerinin yerine getirildiğini söylemek mümkündür.

---

⁵⁵ Ali Ayten, *Empati ve Din - Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma-* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010), 81-82.

⁵⁶ K9, Kişisel Görüşme, 14 Haziran 2023

⁵⁷ K10, Kişisel Görüşme, 9 Haziran 2023.

⁵⁸ K11, Kişisel Görüşme, 30 Mayıs 2023.

Psikolojik ve manevî danışmanlıkta esas olan, danışmanın kendisini bir rehberden ziyade bir refik olarak görmesi ve sosyal desteğe ihtiyacı olan insanlara, kendisinin de bu yolun yolcusu olduğunu hissettirmesi gerektirir. “*İnsan insanın Hızır’ı olurmuş, kendi kabuğunuza çekilmeyin, dertli insanlara yardım edin. Gün gelir komşu komşunun külüne muhtaç olur!*”⁵⁹ diyen depremzede çevresinden beklentisini böyle dile getirmiştir.

Her insanın acısı ve yas süreci kendine özgüdür. Bir depremzedenin “*Üniversiteden hocalar, imamlar, müezzinler... Sık sık geldiler, bizimle ilgilendiler, ilgileniyorlar da zaten. Bir ihtiyacımız var mı yok mu, yapabilecekleri ne varsa ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çalıştılar. İmtihandır bu, dayanmalısın, sabretmelisin deyip çekip gitmediler. Ben de biliyorum imtihan olduğunu, ama bu tür sözlerle yaklaşmadılar bize, hep yanımızda olduklarını hissettirdiler.*”⁶⁰ dediği çarpıcı söyleminden anlaşılacağı üzere amacı aslında sosyal destek vermek olan psikoterapinin latif bir sanat olduğunu unutmamak gerekmektedir. Yas sürecindeki insanın her zaman profesyonel bir yardım beklemediği hatırdan çıkarılmamalıdır. Bazen bir dokunuşun, bazen sessizce bir duruşun, bazen iyi bir dinleyici olabilmenin karşındaki insanın her zaman yanı başında olduğunu hissettirmenin veya bu samimiyeti sergilemenin yas sürecindeki insanın duygu dünyasına olumlu tesirinin olacağı bir gerçektir.

4.3. Depremzedelerin Yas Sürecinde Karşılaştığı Olumsuz Tutumlar ve Dinî Atıflar

Sosyal kriz durumlarında özgeci bir kimliğe sahip insanlarla karşılaşmak nasıl mümkün ise krizi fırsata çevirmeye çalışan ve kendi menfaati için çabalayan insanlarla ve böylesine süflî davranışlarla karşılaşmak imkân dâhilindedir. Bu bağlamda “*İnsanların Allah gözünü doyursun. Alışveriş yapıyoruz, beş liralık şeyi on liraya satmaya çalışıyor, nasıl olsa alacaklar diye! Hayat pahalılaşıyor, enflasyon artıyor diye söylenip duranlara bakın, bunlar her şeye sahip olan insanlar aslında. Doyumsuzlar, şükürsüzler... Ev tutalım dedik, ağzını doldurup fiyat söylüyor. Allah’tan Müslümanız!?!*

---

⁵⁹ K12, Kişisel Görüşme, 25 Nisan 2023.

⁶⁰ K13, Kişisel Görüşme, 17 Nisan 2023.

Ayıptır, günahdır, dert keder senin başına hiç gelmezmiş gibi davranıyorsun!"⁶¹ diyen depremzedenin serzenişini dikkate şayandır. Bu şikâyet, deprem sonrasında gerek deprem bölgelerinde gerek ülkenin bazı yerlerinde görülen ahlak dışı davranışları hatırlatmaktadır. Zira can derdiyle uğraşanların malına göz diken, yardım bahanesiyle gelip viranelerde hırsızlığa yeltenen kişilerin veya fahiş fiyat artışları yapan esnaf haberlerine medyada çokça rastlandığı üzücü bir gerçektir.

Bazı depremzedeler, insanların empati yoksunluğundan muztarıptır. *"Bizim derdimiz bize yeter zaten. Bakıyorum şöyle haberlere, paylaşımlara... Allah felaketi gönderdi, hak edilmese olmazdı deprem, günahların karşılığı olarak geldi bunlar başımıza! diye yazıp çiziyorlar. Siz günahsızsınız biz günahkârız öyle mi?"*⁶² diye soran depremzedenin şikâyeti, bilhassa dinî meselelerde tatmin edici donanıma sahip olmadığı halde olur olmadık yorumlar yapan, yanlış dinî yargılarda bulunan, bilgiçlik taslayan insanlardan kaynaklıdır. Burada dinî başa çıkmanın olumlu ve olumsuz olmak üzere iki çeşidinden bahsetmek gerekmektedir. Olumlu dinî başa çıkma ile bireyin kutsal kabul ettiği şeyle güvenli bir ilişki kurduğu, olumsuz dini başa çıkma ile de bireyin kutsal kabul ettiği şeyle gerginlik, çatışma ve mücadele temelli bir ilişkisinin olabileceği söylenir. Olumlu başa çıkma, olumsuz durumların pozitif bir bakış açısıyla değerlendirilmesini, işbirlikçi başa çıkmayı ve Tanrı'dan, din görevlileri veya çevredeki insanlardan destek arayışını, başkalarına psikolojik destek sağlamayı içermektedir. Olumsuz dinî başa çıkma ise içerisinde Tanrı'ya öfkelenmeyi veya çevredeki insanlardan hoşnutsuzluğu barındırmaktadır.⁶³

Yas sürecindeki insanlara yardım edebilmek için derinlikli akademik bilgiye sahip olunması gerektiği aşikârdır. Ayrıca hiç kimse dertten kederden müstağni değildir. Hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya çalışan insanlara destek olmayı hedefleyen manevî ve psikolojik danışmanlıkta amaç, o insanların inanç ve kültür dünyasını dikkate alarak uygun bir dil kullanmak ve onlara eşlik etmek, onlarla refik

---

⁶¹ K14, Kişisel Görüşme, 8 Mayıs 2023.

⁶² K15, Kişisel Görüşme, 5 Haziran 2023.

⁶³ Kenneth Pargament vd, "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping", *Religions* 2/1 (2011), 56-57.

olmaktır. Bu gerçeği başka bir depremzede çarpıcı bir biçimde şöyle dile getirmiştir. *“Hani bir laf var ya, benim yaşadıklarım benim imtihanım ama yaşadıklarım sırasında senin bana nasıl davrandığın da senin imtihanın diye. Öyle işte hocam!”*⁶⁴ Hayatın zorlukları ve sıkıntıları toplumun ortak deneyimleridir ve her insanın kendine özgü bir yaşam serüveni vardır. Hayatın öngörülemez zorluklarıyla yüzleşmemiş, kaçınılmaz gerçeklerini tecrübe etmemiş bir insanın, kederi ve hüznü deneyimleyen insana karşı duyarlı ve anlayışlı olması elzemdir. Diğer bir deyişle, acısını bizzat yaşayan insanın iç dünyasının çalkantılı bir halde olduğu, şüphe ve iman arasında gidip geldiği akıldan çıkarılmamalı ve bu insanın serzeniş ve şikâyetlerine saygı duyulmalıdır. Acı çeken insanın psikolojik sağlamlığını koruması veya tahammül eşiğini yükseltebilmesi için pozitif telkinlerde ve umut verici söylemlerde bulunulmalıdır. Zira psikolojik sağlamlık, bireyin herhangi bir travmayla karşılaşması durumunda yaşama dair umudunu yitirmemesi ve hayatın anlamını bulabilme kabiliyeti şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁵ Depremzedeler bu söylemleriyle çevrelerindeki insanlardan beklentilerini dile getirmektedir.

4.4. Depremzedelerin Yas Sürecindeki Diğer İnsanlara Tavsiyelerinde Dinî Bakış Açısı ve Teslimiyet

İnsanın dünyanın işleyişi veya düzeniyle ilgili bilgisi arttıkça kadere hâkim olunamayacağı bilinci de aynı doğrultuda gelişmektedir. *“Hepimiz kader arkadaşlarıyız, aynı yolun yolcusuyuz. Yuvamızdan, toprağımızdan uzak kaldık. Ama Allah’ın izniyle döneceğiz memleketimize. Birlik olalım, sağlam duralım, bu badirelerin üstesinden geleceğiz inşallah. Kader diyelim, küsmeyelim!”*⁶⁶ diyen depremzedenin tavsiyeleri kadere hâkim olunamayacağını ama kadere de karşı gelinemeyeceğini vurgulamaktadır.

İnsan, mensubu olduğu dinin emirleri yerine getirirse dahi iradesi dışında gerçekleşen hadiselerle mukadderatın birbirinden bağımsız düşünülmesi mümkün olmadığı için bu hadiseler neticesinde ruhsal anlamda ıstırap çekebilmektedir.

---

⁶⁴ K16, Kişisel Görüşme, 24 Nisan 2023.

⁶⁵ Anne Deveson, *Resilience* (South Australia: Griffin Press, 2003), 6.

⁶⁶ K17, Kişisel Görüşme, 26 Mayıs 2023.

Çekilen bu ıstıraplar sonucu insan daha da olgunlaşmakta, psikolojik açıdan daha da sağlamlaşmaktadır. “Marmara depreminden sonra biri şöyle söylemişti hocam, kırk beş yılda verdiğini kırk beş saniyede aldı diye. Veren de O, alan da. Her şey için Allah’a şükredelim, verdiği vermediği ne varsa!”⁶⁷ diyerek tembihle bulunan depremzedenin düşünce tarzı ve diğer insanlara öğüdü, acıların insanı olgunlaştırdığı düşüncesini desteklemektedir.

Depremde çocuğunu kaybetmiş bir anne-baba, ebeveynini kaybetmiş bir çocuk teselliye nerede arar veya onlar nasıl teselli edilebilir? Depremde sakatlanan, bir uzvunu kaybeden kişinin acısı nasıl hafifler? Bu soruların cevabını “Mal mülk gelip geçici şeyler. İşte bakın, üç dakika içinde yerle bir oldu her şey. Son model arabamız vardı ama bir dilim ekmek, bir bardak su için yol gözledik. Gece zengin yattık, sabaha fakir uyandık, hiçbir şeyimiz yoktu. Para geçmiyor çünkü paranın anlamı kalmadı. Bir tabak yemek, bir evden, arabadan, her şeyden daha kıymetli oldu. Önceleri kıymet vermediğin küçücük bir nimet için, bir bardak su için başını öne eğip beklemek çok zor bir şey!”⁶⁸ şeklinde nedametini anlatan depremzedenin söyleminde aramak gerekir.

Depremin bıraktığı acılar bazı insanları kötümserliğe, isyana, şüpheye sevk edebilirken bazılarını da Allah’ın iradesine teslim olmaya götürmektedir. “Saray gibi evlerde oturuyoruz, yediğimiz önümüzde yemediğimiz arkamızda. İşimiz aşımız eşimiz varken kıymet bilelim. Tek gözlü evlerde çocuklarına bakmış, besleyip büyütmiş insanlar. Evlerimiz büyüdü ama sevgi samimiyet sıcaklık azaldı. Dünya malına aldanmayın, sevdiklerinizin, eldekilerin kıymetini bilin.”⁶⁹ ve “Vakit varken sevdiklerinize sevginizi belli edin, onların kıymetini bilin. Vay oğlum şu okulu kazanamadı, vay kızım evlenemedi, vay eşim şöyle huysuz böyle huysuz! Boş verin bunları, bir şey isteyeceğiniz vakit Allah’tan isteyin, O’na güvenin.”⁷⁰ diyen depremzedelerin tembihlerinden anlaşılacağı üzere kadere teslim olabilmekle insanoğlu hayatın öngörülemeyen zorluklarına karşı en etkili cevabı verecektir. Buradaki teslimiyet pasif bir duruş veya bekleme anlamında

---

⁶⁷ K18, Kişisel Görüşme, 29 Mayıs 2023.

⁶⁸ K19, Kişisel Görüşme, 2 Haziran 2023.

⁶⁹ K20, Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2023.

⁷⁰ K21, Kişisel Görüşme, 12 Mayıs 2023.

değil, bilinçli bir şekilde sabretmeye ve zorluklara mukavemet göstermeye karar vermek manasındadır. Teslimiyet, hayatın anlamsızlığından kurtuluş için insanî ve vakarlı tek çıkış yolu şeklinde tasvir edilmektedir. Aliya İzzetbegoviç'in deyimiyle "tabiatın determinizmi, insanın ise kaderi vardır".⁷¹ Buradan anlaşılacağı üzere depremzedelerin, tüm olayların Allah'ın iradesiyle gerçekleşeceği inancını benimsedikleri söylenebilir. İman, kabullenmeyi pekiştirerek yas sürecinin önemli bir bileşeni olmaktadır. İman, Müslümanların mevcut koşullarını kabullenmelerinde ve her şeyi kontrol altına alamayacakları bilincine erişmelerinde insanlara yardım etmektedir. Depremzedeler, dinî inançları sayesinde hayatın zorluklarına tahammül güçlerinin arttığını söylemektedir. Dinî inancın olgunlaşmaya, dünyanın gelip geçiciliğini sık sık hatırlamaya, varoluşsal sorulara da tatminkâr cevaplar bulmaya yardımcı olduğunu belirterek kendi örneklikleri üzerinden insanlara tavsiyelerde bulunmaktadırlar.

Sonuç

Hayat zorluklarla bezenmiş bir yol gibidir ve hayatın zorluklarıyla karşılaşan insan gerek psikolojik açıdan huzuru yakalamayı gerek sosyal gerçeklik içerisinde varlığını ve kimliğini devam ettirmeyi ister. Dengeli ve huzurlu bir hayat arayan insan, içten ve dıştan gelen uyarıcıların etkisiyle başa çıkmakta zorlandığı yaşam olaylarıyla karşılaşabilmektedir. Tabiatın kanunlarından birisi olan depremler, tedbir alınmadığı takdirde insanlığa maddî ve manevî yönden en büyük zararları veren doğal afetlerin başında gelmektedir. Depremler insanlığın kolektif şuuruna bir şok etkisi yapmakta, birinci derecede etkilediği insanları ise daha derin acılara ve kederlere sevk etmektedir. Doğal afetler yıkıcı etkilerinden sonra insanlığa ortak bir miras bırakır. Bu miras hayatı anlamlandırma çabası, kaygı, korku, depresyon, melankoli ve bu duygu durum veya hallerin karmaşık bir şekilde yaşandığı yas sürecidir. İçinde bulunduğu zorlanımlı halden kurtulmak için çözüm yolları arayan insan için dinî inanç ve toplumsal değerler güçlü birer telafi işlevi görebilmektedir. Yas sürecindeki insanlara yardım edebilmek için derinlikli akademik bilgiye sahip olmaya ihtiyaç duyulmadığı bir gerçektir. Ayrıca hiç kimse dertten kederden

---

⁷¹ İzzetbegoviç, *Doğu Batı Arasında İslam*, 360.

müstağni değildir. Hayatın zorluklarıyla başa çıkmaya çalışan insanlara destek olmayı hedefleyen manevî ve psikolojik danışmanlıkta amaç, o insanların inanç ve kültür dünyasını dikkate alarak uygun bir dil kullanmak ve onlara eşlik etmek, onlarla refik olmaktır.

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen iki büyük depremin ardından, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi ev sahipliğinde merkez kampüsteki öğrenci yurtlarında misafir edilen bazı depremzedelerle yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılmıştır. Çalışmada katılımcılarından bazılarıyla yüz yüze görüşme yapılmış, bazılarına da mülakat soruları yazılı bir şekilde sunulmuştur. Yarı yapılandırılmış mülakatta katılımcılara, ‘Hayat sizin için ne anlam ifade ediyor, size göre din bu süreçte neler söyler? Tecrübe ettiğiniz bu zorlu süreçte herhangi birinin size söylediği veya yaptığı ve hoşunuza giden bir şey oldu mu? Bu zorlu süreçte birinin size söylediği veya yaptığı ve hoşunuza gitmeyen bir şey oldu mu? 4) Benzer bir tecrübe yaşama olasılığına sahip diğer insanlar için bir tavsiyeniz var mı? Bu konuda insanlara neler söylemek istersiniz?’ şeklinde sorular sorulmuştur. Çalışmaya iştirak eden elli katılımcıdan elde edilen bulgular betimsel analize tabi tutulmuştur.

Depremzedelerin çoğunluğu olumlu dinî başa çıkma yolları aradığını söylemiş, yaşadıkları acıların üstesinden ancak Allah’a güvenmekle, sabretmekle gelinebileceğini belirtmiştir. Sosyal destek, insanın psikolojik ve sosyolojik problemlerinin çözülmesinde, hayatın zorluklarıyla başa çıkabilmesinde, ruh sağlığının korunmasında en büyük yardımcısıdır. İnsanların yas sürecini sağlıklı bir şekilde yaşayamamasının arkasındaki en önemli etkenin sosyal destek yoksunluğu olduğu iddia edilmektedir. Depremzedeler gerek devlet kurumlarının gerek halkın hep yanı başında olduklarını, maddî ve manevî destekleriyle yas sürecini sağlıklı bir şekilde yaşayabilmeleri ve acılarını hafifletebilmeleri için ellerinden geleni yaptıklarını belirterek onlara teşekkürlerini sunmaktadır. Sosyal destek ağı sayesinde depremzedeler duygularını açıklama ve anlamlı hale getirme imkânı bulduklarını belirtmiştir.

Dini yaşamdan ya da yaşamı dinden ayırıştırmak mümkün değildir. Dinî öğretiler, bu dünya hayatının zorluklarla bezendiğini ve bu zorluklar neticesinde yaşanması

muhtemel hallerin insan olmanın bir gereği şeklinde algılanması gerektiğini ve bunun gayet doğal bir durum olduğunu söyler. Dinler, acılar sonucunda yas sürecine giren ve biyo-psiko-sosyal bir varlık şeklinde nitelendirilen insanın çevresindeki insanların desteği ile bu acıların üstesinden sağlıklı bir şekilde gelebileceğini hatırlatır. Yas sürecindeki depremzedeler öncelikle çevrelerindeki insanlardan empatik bir yaklaşım ve manevî destek beklediklerini söylemiştir. Depremzedeler çevrelerindeki insanlardan bilhassa dinî konularla ilgili konuşurken daha yapıcı, umut verici telkinler beklemektedirler. İmtihan, kader, kötülük problemi gibi insanlığın kadim tartışma konularıyla ilgili atıfta veya dinî yargıda bulunurken daha özenle seçilmiş söylemlere ihtiyaçlarının olduğunu vurgulamışlardır. Duygusal yoğunluğu ve zihinsel karmaşayı fazlasıyla yaşadıkları bu hassas dönemde insanlardan kendilerini kırıcı ve incitici söylemlerden kaçınmalarını istihham etmektedirler. Yaşadıkları tecrübeden hareketle dünya hayatının gelip geçiciliğini ziyadesiyle idrak ettiklerini söyleyen çoğu depremzede, diğer insanlara dünyaya fazlaca değer vermemeleri ve sahip oldukları nimetlerin kıymetini bilmeleri tavsiyesinde bulunmaktadır.

Kaynakça | References

- Apaydın, Halil. *Din Psikolojisi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları, 2016.
- Arkonaç, Sibel. A. *Sosyal Psikoloji*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Arslantürk, Zeki. *Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004.
- Ayten, Ali. *Empati ve Din -Türkiye’de Yardımlaşma ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma-*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.
- Ayten, Ali vd. “Dini Başa Çıkma, Şükür ve Hayat Memnuniyeti İlişkisi: Hastalar, Hasta Yakınları ve Hastane Çalışanları Üzerine Bir Araştırma”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12/2 (2012), 45-79.
- Ayten, Ali. *Erdeme Dönüş: Psikoloji ve Mutluluk Yolu*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Becker, Ernest. *Ölümü İnkâr*. çev. Arzu Tüfekçi. İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.
- Bowlby, John. “Process of Mourning”. *International Journal of Psycho-Analysis* 42 (1961), 317-340.
- Cengil, Muammer. “Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Denetim Odaklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/5 (2004), 65-88.
- Çalışkan, Büşra Korkmaz. *Kader Algısı ve Otoriteryen Kişilik Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Daryl R. Van Tongeren - Sara A. Showalter Van Tongeren. *Acı Çekme Cesareti-Hayatın En Büyük Krizlerine Yeni Bir Yaklaşım-*. çev. Damla Atamer. İstanbul: Okuyan Us Yayınları, 2021.
- Deveson, Anne. *Resilience*. South Australia: Griffin Press, 2003.
- Doğan, Mebrure. *Acıdan Erdeme Yolculuk-Travma Sonrası Gelişim Psikolojisi ve Din-*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Doğanay, Süleyman. *Acı ve Tahammül*. Ankara: Sonçağ Akademi, 2022.
- Ertuğrul, Muzaffer. *Hızır Kışasının Tasavvufi Yorumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Fisher – Jones, Shelly – Jennifer. *Yaslanma Kitabı*. çev. Belgin Amann. İstanbul: Okuyan Us Yayınevi, 2021.
- Frager, Robert. *Kalp, Nefs ve Ruh-Tekâmül, Denge ve Uyumun Sufice Psikolojisi*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2014.
- Frankl, Victor Emil. *İnsanın Anlam Arayışı*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2010.

- Frankl, Victor Emil. *Man's Search For Ultimate Meaning*. London: Rider, 2011
- Frankl, Victor Emil. *Psikoterapi ve Din*. çev. Zeynep Taşkın. İstanbul: Say Yayınları, 2021.
- Göcen, Gülüşan. *Şükür: Pozitif Psikolojiden Din Psikolojisine Köprü*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Gürses, İbrahim. "Din Eğitimi Kişilik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2007), 79-122.
- Gürsu, Orhan. *Manevî Danışmanlar İçin Kılavuz-Danışma İlke, Beceri ve Teknikleri*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. Lütfullah Cebeci vd. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Hökelekli, Hayati. *Ölüm, Ölüm Ötesi Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2017.
- İmamoğlu, Abdulvahit. "Deprem Sonrasında Karşılaşılan Psikolojik Tepkiler ve Dini İçerikleri", *EKEV Akademik Dergisi* 8/20 (Yaz 2004), 79-88.
- İzzetbegoviç, Aliya, *Doğu Batı Arasında İslam*. çev. Salih Şaban. İstanbul: Yarın Yayınları, 2011.
- Karaca, Faruk. *Dinî Gelişim Teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları, 2007.
- Kayıklık, Hasan. *Din Psikolojisi Bireysel Dindarlık Üzerine*. Adana: Karahan Kitabevi, 8. Basım, 2021.
- Kirman, Fatma. "Deprem Sonrası Travmatik Stres Tepkileri ve Sosyal Medyada Yansımaları", *Antakiyat Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2023), 15-30.
- Köse, Ali – Küçükcan, Talip. *Deprem ve Din (Marmara Depremi Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir İnceleme)*. İstanbul: Emre Yayınları, 2006.
- Kula, Naci. "Deprem ve Dinî Başa Çıkma", *Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2002), 234-255.
- Maslow, Abraham. *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*. çev. H. Koray Sönmez. İstanbul: Kuraldışı Yayınları, 1996.
- Merter, Mustafa. *Dokuz Yüz Katlı İnsan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- Özdemir, Murat. "Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/1 (Mart 2010), 323-343.

- Pargament, Kenneth vd. "The Brief RCOPE: Current Psychometric Status of a Short Measure of Religious Coping". *Religions* 2/1 (2011), 51-76. <https://doi.org/10.3390/rel2010051>
- Parkes, Colin M. *Love and Loss: The Roots of Grief and Its Complications*. New York: Routledge, 2009.
- Pollock, George H. "Mourning and Adaptation". *International Journal of Psycho-Analysis* 42 (1961), 341-361.
- Ross, Elizabeth K. *Ölüm ve Ölmek Üzerine-Ölmekte Olan Kişilerin Doktorlara, Hemşirelere, Din Adamlarına ve Kendi Ailelerine Öğrettikleri*. çev. Banu Büyükkal. İstanbul: Boyner Holding Yayınları, 1997.
- Sayar, Kemal. *Hayat Teselli Bulmaktır*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Spilka, Bernard vd. "A General Attribution Theory for the Psychology of Religion". *Journal for the Scientific Study of Religion* 24/4 (1985), 1-20.
- Starck, Steven. *Dindarlık, Depresyon ve İntihar*. çev. Talip Küçükcan. İstanbul: İSAM Araştırmaları Merkezi, 2001.
- Şahin, Zuhâl Ağılkaya. *Psikoloji ve Psikoterapide Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2020.
- Tokur, Behlül. *Stres-Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.
- Tokur, Behlül. *İmtihan Psikolojisi Var Olmanın Hakkını Vermek: İmtihan*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2018.
- Ültay, Eser vd. "Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi". *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi* 10 (2021), 188-201. DOI: 10.21733/ibad.871703
- Westgate, Charlene E. "Spiritual Wellness and Depression". *Journal of Counseling and Development* 75 (1996), 26-35.
- Van Tongeren, Daryl R.-Van Tongeren Showalter Sara A. *Acı Çekme Cesareti-Hayatın En Büyük Krizlerine Yeni Bir Yaklaşım-*. çev. Damla Atamer. İstanbul: Okuyanüs Yayınları, 2021.
- Volkan- Zintl, Vamık D. - Elizabeth. *Kayıptan Sonra Yaşam Komplike Yas ve Tedavisi*. Ankara: Pusula Yayınevi, 2018.
- Yaparel, Recep. "Depresyon ve Dini İnançlar ile Tabiatüstü Nedensel Yüklemeler Arasındaki İlişkiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 275-299.
- Yapıcı, Asım. "Fiziksel ve Sosyal Hadiselere Sebep Atfetmede Dinin Rolü". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2003), 126-165.

Yapıcı, Asım. *Ruh Sağlığı ve Din: Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları, 2007.

Yapıcı- Kayıklık, Asım – Hasan. “Kaygıyla Başa Çıkmada İnşirâh/Hisleri Genişletme: Kuramsal Bir Model Denemesi”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30. Yıl Özel Sayısı (Eylül 2022), 38-53. <https://doi.org/10.30627/cuilah.1158972>

Yavuz, Kerim. “Din Psikolojisinde Metod Meselesi ve Yeni Gelişmeler”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1986), 153-185.

Yavuz, Kerim. *Günümüzde İnançın Psikolojisi*. Ankara: Boğaziçi Yayınları, 2013.